

Hoe denken pachters in Flevoland over maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik?

SARAH OOSTING

Studentnummer: 3023725
Opleiding: Bedrijfskunde & Agrifoodbusiness
te Aeres Hogeschool Dronten
Afstudeerdocent: Frans van Erp
Datum: 28 maart 2022

Hoe denken pachters in Flevoland over maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik?

Auteur: Sarah Oosting
Zuidzijde 23A
7874 TE Odoornerveen
3023725@aeres.nl

Opleidingsinstituut: Aeres Hogeschool Dronten

De Drieslag 4
8252 JZ Dronten
Info.hogeschool.dronten@aeres.nl

Opleiding: Bachelor Bedrijfskunde en Agrifoodbusiness

Begeleidend docent: Frans van Erp
f.vanerp@aeres.nl

Plaats en datum: Dronten, 28 maart 2022

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeerwerkstuk “Hoe denken pachters in Flevoland over maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik?”. Dit afstudeerwerkstuk is geschreven als onderdeel van mijn opleiding Bedrijfskunde en Agrifoodbusiness aan de Aeres Hogeschool in Dronten.

Tijdens mijn afstudeerstage bij Van Ameyde Waarderingen in Zwolle en tijdens de minor Landelijk en Agrarisch vastgoed heb ik kennis gemaakt met verschillende pachtovereenkomsten. Ik ben opgegroeid op een akkerbouwbedrijf en tijdens mijn studie heb ik kennisgemaakt met verschillende agrarische bedrijven, ook in Flevoland. Hier komt mijn interesse in dit onderwerp vandaan.

In dit afstudeerwerkstuk heb ik de interesse in bodem en in pacht weten te combineren. Door veel ontwikkelingen in de agrarische sector worden maatregelen met betrekking tot duurzaam bodembeheer steeds vaker genoemd. Daarnaast werkt het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid aan een nieuw pachtstelsel. Hierin worden misschien wel nieuwe duurzaamheidsmaatregelen aan pachtovereenkomsten toegevoegd. Ik hoop met dit afstudeerwerkstuk een beeld te kunnen geven van de mening van de pachters over de maatregelen met betrekking tot duurzaam bodembeheer die in dit afstudeerwerkstuk worden besproken.

Ik wil alle pachters die ik heb mogen interviewen en die hebben meegeholpen aan de totstandkoming van dit afstudeerwerkstuk hartelijk bedanken. Daarnaast wil ik mijn leraar dhr. Frans van Erp bedanken voor de goede ondersteuning tijdens het schrijfproces en voor de overlegmomenten.

Ik wens u veel leesplezier!

Sarah Oosting

Dronten, 28 maart 2022

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting.....	5
Summary	6
Hoofdstuk 1. Inleiding	7
1.1 Aanleiding.....	7
1.2 Relevantie.....	8
1.3 Verschil in pachtvorm.....	8
1.3.1 Reguliere pacht.....	9
1.3.2 Liberale pacht	9
1.3.3 Nieuw pachtstelsel	10
1.4 Maatregelen	10
1.5 Knowledge gap	14
1.6 Hoofdvraag en deelvragen	14
1.7 Doelstelling.....	14
Hoofdstuk 2. Materiaal en methodiek.....	15
2.1 Onderzoeksmethode	15
2.2 Eisen aan de geïnterviewde.....	15
2.3 De inhoud van het interview	15
2.4 De verwerking van het interview	16
Hoofdstuk 3. Resultaten	17
3.1 Noodzaak duurzaam bodemgebruik	17
3.2 Inpasbaarheid van de maatregelen.....	19
3.3 Gevolgen van de maatregelen.....	31
Hoofdstuk 4. Discussie.....	37
Hoofdstuk 5. Conclusie en aanbevelingen.....	39
5.1 Conclusie	39
5.2 Aanbevelingen.....	41
Bibliografie	43

Bijlage I: Interview	46
Interviewvragen	46
Bijlage II: Samenvattingen van de interviews.....	47
Interview pachter 1: melkveebedrijf met eigendom en liberale pacht	47
Interview pachter 2: melkveebedrijf met reguliere pacht en liberale pacht	51
Interview pachter 3: melkveebedrijf met eigendom en reguliere pacht.....	54
Interview pachter 4: melkvee en akkerbouw met reguliere pacht.....	57
Interview pachter 5: akkerbouwbedrijf met reguliere pacht.....	61
Interview pachter 6: akkerbouwbedrijf (bloembollen) met reguliere en liberale pacht	65
Interview pachter 7: akkerbouwbedrijf met reguliere pacht en liberale pacht.....	70
Interview pachter 8: akkerbouwbedrijf met eigendom en liberale pacht	74
Interview pachter 9: akkerbouw (deels biologisch) met eigendom en liberale pacht.....	79
Interview pachter 10: biologisch akkerbouwbedrijf met eigendom en reguliere pacht	85

Samenvatting

Voor een duurzaam bodemgebruik op pachtgronden is momenteel veel aandacht. Verpachtende partijen willen steeds vaker eisen stellen voor duurzaam bodemgebruik aan pachters. Wageningen University & Research en Stichting Milieukeur hebben voor het Rijksvastgoedbedrijf onderzocht welke maatregelen met betrekking tot duurzaam bodemgebruik geschikt zijn om op te nemen in een pachtovereenkomst. Dit afstudeerwerkstuk is een adviesrapport voor verpachters waarin de mening van de pachters over deze maatregelen duidelijk wordt aan de hand van de volgende hoofdvraag:

Wat is de mening van pachters in Flevoland over de maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik die zouden kunnen worden opgenomen in pachtovereenkomsten?

De hoofdvraag is onderzocht doormiddel van kwalitatief onderzoek met interviews met tien pachters met reguliere en/of liberale pacht. De pachters hebben een akkerbouw- of melkveebedrijf en twee zijn (deels) biologisch. Het onderzoek is opgedeeld in drie deelvragen die samen de conclusie en het antwoord op de hoofdvraag vormen.

Noodzaak voor duurzaam bodemgebruik

De pachters vinden duurzaam bodemgebruik belangrijk, want zonder een gezonde bodem krijg je geen gezonde gewassen. De liberale pachters vinden de huidige bouwplaneisen op pachtgronden van het Rijksvastgoedbedrijf prima en in veel gevallen voldoende om duurzaam bodemgebruik te waarborgen. Reguliere pachters vinden in de meeste gevallen maatregelen op hun pachtgrond niet nodig omdat zij zelf ook veel baat hebben bij een goed bodemgebruik.

Mogelijkheden maatregelen in bedrijfsvoering

Een verlaging van intensiteit van ploegen, toepassen van organische stofrijke mest, sleepslangbemesting en een lage bandenspanning worden door veel pachters al in meer of mindere mate uitgevoerd. Bij andere maatregelen zien zij praktische en financiële problemen door de nodige investeringen en de pachters vinden niet alle maatregelen even nuttig. Vaste rijpaden en strokenteelt bijvoorbeeld vergen een compleet andere bedrijfsvoering en zijn nog niet voldoende onderzocht naar mening van de pachters.

Gevolgen invoering maatregelen

De gevolgen zijn op financieel gebied. Voor de reguliere pachters geldt dat er een tekort aan inkomen zal ontstaan. Voor de liberale pachters geldt dat zij voor minder geld zullen inschrijven op de grond. De ondernemerskeus vinden de pachters heel belangrijk en zij zijn dan ook meer voor stimulerende maatregelen.

De pachters hebben begrip voor maatregelen om duurzaam bodemgebruik te garanderen. Aanbevolen aan de verpachters wordt om de maatregelen zo op te stellen dat de kosten van te voren te overzien zijn en om vooral stimulerende maatregelen te gebruiken. Langere pachttermijnen op liberale pachtgrond van bijvoorbeeld tien jaar zullen meer bijdragen aan investeringen in de bodem. Tot slot is maatwerk en in gesprek gaan met de pachters belangrijk.

Summary

Nowadays there is a lot of attention for a sustainable use of soil of leased lands. More often landowners will make demands on a sustainable use of soil by tenants. Wageningen University & Research and foundation Milieukeur have investigated which measures are suitable for a lease contract for The Dutch Real Estate Company. This thesis is an advisory report for landowners in which the opinion of the tenants, about the measures of sustainable use of soil, will be explained by using the following mean question:

What is the opinion of the tenants in Flevoland about the measures in lease contracts about a sustainable use of soil?

The main question has been investigated through a quality research with interviews of ten tenants. The tenants have regular tenancy and liberal tenancy with an arable farm or a cattle farm with two biological farmers. The research is divided in three sub-questions which together form the conclusion and answer of the mean question.

Necessity of sustainable use of soil

The tenants are of opinion a sustainable use of soil is important. Without a healthy soil the farmers can't cultivate high quality crops. The liberal tenants think that, for the liberal leased land of The Dutch Real Estate Company, the current measures of the rotation of the crops are fine and in a lot of cases enough to guarantee sustainable use of soil. The regular tenants think it's not necessary in most cases to make demands on their regular leased land, because the farmers themselves also profit by good use of soil.

Possibilities for measures in business operation

A lot of the tenants which were interviewed did the following measures more or less; reduction of the intensity of plowing, applying organic rich fertilizer, fertilizer injector with tube and a low tire pressure. With the other measures there are practical and financial problems, because of the necessary investments in machinery, and some tenants think not all measures are useful. For using fixed paths and strip cultivations the tenants need a total change of business operation. Some tenants think the set lines and strip cultivations have not yet been sufficiently researched.

Consequences of the introduction of measures

The consequences are in the financial area. For the regular tenants the consequence will be a deficiency in income. The liberal tenants will sign up for less money for lease land. The tenants all think the free entrepreneurial choice is very important and they prefer stimulating measures.

The tenants understand the use of measures to guarantee a sustainable use of soil. Recommended for landowners of leased land is to use financial transparency and stimulating measures. A long tenancy term for liberal leased land, for example ten years, will help investments in the soil and a more sustainable use of the soils. Finally, customization and start a conversation with the tenants is important.

Hoofdstuk 1. Inleiding

Van vroeger uit zijn er in Flevoland veel agrarisch ondernemers met pachtgrond. Deze grond is destijds uitgegeven in reguliere pacht en erfpacht. Tegenwoordig wordt steeds meer van deze reguliere pachtgrond omgezet in liberale pacht. Bij liberale pacht is er vaak een hogere kostprijs en is er minder zekerheid voor de pachter dan bij reguliere pacht. Hierdoor kan het voorkomen dat er minder aandacht aan het bodemgebruik wordt besteed. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid werkt aan een nieuwe pachtwet waarin deels een oplossing moet worden gevonden voor dit probleem. Daarnaast heeft het Rijksvastgoedbedrijf opdracht gegeven aan Wageningen University & Research en Stichting Milieukeur om maatregelen te onderzoeken met betrekking tot duurzaam bodembeheer. In dit afstudeerwerkstuk is onderzocht wat de mening van pachters is over deze maatregelen.

In het eerste hoofdstuk wordt duidelijk wat dit onderzoek inhoudt. De aanleiding van het onderzoek wordt beschreven, gevolgd door de relevantie van het onderzoek. Vervolgens is in het theoretisch kader de achtergrondinformatie uitgeschreven. De maatregelen komen aan bod en ook de verschillen tussen reguliere en liberale pacht zullen besproken worden. In de knowledge gap wordt duidelijk welke informatie nog ontbreekt. Om deze informatie te achterhalen, is er een hoofdvraag opgesteld met drie deelvragen. Tot slot wordt dit hoofdstuk afgesloten met een beschrijving van de doelstelling van dit afstudeerwerkstuk.

1.1 Aanleiding

Verschillende verpachtende partijen houden zich bezig met het vraagstuk hoe landbouwgrond dat kortdurend wordt verpacht duurzaam kan worden beheerd. Het afgelopen jaar zijn er dan ook verschillende nieuwsberichten naar buiten gekomen waaruit blijkt dat verpachtende partijen nieuwe regels of eisen willen introduceren in pachtovereenkomsten. Vaak gaat het hierbij om kortdurende pacht. Een voorbeeld van een van de maatregelen is het verbod op het gebruik van glyphosaat. De provincie Noord-Brabant, provincie Noord-Holland en verschillende waterschappen gaan dit handhaven (Essink, 2020).

Dit vraagstuk speelt niet alleen bij kortdurende verpachters. Ook a.s.r. Real Estate is bezig met duurzaam bodemgebruik op hun pachtgronden. A.s.r. verpacht landbouwgrond in erfpacht. Dit is een heel andere soort pacht dan bijvoorbeeld liberale pacht. Echter toont het wel aan in hoeverre verpachters het belangrijk vinden dat de bodem duurzaam wordt gebruikt. A.s.r. heeft praktische duurzaamheidsrichtlijnen opgesteld waarin bodem, biodiversiteit en het bedrijf centraal staan. Indien boeren voldoen aan de richtlijnen kunnen zij een korting ontvangen van 5% tot 10% van de canon. De investering in een duurzame bedrijfsvoering door de boer wordt hiermee beloond bij a.s.r. (Van Baardewijk, 2021).

Vanuit de Europese Unie is er ook aandacht voor duurzaam bodemgebruik op pachtgronden en op landbouwgrond in het algemeen. Zo is er vanuit het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) aandacht voor duurzaam bodembeheer. Vaak is dit in de vorm van stimuleringsmaatregelen om het bewustzijn te vergroten (Daedlow et al., 2018). Onderdeel van het nieuwe GLB dat ingaat op 1 januari 2023, zijn eco-regelingen. Het plan is dat de boeren de keus krijgen of ze meedoen aan een eco-regeling. Voor het meedoen aan de eco-regelingen kunnen zij een waardering krijgen. De eco-regelingen zijn in sommige gevallen vergelijkbaar met de maatregelen die in dit rapport worden besproken (Rozendaal et al., 2021).

In de provincie Flevoland wordt de meeste grond verpacht door het Rijksvastgoedbedrijf. Het aandeel liberale pacht stijgt de afgelopen jaren. Bij liberale pacht is de pachtduur korter en daardoor nemen de onzekerheden voor de pachters toe. Samen met de hoge pachtprijs die wordt gevraagd kan dit erin resulteren dat er minder in de grond zal worden geïnvesteerd door de pachters. In 2020 heeft Wageningen University & Research samen met Stichting Milieukeur een rapport uitgebracht in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf. In dit rapport zijn verschillende mogelijkheden onderzocht voor een duurzamer beheer van de pachtgronden om zo de kwaliteit van de bodem te kunnen borgen in pachtafspraken.

1.2 Relevantie

Flevoland is een landbouwprovincie. In de provincie Flevoland is 70% van het totaal areaal land in gebruik als landbouwgrond. Volgens de cijfers uit 2019 is dit een oppervlakte van bijna 99.000 hectare (Essink, 2019). Bijna 75% van dit areaal landbouwgrond is in gebruik ten behoeve van de akkerbouw. In 2020 werd op dit areaal 18.700 hectare aardappels geteeld, 11.600 hectare tarwe, 10.200 hectare uien en 8.800 hectare suikerbieten. De overige 25% van de landbouwgrond is in gebruik ten behoeve van de melkveehouderij en de fruitteelt (Brummelaar, 2021).

Het Rijksvastgoedbedrijf is de grootste verpachter in Flevoland. Het Rijksvastgoedbedrijf heeft 90% van alle pachtgrond in Flevoland in eigendom. Hierbij gaat het om erfpacht, reguliere pacht en liberale pacht. Bij de inpoldering van de provincie Flevoland werd de eerste landbouwgrond uitgegeven in erfpacht en reguliere pacht. Reguliere pacht komt dan ook veel voor in Flevoland.

In Flevoland is 20.957 hectare uitgegeven in reguliere pacht. In de periode 2010 tot 2019 is het areaal reguliere pacht afgenomen met 6.000 hectare. Deze grond is opnieuw uitgegeven in geliberaliseerde pacht met een looptijd tot 6 jaar. Daarnaast is door het Rijksvastgoedbedrijf in 2019 nog eens 825 hectare landbouwgrond in geliberaliseerde pacht tot 6 jaar uitgegeven (Brummelaar, 2021). In 2019 was er in Nederland 233.567 hectare uitgegeven in reguliere pacht. Dit is afgerond 49% van het totaal areaal pachtgrond en daarmee de grootste pachtvorm. Door de jaren heen is deze pachtvorm steeds minder populair geworden. In 2008 was nog 74% van de pachtgrond uitgegeven in reguliere pacht, in 2010 was dit 69% en in 2015 was dit al afgenomen tot 60% (Silvis, 2020).

Geliberaliseerde pacht bestaat uit twee varianten geliberaliseerde pacht met een looptijd van 6 jaar of korter en geliberaliseerde pacht met een looptijd van langer dan 6 jaar. Geliberaliseerde pacht van 6 jaar of korter heeft in 2020 het grootste areaal met 131.335 hectare tegenover een areaal van 13.774 hectare voor geliberaliseerde pacht met een looptijd van langer dan 6 jaar. Daarom wordt er in dit afstudeerwerkstuk voornamelijk ingegaan op geliberaliseerde pacht met een looptijd van 6 jaar of korter. Geliberaliseerde pacht met een korte looptijd is mogelijk sinds 2007. In 2008 bestond het areaal geliberaliseerde kortlopende pacht uit 18.961 hectare. In 2010 was dit areaal gegroeid tot 42.165 hectare, daarmee was 8% van alle pachtgrond geliberaliseerd kortdurend verpacht. In 2020 was dit gegroeid naar 27% van het areaal (Silvis, 2020).

1.3 Verschil in pachtvorm

Zoals hiervoor besproken, worden er steeds minder reguliere pachtovereenkomsten afgesloten en steeds meer kortdurende geliberaliseerde pachtovereenkomsten. Bij reguliere pacht en bij geliberaliseerde pacht kan er allebei sprake zijn van kortdurende verpachting. Beide pachtvormen hebben de nodige verschillen.

1.3.1 Reguliere pacht

Reguliere pacht is een pachtvorm die veel zekerheid biedt aan de pachter en weinig flexibiliteit biedt aan de verpachter. Om deze reden neemt het aandeel reguliere pacht al jaren af in areaalgrootte. Een reguliere pachtovereenkomst voor los land heeft een wettelijke looptijd van 6 jaar. Na deze 6 jaar wordt de pachtovereenkomst vanwege rechtswege telkens verlengd, dit wordt continuatierecht genoemd. Een langere looptijd van de reguliere pachtovereenkomst mag mits er een duidelijke pachtduur en einddatum in de overeenkomst wordt opgenomen. Een kortere looptijd van reguliere pacht kan enkel na goedkeuring door de Grondkamer. Als een pachtovereenkomst met een kortere pachtduur wordt goedgekeurd door de Grondkamer dan geldt het continuatierecht niet (RVO, 2020).

Als de pachter overlijdt of met pensioen gaat, kan de pacht worden overgenomen door de echtgenoot of geregistreerde partner, bloed- en aanverwanten in rechte lijn of pleegkinderen van de pachter. Als de pachtduur is afgelopen en de pacht wordt opgezegd dan geldt er een melioratierecht. Dit betekent dat de verpachter de pachter een vergoeding betaald voor eventuele aangebrachte verbeteringen. Als een verpachter aan het eind van de pachtduur de grond wil verkopen heeft de pachter een voorkeursrecht (Pleijte et al., 2020).

De pacht prijs bij reguliere pacht is gebonden aan een regionorm. Deze regionorm is afgeleid van de opbrengst die op de grond wordt behaald. Deze regionorm is de maximale pacht prijs die mag worden gevraagd voor de pacht (RVO, 2021). Reguliere pacht kan ook worden afgesloten zonder een pachtovereenkomst. Indien de afspraken mondeling zijn gemaakt en als er sprake is van een tegenprestatie door de pachter aan de verpachter is er ook sprake van reguliere pacht.

Voor de verpachter heeft reguliere pacht het nadeel dat de pachter op veel punten in zijn recht staat. Het is moeilijk om de pacht te beëindigen met een pachter en daarnaast is de maximale pacht prijs nadelig voor het rendement van de verpachter. Voor de pachter biedt reguliere pacht juist voordelen. Zo heeft de pachter bij reguliere pacht meer zekerheid door een lange looptijd en de maximale pacht prijs (Saltus Beheer, 2017).

1.3.2 Liberale pacht

Kortdurende liberale pacht biedt meer vrijheden voor de verpachter als reguliere pacht. Er zit bijvoorbeeld geen maximum prijs aan de pacht prijs wat bij reguliere verpachting wel het geval is. De pacht prijs is dus zelf overeen te komen (Saltus Beheer, 2017). Tegenwoordig wordt vaak gezien dat de uitgifte van kortdurende geliberaliseerde pacht wordt uitgegeven op basis van inschrijving. Vaak gaat de pacht grond dan naar de pachter die het meeste geld heeft geboden. Echter is hierin ook een omslag te zien zoals bijvoorbeeld op een aantal pachtgronden van de Provincie Gelderland. Hierbij worden de pachters al beoordeeld op aanvullende eisen met betrekking tot duurzaamheid (Saltus Beheer, 2018).

Kortdurende liberale pacht heeft een zelf te bepalen pachtperiode van maximaal 6 jaar per overeenkomst. De einddatum van de pachtovereenkomst kunnen de pachter en verpachter zelf bepalen. De overeenkomst moet voordat het in gebruik kan worden genomen wel worden goedgekeurd door de Grondkamer. Bij afloop van de pachtovereenkomst vindt er geen automatische verlenging plaats, dus er is geen continuatierecht en er is ook geen melioratierecht. Daarnaast is er geen voorkeursrecht voor de pachter als de grond zal worden verkocht (Saltus Beheer, 2017). Tussentijds opzeggen van de liberale pachtovereenkomst is niet mogelijk. Echter als de verpachter tussentijds overlijdt en de grond wordt door de nabestaanden verkocht dan kan de verpachter de pacht opzeggen. Hierbij geldt een opzegtermijn van drie maanden (van Bavel, 2021)

Voor de verpachter biedt geliberaliseerde pacht van 6 jaar of korter veel voordelen. Een verpachter zit enkel voor de looptijd van de overeenkomst vast aan de pachter en kan vervolgens weer een overeenkomst met een nieuwe pachter aangaan. Daarnaast is er geen maximale pachtprijs. Voor de pachter is het nadeel aan deze pachtvorm dat er weinig zekerheid is en dat de pachtprijs hoog kan oplopen. Het is naar verwachting minder aantrekkelijk voor de liberale pachter om veel in de kwaliteit van de bodem te investeren omdat er een hoog rendement moet worden gehaald.

1.3.3 Nieuw pachtstelsel

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit werkt aan een herziening van het pachtstelsel. Binnen het huidige pachtstelsel ziet het ministerie een aantal problemen waarvoor in het nieuwe pachtstelsel een oplossing voor wordt bedacht. Volgens het ministerie ontbreekt de stimulans om langjarige pachtcontracten aan te gaan. De kortlopende pachtcontracten bieden de pachter te weinig bescherming. Een kortlopend pachtcontract met een hoge pachtprijs zal volgens het ministerie kunnen leiden tot een niet goed bodemgebruik. Het idee is om de maximale looptijd van kortdurende geliberaliseerde pachtovereenkomsten te schrappen. Hierdoor zal er een nieuwe vorm van langdurige pacht ontstaan waarbij er wel mogelijkheden zijn om de pachtprijs onderling af te spreken. Daarnaast wil het ministerie de mogelijkheden om eisen te stellen aan de pachter met betrekking tot het bodembeheer vergroten (Jansen, 2019).

Bij kortdurende liberale pacht is de verwachting dat er minder zal worden geïnvesteerd in duurzaam bodembeheer dan bij reguliere pacht. Dit heeft te maken met zekerheid voor de pachter en hoge pachtkosten waarbij er minder ruimte overblijft voor investeringen in de bodem. Maar om welke investeringen gaat het in dit verhaal. Een aantal mogelijke investeringen/maatregelen staan hieronder in paragraaf 1.4 uitgeschreven.

1.4 Maatregelen

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid wil in 2030 een duurzaam beheer van alle landbouwgrond. Wageningen University & Research en Stichting Milieukeur hebben in 2020 voor het Rijksvastgoedbedrijf onderzocht welke maatregelen met betrekking tot een duurzaam bodembeheer er geschikt zijn op om te nemen in een pachtovereenkomst. De resultaten van dit onderzoek zijn vastgelegd in het rapport *Goed verpacht, beter beheerd* (Pleijte et al., 2020). Aan de hand van dit rapport zijn er verschillende maatregelen naar voren gekomen die zijn onder te verdelen in bodembewerkingen, gewassenkeuzes en regulatie van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen. Deze maatregelen zijn door Wageningen University & Research en Stichting Milieukeur getoetst op het borgen van het behoud van de bodemkwaliteit, de aanvaardbaarheid en uitvoerbaarheid voor agrarisch ondernemers, de controleerbaarheid, de wettelijke toepasbaarheid in pachtovereenkomsten en de juridische haalbaarheid.

De maatregelen hebben als doel de bodemkwaliteit waarborgen en een bijdrage leveren aan de ecosysteefuncties van de bodem. Dit komt ten goede aan de bodemstructuur en zal zorgen voor een goed watervasthoudend vermogen en daarmee voor minder uitspoeling van nutriënten. Voldoende organische stof is hierbij van belang en zorgt voor een kringloop van de voedingsstoffen. Echter moet bij het hanteren van de maatregelen in acht worden genomen dat het verbeteren van de bodem een proces is waar veel tijd overheen gaat (van der Wal et al., 2016).

De maatregelen helpen bij het voorkomen van bodemverdichting maar ook bij het verhogen van organische stof of het verkleinen van de kans op ziekten en het verlagen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Veel van deze maatregelen dragen bij aan meerdere zaken tegelijk. Bodemverdichting zorgt bijvoorbeeld voor een hogere afspoeling van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen en kan zorgen voor nattere omstandigheden op het land waardoor de kans op bepaalde ziekten toeneemt (Zwart et al., 2011). Het verhogen van het organische stofgehalte

zorgt er voor dat water, meststoffen en koolstoffen beter worden vastgehouden in de bodem (Grashof-Bokdam et al., 2018).

Er zijn zeventien maatregelen geselecteerd die nader zullen worden onderzocht tijdens het onderzoek. Hieronder staat per maatregel de achtergrond informatie beschreven.

Verlaging intensiteit van ploegen

Een verlaging van de intensiteit van het ploegen door niet meer dan één keer per jaar te ploegen en de ploegdiepte te halveren, zou zorgen voor een verbetering van het bodemleven. In het begin zou deze aanpassing de opbrengst doen verminderen doordat de bodem en het bodemleven naar een nieuw evenwicht moeten groeien. Daarentegen bespaart het de boer tijd en geld. Als deze maatregel wordt omgezet in een concreet voorschrift dan is het mogelijk om deze maatregel op te nemen in een pachtovereenkomst. Echter is de maatregel slecht te handhaven. In een beheerovereenkomst kan deze maatregel worden afgesproken. Voor de generieke regelgeving is deze maatregel ongeschikt.

Bovenover ploegen

Bij bovenover ploegen rijdt de trekker over het nog niet geploegde land, dit zal zorgen voor minder verdichting van de bodem. Hiervoor zal een bovenover ploeg moeten worden aangeschaft. Een vermindering van de bodemverdichting zal een positief effect hebben op de gewasopbrengst. Deze maatregel is niet afdwingbaar in een pachtovereenkomst vanwege investeringskosten. Wel is deze maatregel af te spreken in een beheerovereenkomst omdat het voordelen zou opleveren voor de pachter en omdat de ploeg ook op eigen grond kan worden gebruikt. Via de generieke regelgeving is deze maatregel geschikt voor een stimuleringsbeleid.

Niet-kerende grondbewerking

Niet-kerende grondbewerking toepassen, zal zorgen voor een verbetering van het bodemleven en zorgen voor een hoger organische stofgehalte. Dit zal een gering effect hebben op de opbrengst zolang herbiciden zijn toegestaan. Niet-kerende grondbewerking zorgt voor een hogere onkruiddruk en daardoor zullen er hogere kosten worden gemaakt voor onkruidbestrijding. In een pachtovereenkomst is deze maatregel niet op te leggen en ook voor de generieke regelgeving is deze maatregel ongeschikt doordat de maatregel beperkingen geeft in het teeltplan. In een beheerovereenkomst kan deze maatregel wel worden afgesproken maar is het wel lastig vanuit het oogpunt van proportionaliteit.

Bekalken

Door te bekalken is het doel dat de bodem op een pH blijft van tussen de 5,5 en 6,5. Dit zorgt voor een verbetering van de nutriëntenbeschikbaarheid en voor een verbetering van de worteling en de structuur. Daarnaast werkt het positief voor het bodemleven. Bekalken zou een positief effect kunnen hebben op de opbrengst met relatief lage kosten. Deze maatregel kan worden opgenomen in een pachtovereenkomst en in een beheerovereenkomst. Voor de generieke wetgeving is deze maatregel ongeschikt omdat niet bij elk bodemtype bekalken een toevoeging heeft.

Toepassing organische stofrijke of ruige mest

Het toepassen van organische stofrijke mest zoals compost of ruige mest zorgt voor een verhoging van het organische stofgehalte en een hogere stikstofmineralisatie. Dit bevordert het bodemleven en zorgt voor een hogere gewasopbrengst (Termorshuizen & Postma, 2021). Echter is ruige mest niet altijd goed te verkrijgen. In een pachtovereenkomst is deze maatregel af te spreken maar dan moet de maatregel gespecificeerd worden en er zal scherpe handhaving op moeten komen. In een beheerovereenkomst is deze maatregel goed op te leggen. Voor generieke regelgeving is deze maatregel niet geschikt. Als er een pakket van circulaire landbouwmaatregelen wordt opgelegd dan kan deze maatregel daar wel in worden opgenomen.

Achterlaten gewasresten

Het achterlaten van gewasresten kan zorgen voor meer organische stofopbouw en daarmee het bodemleven bevorderen. Dit zal een positief effect hebben op de opbrengst en geen grote kosten met zich meebrengen. De maatregel zou kunnen botsen met regelgeving uit de mestwet. De maatregel is niet af te spreken in een pachtovereenkomst omdat het invloed heeft op de vrije teeltplankeuze. Wel is de maatregel goed af te spreken in een beheerovereenkomst. Voor de generieke regelgeving is deze maatregel mogelijk maar er zal verder onderzoek nodig zijn in verband met de ziektedruk van gewasziekten.

Sleepslangbemesting

Door te bemesten met een sleepslangcombinatie kan bodemverdichting worden verminderd. Minder bodemverdichting kan een positief effect hebben op de gewasopbrengst. Als de pachter zelf bemest dan is sleepslangbemesting een grote investering. Als dit door de loonwerker wordt gedaan dan is de verandering niet heel groot. Het is niet zeker of deze maatregel afdwingbaar is in een pachtovereenkomst. In een beheerovereenkomst is deze maatregel goed af te spreken en ook voor de generieke regelgeving is deze maatregel geschikt.

Lage bandenspanning

Met een lage bandenspanning wordt bedoeld onder de één bar en een wiellast van onder de drie ton. Dit zou bodemverdichting kunnen verminderen wat zorgt voor een betere opbrengst. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van een bandenspanning-wisselsysteem en dat is een investering. In een pachtovereenkomst is deze maatregel afdwingbaar en ook in een beheerovereenkomst is deze maatregel af te spreken. Voor de generieke regelgeving is deze maatregel niet geschikt omdat er grote verschillen in bodems zijn.

Vaste rijpaden

Vaste rijpaden zorgen voor een betere bodemstructuur in de rest van de grond en voor een hogere draagkracht. Minder structuurschade heeft een positief effect hebben op de opbrengst. Echter kan het gebruik van vaste rijpaden zorgen voor minder teeltoppervlakte. Deze maatregel is afdwingbaar in een pachtovereenkomst als de noodzaak voor het betreffende perceel wordt aangetoond. In een beheerovereenkomst is het gebruik van vaste rijpaden af te spreken. Voor de generieke regelgeving is dit niet geschikt wegens grote verschillen in bodems.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas

Een diep wortelend rustgewas is bijvoorbeeld luzerne, veldboon of granen. Bij deze maatregel wordt een van deze gewassen geteeld als derde gewas en zal het een omvang krijgen van 40% in het bouwplan. Dit zal zorgen voor meer organische stof opbouw en een verbetering van de bodemstructuur (De Lijster et al., 2016). Daarnaast zal dit zorgen voor minder stikstofuitspoeling (Blokhuys et al., 2020). Deze maatregel beperkt de teelt van hoger renderende gewassen en zal dus zorgen voor minder saldo opbrengst. Deze maatregel valt onder vergroening die niet onder de derogatie valt. In een pachtovereenkomst is deze maatregel afdwingbaar. Het komt neer op het uit productie nemen van grond en het is mogelijk om dit te vertalen in een leesbaar en praktisch voorschrift. Ook in een beheerovereenkomst is deze maatregel af te spreken. Voor de generieke regelgeving zou deze maatregel mogelijk kunnen zijn. Echter brengt deze maatregel grote economische consequenties met zich mee.

Ruimere vruchtwisseling of maximaal percentage hakvruchten

Met een ruimere vruchtwisseling wordt bedoeld de teelt van aardappelen van één op vier naar een rotatie van één op vijf terugbrengen. Een ruimere vruchtwisseling of een maximaal percentage hakvruchten zou zorgen voor minder ziekten en plagen, minder verdichting en een betere organische stof balans (Termorshuizen et al., 2020). Dit zal resulteren in een lager saldo op bedrijfsniveau. Maar daarentegen kunnen de opbrengsten hoger worden of kan er worden bespaard op gewasbescherming. Deze maatregel is geschikt voor een pachtovereenkomst, een beheerovereenkomst en voor de generieke regelgeving. Bij een pachtovereenkomst kan deze maatregel wel knellen met voorschriften van de regeling voor aardappelmoeheid en leiden tot een verandering van de pachtovereenkomst.

Gebruik vroege rassen

Door vroege rassen te gebruiken komt er meer ruimte voor groenbemesters. Deze maatregel heeft effect op de gewasopbrengst en de arbeidspiek. Deze maatregel is niet afdwingbaar in een pachtovereenkomst omdat het een grote inbreuk heeft op de keuzevrijheid van de pachter. In een beheerovereenkomst is deze maatregel af te spreken via het teeltplan. Via de generieke regelgeving is deze maatregel geschikt als stimuleringsmaatregel.

Onderzaai

Onderzaai zoals bijvoorbeeld gras onder mais zorgt voor meer organische stof, een betere bodemstructuur en voor minder uitspoeling van nutriënten. Deze maatregel is via het bouwplan afdwingbaar in een pachtovereenkomst en af te spreken in een beheerovereenkomst. Ook voor de generieke regelgeving lijkt deze maatregel geschikt.

Blijvend grasland

Blijvend grasland zorgt voor meer organische stof en meer bodemleven. Er kunnen dan geen andere gewassen meer worden geteeld en ook een verbetering van het grasland gaat moeilijker. In een pachtovereenkomst is deze maatregel niet mogelijk omdat scheuren niet voorkomen kan worden als er andere gewassen zullen worden geteeld. In een beheerovereenkomst kan deze maatregel wel worden afgesproken en ook voor de generieke regelgeving is deze maatregel mogelijk.

Strokenteelt

Bij strokenteelt is er minder kans op plagen en ziekten en zou er meer opbrengst kunnen worden gehaald. Daarnaast wordt de bodem op verschillende dieptes door de gewassen beworteld (Rozendaal et al., 2021). Bewerking worden lastiger en daarmee arbeidsintensiever en duurder. Het is onbekend in hoeverre deze maatregel afdwingbaar is in een pachtovereenkomst. In een beheerovereenkomst is deze maatregel af te spreken maar dit vereist veel specificatie. Deze maatregel is mogelijk voor de generieke regelgeving.

Emissiebeperkende maatregelen chemische bestrijding

Bij deze maatregel kan worden gedacht aan bijvoorbeeld het gebruik van Spuitwijzer. Een vermindering van chemische bestrijding zal zorgen voor vermindering van residuen en emissies van gewasbeschermingsmiddelen. Daarnaast zullen er minder negatieve effecten zijn op niet-doelgroep organismen. Er zal weinig effect zijn op de opbrengst omdat de bufferrand al verplicht is. In een pachtovereenkomst is het mogelijk om extra eisen te stellen naast de Wet gewasbeschermingsmiddelen en biociden. Ook in een beheerovereenkomst is dit af te spreken en in de generieke regelgeving is deze maatregel mogelijk.

Biologisch randenbeheer

Biologisch randenbeheer zorgt voor een besparing van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Daarnaast zorgt het voor meer bodemleven en minder waterverontreiniging. Biologisch randenbeheer gaat wel ten koste van de teeltoppervlakte, maar kan daarentegen meetellen voor de GLB-vergroeningstoelage. In een pachtovereenkomst is deze maatregel afdwingbaar met veel specificaties. Ook in een beheerovereenkomst is deze maatregel af te spreken en in de generieke regelgeving kan deze maatregel worden opgelegd.

1.5 Knowledge gap

In paragraaf 1.4 is een overzicht te zien van de maatregelen en de beoordeling daarvan door Wageningen University & Research en Stichting Milieukeur. Voor de maatregelen is uitgewerkt in hoeverre dit invloed zou hebben op de bedrijfsvoering en wat de mogelijkheden zijn voor opname in pachtovereenkomsten of generieke regelgeving. Het is nu nog onbekend in hoeverre de pachters in Flevoland over duurzaam bodemgebruik en de maatregelen denken. Voor welke maatregelen zien de pachters kansen en voor welke maatregelen zien zij belemmeringen en welke maatregelen voeren de pachters al uit? Voor zowel akkerbouwbedrijven als voor melkveebedrijven met een gangbare en biologische bedrijfsvoering is dit onbekend.

1.6 Hoofdvraag en deelvragen

Aan de hand van de knowledge gap is er een hoofdvraag geformuleerd met bijhorende deelvragen. De hoofdvraag die is voortgekomen uit het vraagstuk is:

Wat is de mening van pachters in Flevoland over de maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik die zouden kunnen worden opgenomen in pachtovereenkomsten?

De hoofdvraag zal worden beantwoord aan de hand van de drie deelvragen:

- ❖ In hoeverre vinden de pachters maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik noodzakelijk?
- ❖ In hoeverre zouden de pachters de maatregelen kunnen inpassen in hun bedrijfsvoering?
- ❖ Wat zou het gevolg zijn voor de pachters als de maatregelen worden opgenomen in een pachtovereenkomst of via de generieke wetgeving worden opgelegd?

1.7 Doelstelling

Zoals voorgaand beschreven zijn er steeds meer ontwikkelingen op het gebied van duurzaam bodembeheer in pachtovereenkomsten. Meer verpachters vinden het belangrijk dat de pachters duurzaam met de grond omgaan, waaronder ook het Rijksvastgoedbedrijf. Het ministerie is momenteel bezig met een nieuw pachtstelsel en richt zich hierbij ook op duurzaam bodembeheer om zo de kwaliteit van de bodem te waarborgen. Ondertussen is er door Wageningen University & Research en Stichting Milieukeur een onderzoek gedaan naar maatregelen die zouden kunnen worden opgenomen in pachtovereenkomsten. Hoe de pachters over de maatregelen voor een duurzaam bodembeheer denken is nog onbekend. Het doel van dit afstudeerwerkstuk is dan ook de pachters aan het woord laten en onderzoeken hoe zij tegenover duurzaam bodembeheer staan en bijhorende maatregelen in combinatie met pacht. Als bekend is hoe de pachters over duurzaam bodemgebruik denken en welke maatregelen zij makkelijk kunnen inpassen in hun bedrijfsvoering of juist niet, kan dit verpachtende partijen helpen een weloverwogen besluit te nemen over de invoering van maatregelen in pachtovereenkomsten. Het eindproduct van dit afstudeerwerkstuk is daarom een adviesrapport.

Hoofdstuk 2. Materiaal en methodiek

In het tweede hoofdstuk wordt het materiaal en de methodiek voor het onderzoek toegelicht. Er wordt beschreven hoe het onderzoek naar de mening van pachters in Flevoland is uitgevoerd.

Tijdens het vooronderzoek is er gezocht naar de achtergrondinformatie van liberale pacht en reguliere pacht in Flevoland. Aan de hand van het rapport '*Goed verpacht, beter beheerd*' (Pleijte et al., 2020), zijn er maatregelen geselecteerd. Hierbij is gekeken of de maatregelen relevant zijn voor Flevoland en of de maatregelen geschikt zijn voor opname in pachtovereenkomsten. Tijdens het onderzoek is er onderzocht wat de mening is van pachters over de maatregelen.

2.1 Onderzoeksmethode

Dit afstudeerwerkstuk betreft een kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek wordt gebruikt om gedachten en ervaringen beter te begrijpen, in dit geval de gedachten en ervaringen van pachters in Flevoland (Saunders & Lewis, 2015). Om de data te verzamelen zijn er interviews met open vragen afgenomen met de pachters. De onderzoeksmethode bestaat voor het gehele onderzoek uit fieldresearch.

De manier van interviewen kan worden getypeerd als een combinatie van een semigestructureerd interview en een ongestructureerd interview. Dit wordt ook wel een (intensief), kwalitatief interview of diepte-interview genoemd (Saunders & Lewis, 2015). Dit houdt in dat er een lijst met algemene open vragen is opgesteld. Tijdens het interview is er in sommige gevallen van deze vragenlijst afgeweken doordat er op bepaalde vragen is doorgevraagd. Omdat er veel verschillende maatregelen tijdens de interviews aan bod komen en omdat de diepgang van de maatregelen kan verschillen per interview, is er voor gekozen om een combinatie van twee interviewvormen te hanteren. De manier waarop de maatregelen aan bod komen en in welke volgorde kan namelijk afwijken. Daarnaast is een informele interviewsetting het meest wenselijk, de pachter kon hierdoor meer open zijn verhaal doen.

2.2 Eisen aan de geïnterviewde

De geïnterviewden betreffen pachters in Flevoland. In Flevoland pacht de geïnterviewde grond op basis van een regulier en/of een liberale pachtovereenkomst. De pachter mag een deel van zijn areaal pachten op basis van één van deze vormen of beide pachtvormen en mag dus ook een deel van zijn areaal in eigendom hebben. Er zijn een aantal akkerbouwers geïnterviewd en ook een aantal melkveehouders, waarvan twee akkerbouwers (deels) biologisch zijn. Het gepachte areaal is minimaal vijf hectare en is van invloed op de bedrijfsvoering van de pachters. In totaal zijn er tien pachters geïnterviewd.

2.3 De inhoud van het interview

De interviews zijn opgesteld aan de hand van drie deelvragen die zijn uitgewerkt in paragraaf 1.6 van dit afstudeerwerkstuk. Aan het begin van het interview heeft de onderzoeker een korte weergave gegeven van het doel van dit onderzoek. Daarnaast zijn de definitie van duurzaam bodemgebruik en de maatregelen even kort uitgelegd. Als eerst is aan de pachter gevraagd wat voor soort agrarisch bedrijf hij heeft, hoe zijn areaal eruit ziet en welke gewassen hij teelt. Deze gegevens zijn in de uitwerkingen van de interviews achterwege gelaten in verband met de privacy.

De eerste deelvraag is: ***In hoeverre vinden de pachters maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik noodzakelijk?***

Dit is onderzocht in het interview door te vragen wat de pachters vinden van het feit dat er steeds meer aandacht is voor duurzaam bodemgebruik en in hoeverre zij denken dat het noodzakelijk is dat er maatregelen zullen worden gesteld. Verder is er ingegaan op in hoeverre de pachters op dit moment zelf bezig zijn met duurzaam bodembeheer. Hiermee is aan bod gekomen of de pachters zelf al maatregelen uitvoeren en is de overgang gemaakt naar deelvraag twee.

De tweede deelvraag is: ***In hoeverre zouden de pachters de maatregelen kunnen inpassen in hun bedrijfsvoering?***

Welke maatregelen passen de pachters momenteel zelf al toe en voor welke maatregelen zien de pachters kansen. Er is ingegaan op eventuele verschillen tussen zijn pachtgrond en zijn eigendomsgrond en beweegredenen hiervoor. Daarnaast is voor elke maatregel besproken in hoeverre de maatregel kan worden ingepast in de bedrijfsvoering van de pachter en waar de eventuele belemmeringen liggen. Na deze vraag wordt er overgegaan naar de derde deelvraag.

De derde deelvraag is: ***Wat zou het gevolg zijn voor de pachters als de maatregelen worden opgenomen in een pachtovereenkomst of via de generieke wetgeving worden opgelegd?***

Deze vraag is letterlijk gesteld aan de pachters tijdens het interview. Er is voornamelijk ingegaan op de persoonlijke beweegredenen van de pachters maar ook op de algemene mening. Tijdens het interview is er geprobeerd om op te zoeken waar voor liberale pachters de grens ligt om te besluiten van de pacht af te zien. Tot slot is er gevraagd naar het toekomstbeeld van de pachter over duurzaam bodembeheer en pacht.

2.4 De verwerking van het interview

De interviews zijn allemaal opgenomen met een spraakrecorder zodat de onderzoeker goed de aandacht bij het interview kon houden. Deze opnames zijn vervolgens allemaal getranscribeerd. Deze transcripties zijn verwerkt tot een samenvatting waarin alleen de inhoudelijk van toepassing zijnde zaken zijn weergegeven. Hierbij zijn de interviews zoveel mogelijk geanonimiseerd door zaken die te herleiden zijn naar de geïnterviewde eruit te laten of zo aan te passen dat deze niet te herleiden zijn. Hierbij is goed gelet opdat de inhoud van het verhaal hetzelfde blijft. De onderzoeker heeft deze uitwerkingen vervolgens verwerkt tot het resultatenhoofdstuk. De uitwerkingen van de interviews zijn als bijlage II toegevoegd aan dit afstudeerwerkstuk.

Hoofdstuk 3. Resultaten

De resultaten van dit onderzoek komen voort uit de afgenomen interviews. De pachters die hebben meegewerkt aan de interviews zijn zorgvuldig geselecteerd. De groep pachters bestaat uit verschillende soorten boeren met verschillende bedrijfsvoeringen. De pachters zijn afkomstig uit de Noordoostpolder, Oostelijk Flevoland en Zuidelijk Flevoland. De samenstelling van de groep is weergegeven in tabel 3.1 Gegevens pachters. De laatste kolom van de tabel geeft het interviewnummer weer waarmee het interview is opgenomen in bijlage II.

Tabel 3.1 Gegevens pachters

Soort bedrijf	Eigendom	Reguliere pacht	Liberale pacht	Interview
Melkvee	X		X	1
Melkvee	X	X	X	2
Melkvee		X		3
Melkvee en akkerbouw		X		4
Akkerbouw		X		5
Akkerbouw (bloembollen)		X	X	6
Akkerbouw		X	X	7
Akkerbouw	X		X	8
Akkerbouw (deels biologisch)	X		X	9
Akkerbouw (biologisch)	X	X		10

3.1 Noodzaak duurzaam bodemgebruik

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op deelvraag 1:

In hoeverre vinden de pachters maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik noodzakelijk?

Deze deelvraag kan bij de uitwerking worden onderverdeeld in twee vragen: Vinden pachters duurzaam bodembeheer noodzakelijk? En vinden pachters het noodzakelijk dat duurzaam bodembeheer wordt opgelegd in pachtovereenkomsten?

De noodzaak voor duurzaam bodembeheer

Alle pachters geven aan dat duurzaam bodembeheer heel belangrijk is en ze vinden de aandacht voor duurzaam bodembeheer dan ook goed. Tijdens elk interview werd door elke pachter in zijn eigen woorden gezegd dat duurzaam bodembeheer heel belangrijk is voor elk landbouwbedrijf, omdat er zonder een gezonde bodem geen gezonde gewassen kunnen worden geteeld. Bodemverdichting, structuurschade en een te krappe teeltrotatie kunnen er allemaal voor zorgen dat er geen producten meer geteeld kunnen worden met de hoge kwaliteitseisen die worden gevraagd. Indien de kwaliteit van de bodem achteruit gaat ondervinden de pachters hier zelf als eerste de grootste nadelen van door opbrengstderving en kwaliteitsverlies. Een gehoorde quote is dan ook:

“Wij zijn alle dagen met de kwaliteit van de bodem bezig of dat nu planten of oogsten is, want anders hebben we helemaal geen oogst.”

De meningen van de pachters over hoe het met de bodem in het algemeen gesteld is zijn verdeeld. Een deel van de pachters vindt dat het aardig goed gaat met de bodem en een ander deel van de pachters geeft aan wel problemen te zien rondom verdichting of gewasopbrengsten.

Maar de pachters zeggen hier ook bij dat de meeste boeren zich hier van bewust zijn en hier veel mee bezig zijn om te kijken hoe zij dit kunnen oplossen. Er wordt steeds meer geïnoveerd op banden, er wordt bewust gekozen voor lichtere machines of ze laten de kieper tijdens de oogst op de kopakker staan en er worden meer en betere groenbemesters geteeld. Een aantal pachters geeft ook aan wel duurzamer te willen boeren maar dit niet altijd te kunnen.

“Als je de grond wilt belonen en er meer uit wil halen dan moet je ruimer in je bouwplan gaan zitten, maar daar leent de portemonnee zich niet naar. Als de producten genoeg zouden opbrengen en de portemonnee toereikend genoeg is dan ga je zelf ook wel ruimer telen.”

“Wij hebben zelf een extensief bouwplan met een intensief karakter, want er zitten vrij veel hoge saldo gewassen in. Maar die hoge saldo gewassen zijn bij zo’n extensief bouwplan ook noodzakelijk. Toen wij hier begonnen konden we de pacht betalen van de bietenopbrengst. De pacht is intussen 2,5 keer gestegen, maar de bietenopbrengst is in geldopbrengst nog hetzelfde. Dan ben je wel genooddaakt om hoog salderende gewassen te telen.”

Duurzaam bodembeheer in pacht

De pachters begrijpen allemaal dat de verpachter maatregelen willen stellen als hij het idee heeft dat de grond wordt uitgebuit. De grond kan in korte tijd worden verniet, maar het duurt lang voordat de grond weer is herstelt. Op de vraag of het nodig is om duurzaam bodembeheer vast te leggen in pachtovereenkomsten of via generieke regelgeving wordt dan ook voornamelijk ingegaan op liberale pacht. De boeren die zelf geen liberale pachtgrond hebben zijn van mening dat de grond wordt uitgebuit doordat er zulke hoge prijzen voor worden betaald. Daardoor worden er gewassen geteeld met een zo hoog mogelijk rendement. Daarnaast zou er minder worden geïnvesteerd in de grond om de kosten zo laag mogelijk te houden. De liberale pachters zijn het hier in grote lijnen wel mee eens maar geven aan dat op liberale pachtgrond van het Rijksvastgoedbedrijf in de meeste gevallen al bouwplaneisen gelden. Zo zit er verplicht een minimaal areaal tarwe in het bouwplan en wordt er een maximale teeltrotatie voor de andere gewassen als aardappels, uien en suikerbieten voorgeschreven. De liberale pachters vinden deze bouwplaneis een goede manier van de verpachter om duurzaam bodembeheer te waarborgen.

“Met de bouwplaneisen denk ik dat het item van dat de gronden voor de hoogste prijzen weggaan en dat het slecht is voor de grond, helemaal niet aan de orde is. Er zit al een verplicht bouwplan op de grond en er wordt gestimuleerd om de grond achter te laten met groenbemesters en dat is prima. Het enige nadeel in Flevoland is dat vraag en aanbod van dat soort gronden niet in balans is en dat je daarom zulke absurde prijzen krijgt.”

Er is ook aan de liberale pachters gevraagd of zij verschillend omgaan met liberale pachtgrond en hun eigendomsgrond of reguliere pachtgrond. De liberale pachters antwoorden in eerste instantie allemaal dat zij geen onderscheid maken tussen hun eigendomsgrond of liberale pachtgrond. Zij geven aan ook op de liberale pachtgrond groenbemesters te telen en daar ook op te bemesten. Maar er wordt ook aangegeven dat de pachters geen extra compost of vaste mest uitrijden op de liberale pachtgrond.

Zij willen geen lange termijninvesteringen doen voor iets wat zij binnen een paar jaar kwijt zijn. Rooien onder goede omstandigheden, drijfmest uitrijden, compost rijden tegen het stuiven, een groenbemester telen, dat zijn allemaal dingen die worden genoemd die pachters wel uitvoeren op liberale pachtgrond omdat dit ten goede komt van hun eigen teelten. Maar extra vaste mest rijden om het organische stofgehalte om hoog te krijgen of andere investeringen die pas op de lange termijn effect hebben doen zij niet. De pachters geven in veel gevallen dan ook aan de grond graag voor een langere termijn te willen pachten van bijvoorbeeld tien jaar. Dan kunnen zij op de grond investeren en de opbrengsten van de grond ook meerekenen om investeringen te doen in het bedrijf.

Als het gaat om maatregelen stellen voor duurzaam bodembeheer aan reguliere pachters dan geven de meeste pachters aan dit niet nodig te vinden. Deze citaat geeft goed de algemene mening hierover weer.

“Bij langdurige pacht heb je er voor het grootste gedeelte alleen maar jezelf als pachter mee als je er een potje van maakt. Dus dan voelt het gelijk heel bemoeizuchtig als de verpachter daar ook strenge eisen aan gaat stellen. Maar bepaalde basiseisen vindt ik wel te snappen want je moet goed op de grond passen. Hoe je de maatregelen vorm geeft is een tweede.”

3.2 Inpasbaarheid van de maatregelen

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op deelvraag 2:

In hoeverre zouden de pachters de maatregelen kunnen inpassen in hun bedrijfsvoering?

In paragraaf 1.4 Maatregelen, is weergegeven wat elke maatregel inhoudt en wat de maatregel bijdraagt aan duurzaam bodembeheer. Daarnaast is weergegeven in hoeverre het mogelijk is om de maatregel op te leggen in pachtovereenkomsten of via generieke regelgeving. Doormiddel van interviews is de mening van de pachters over deze maatregelen onderzocht. In deze paragraaf komen de resultaten hierover per maatregel aan bod.

Verlaging intensiteit van ploegen

Alle pachters geven aan maximaal één keer per jaar te ploegen en onder bepaalde omstandigheden niet te ploegen. Bijvoorbeeld na de aardappeloogst of na de tulpenoogst wanneer het land vlak is achtergelaten en er gras in wordt gezaaid of een groenbemester wordt er niet geploegd. De groenbemester wordt in veel gevallen in de herfst alsnog geploegd. De pachters ploegen op een diepte variërend van 20 tot 25 cm. De meeste pachters zijn in de afgelopen jaren ondieper gaan ploegen. Onderstaande quote van een van de pachters geeft een goed beeld van de algemene mening weer.

“We zijn de laatste jaren ondieper gaan ploegen naar 21 cm voor meer organische stof. Het kost minder brandstof en je hebt minder last van slip. Het probleem met nog ondieper ploegen zit hem in het huidige machinepark en in de omstandigheden van de grond. Wij kijken naar de omstandigheden tijdens het werk in plaats van een grens te trekken bij een bepaalde diepte. Het kan voorkomen dat je door een nat najaar en een laat gewas gedwongen wordt om dieper te ploegen zodat er weer goede omstandigheden voor het volgende gewas gecreëerd kunnen worden. Je hebt toch een bepaalde diepte nodig om sporen weg te werken en waterberging te creëren.”

Op afbeeldingen 3.1 en 3.2 zijn twee verschillende ecoploegen te zien. Deze kunnen bijdragen aan het verlagen van de intensiteit van het ploegen en bij het bovenover ploegen. De pachter met een biologisch akkerbouwbedrijf heeft een ecoploeg van Rumpstad zoals te zien is op afbeelding 3.1.

Afbeelding 3.1 ecoploeg van Rumpstad (Akkerbouwbedrijf, 2018)

Afbeelding 3.2 ecoploeg van Ovlac (Akkerbouwbedrijf, 2018)

Bovenover ploegen

Bij bovenover ploegen is een aangepaste ploeg of een ecoploeg nodig. Op afbeelding 3.1 en afbeelding 3.2 zijn twee ecoploegen te zien van twee verschillende fabrikanten. Op afbeelding 3.3 is een bovenover ploeg afgebeeld. De meeste pachters maken zich bij bovenover ploegen zorgen over het juist overbrengen van de trekkracht van de trekker als er geen perfecte omstandigheden zijn. De pachters geven dan ook aan niet zonder een traditionele ploeg te willen zodat zij bij minder goede omstandigheden gewoon in de voor kunnen ploegen. Bij een ecoploeg wordt bovenover ploegen gecombineerd met ondieper ploegen. Veel van de pachters geven aan wel te willen experimenteren met een ecoploeg.

De pachter met een biologisch akkerbouwbedrijf heeft een ecoploeg waarmee hij op circa 15 cm diepte bovenover ploegt. Bij flinke sporen geeft hij aan nog wel de traditionele ploeg te gebruiken op een diepte van 20 cm, omdat de grond anders niet goed vlak wordt. Op de vraag of hij de traditionele ploeg achterwege kan laten antwoordt hij het volgende:

“In principe kan het wel, maar soms als de oogst niet helemaal goed is verlopen dan biedt de traditionele ploeg nog een uitkomst. Als je daarna tarwe wil telen, waarmee je ook de structuur heel erg verbetert en de tarwe maar half op komt door slecht ploegwerk en het is niet gezegd dat bij slecht ploegwerk de tarwe mislukt, maar er is wel meer risico op als je niet dieper kan ploegen. Als de tarwe dan niet slaagt ga je er qua bodemstructuur ook niet op vooruit. Dus het is goed om bij nood nog de traditionele ploeg in de schuur te hebben staan.”

Afbeelding 3.3 Bovenover ploeg (Tholhuijsen, 2017)

Niet-kerende grondbewerking

Nog een stap verder in het verminderen van grondbewerking is het toepassen van niet-kerende grondbewerking. Veel pachters geven aan niet-kerende grondbewerking toe te passen waar mogelijk. Dit is afhankelijk van de voorvrucht, groenbemesterteelt, verdichting in de bovenlaag en de volgende teelt. Echter ziet geen enkele gangbare pachter een voordeel van niet-kerende grondbewerking. De pachters geven hierbij vooral als voorbeeld dat ze collega boeren hebben zien omschakelen naar niet-kerende grondbewerking en vervolgens ook weer terug hebben zien gaan naar wel ploegen, omdat de grond bijvoorbeeld taai en vettig zou worden. De pachters voorzien problemen met onkruiddruk en geven aan dat ze bij niet-kerende grondwerking helemaal niet zonder glyfosaat kunnen. De volgende quote geeft weer wat niet-kerende grondbewerking volgens de pachters inhoudt.

“Bij niet-kerende grondbewerking ligt de lat echt heel erg hoog. Je mag dan helemaal niks meer verkeerd doen want dan kun je de verdichting nooit meer opheffen. Planten heffen op den duur de verdichting wel op maar dat duurt heel erg lang, dus je kan ze beter een handje helpen door de grond open te maken zodat de plant er makkelijker bij kan.”

Daartegenover staat wel dat niet-kerende grondbewerking zorgt voor meer draagkracht en scheelt in brandstof. Wat niet-kerende grondbewerking aan organische stof oplevert vindt een pachter lastig in te schatten, omdat je dat pas weet over vijf tot tien jaar. Een andere pachter zou graag per jaar willen bekijken of hij niet-kerende grondbewerking kan toepassen. Hij wil bij een slechte groenbemesterteelt of bij een lastige oost of voor de uienteelt aan wel graag ploegen. Hij is zich er wel van bewust dat je voor een goed resultaat zoiets voor langere tijd consistent moet volhouden. Hij heeft bij andere boeren gezien dat er minder hoge uienopbrengsten worden gehaald en dat het gewas minder snel op gang kan komen. Verder wordt aangegeven dat ploegen waterberging zal creëren.

“Ik zie geen reden voor niet-kerende grondbewerking. Je houdt ziektes bovenin, je houdt de groenbemester bovenin, je verdicht de bovenlaag en krijgt een vieze laag omdat je de grond afdicht. Er komt een laagje op de grond, de grond zit dicht, er komt geen lucht bij. Je kan dan in het voorjaar pas later aan de gang.”

De pachter met een volledig biologisch akkerbouwbedrijf zou in de toekomst wel naar niet-kerende grondbewerking toe willen. Nu kiest hij nog vaak voor een tussenvariant als ecoploegen wegens de hoge onkruiddruk. Daarnaast merkt hij op dat niet-kerende grondbewerking en vaste rijpaden met elkaar zijn verbonden. Bij niet-kerende grondbewerking mag je de grond niet vast rijden want je hebt geen mogelijkheden meer om de verdichting op te lossen. Daarom kun je het beste dan helemaal van de grond afblijven door middel van vaste rijpaden. Hij verwacht dat de combinatie met vaste rijpaden nodig is voor de onkruiddruk omdat onkruid makkelijker zou kiemen in vastere grond.

Bekalken

Door alle pachters wordt aangegeven dat zij bekalken van gronden in Flevoland niet nodig vinden omdat de pH van de jonge zeeklei vaak al boven de zes zit. Er zijn wel een aantal pachters die de Betacal die zij terug krijgen van de Suikerunie uitrijden. Daarnaast zijn er een aantal akkerbouwers die gips strooien tijdens het aardappels poten voor een betere rooibaarheid bij het oogsten. De grond is dan te plakkerig en wordt wormengrond genoemd, gips kan hierbij zorgen voor een betere structuur.

Toepassing organische stofrijke of ruige mest

De pachters met een melkveebedrijf gebruiken in de meeste gevallen hun vaste mest zelf. Al is dit in de meeste gevallen niet veel omdat zij alleen vaste mest gebruiken bij de kalveren. De meeste melkveehouders staan niet positief tegenover compost. Een gehoorde uitspraak is dan ook *“Bij compost heb ik mijn vraagtekens wat je allemaal aanhaalt op je land. Je hoort wel eens dat er rommel zoals glas in zit en dan haal je dingen op je land waar je geen zicht op hebt.”*

Een andere uitspraak van een andere pachter die daarop volgt is *“Compost ben ik geen voorstander van. Wel in de vorm van champost, maar ik hoef geen glas e.d. op het perceel. Aan onze producten worden hele hoge eisen gesteld qua voedselveiligheid en dan kun je wel het afval van de samenleving ontvangen wat dan maar voor de helft meetelt in de fosfaat, daar zit ik niet op te wachten.”*

De pachters met een akkerbouwbedrijf zijn meer bezig met het toepassen van organische stofrijke mest. Zij gebruiken voornamelijk duurdere compost en champost. Daarnaast worden ook kippenmest en geitenmest genoemd. De pachters geven aan de compost of champost vooral uit te rijden voor de uien of de suikerbieten. De grond krijgt dan één keer in de paar jaar organische stofrijke mest toegediend. Een akkerbouwer gebruikt ook veel ruige mest door een samenwerking met een melkveehouder met potstal. Er wordt ook aangegeven dat er te weinig ruige mest is om er een maatregel voor op te stellen. De stalsystemen van tegenwoordig zijn hier niet meer op aangepast. Kortom zijn de akkerbouwers positief over het gebruik van organische stofrijke mest of ruige mest en zouden ze dit allen graag gebruiken. De volgende citaat geeft deze mening over organische stofrijke mest ook weer.

“Organische stofrijke mest is fantastisch. De functie van organische stof tussen klei en zanddeeltjes van zichzelf al. En niet alleen compost maar ook vaste mest om je bodemleven te stimuleren want die repareert ook je structuur en stabiliseert de grond. Dus ja behalve dat er misschien nog wat onkruidzaden in kunnen zitten, maar bij compost zou dat ook niet mogen. Dus eigenlijk alleen maar voordelen.”

Een beperkende factor die bij het gebruik van organische stofrijke mest en ruige mest wordt aangegeven is de bemestingsruimte.

“We zouden wel meer compost willen strooien maar dan zitten we klem in de bemestingsruimte.”

Achterlaten van gewasresten

Het achterlaten van gewasresten is gevraagd aan alle pachters met een akkerbouwbedrijf en gemengd bedrijf. Hierbij is voornamelijk gesproken over het achterlaten van stro. Een deel van de pachters geeft aan het stro te hakselen omdat dit bijdraagt aan organische stof en mineralen. De biologische akkerbouwer hakselt het stro ook omdat het niet de moeite is om het stro op te persen. Een pachter perst het stro op omdat hij anders de groenbemester moeilijk op gang krijgt. Dit wordt ook als nadeel aangekaart door de pachters die het stro wel hakselen. Een pachter die het stro op perst geeft aan soms zoveel stro opbrengst te hebben dat er een deken van stro ontstaat waardoor er eigenlijk gewoon te veel stro is om alles te hakselen en door de grond te mengen waarna het verteert. Een van de pachters perst het stro op voor zijn buurman en krijgt dit later terug als ruige mest. Hij merkt nog op dat als iedereen het stro hakselt het nog moeilijker wordt om aan ruige mest te komen.

Sleepslangbemesting

Alle geïnterviewde pachters geven aan bij voorkeur de sleepslangcombinatie te gebruiken en hier maken zij dan ook zoveel mogelijk gebruik van om bodemverdichting te voorkomen. Een van de pachters met een melkveebedrijf geeft aan ook zelf over een tank te beschikken en deze later in het seizoen te gebruiken. Voor de eerste snede komt de loonwerker alles sleepslangen omdat er dan ook veel spoelwater bij de mest zit, waardoor er veel kuubs worden gereden. Later in het seizoen rijdt hij de mest zelf uit met de tank omdat het daarbij om kleine hoeveelheden gaat en het niet loont om over een grote afstand een kleine hoeveelheid mest te moeten pompen naar de sleepslangcombinatie. Er zijn meer pachters met zowel een melkveebedrijf en met een akkerbouwbedrijf die hier tegen aan lopen. Indien het om een klein beetje mest gaat op een klein perceel geeft de pachter aan dat hij het dan te veel gevraagd vindt van de loonwerker om elke keer met de gehele sleepslangcombinatie op te komen draven. Over het algemeen wordt sleepslangbemesting wel als een grote uitkomst voor het voorkomen van bodemverdichting gezien. Al vindt een pachter de sleepslangcombinatie zelf eigenlijk ook te zwaar.

Lage bandenspanning

Een lage bandenspanning is in dit geval onder de één bar en een wiellast van onder de drie ton. Alle pachter geven aan rekening te houden met de bandenspanning en in de meeste gevallen aan deze maatregel te voldoen. Voornamelijk tijdens de oogst wordt het lastig om onder een wiellast van drie ton te blijven door een zware bietenrooier, aardappelrooier of silagewagens. Op de meeste sleepslangbemesters van de loonwerker zit een luchtdrukwisselsysteem. De pachters geven aan ook een voorkeur te hebben voor een luchtdrukwisselsysteem maar niet elke loonwerker heeft dit op de rooier zitten. Op afbeelding 3.4 is een luchtdrukwisselsysteem op een trekker afgebeeld. De pachters werken zelf in veel gevallen met VF banden en zetten de bandenspanning zo laag mogelijk. De ene pachter kan hier verder in gaan als de andere. Een pachter met veel land op afstand heeft de bandenspanning hoger staan voor het over de weg rijden en probeert dan te schipperen. Sommige pachters kiezen er ook voor om tijdens de oogst de kieper niet op het land te laten rijden maar op de kopakker te laten staan en er wordt vaak voor lichter materiaal gekozen. Of deze maatregel zou moeten worden opgelegd op pachtgrond wordt aangegeven dat geen enkele boer er belang bij heeft om met een hoge bandenspanning over het land te rijden en hier dus al voor hemzelf alle mogelijke dingen in probeert. Daarnaast wordt er aangegeven dat beter voor lichtere machines kan worden gekozen en voor goede omstandigheden dan een lage bandenspanning te compenseren met zware machines.

Afbeelding 3.4 Luchtdrukwisselsysteem gemonteerd op een trekker
(Bandenbeurs, 2020)

Vaste rijpaden

Het gebruik van vaste rijpaden kan worden toegepast bij akkerbouwgewassen en op grasland. Geen van de pachters maakt op dit moment gebruik van vaste rijpaden. Wel kiest de biologische akkerbouwer voor seizoensgebonden rijpaden. De spuitpaden liggen bij sommige pachters vast en bij andere pachters kan het spuitspoor per gewas verschillen doordat er bijvoorbeeld op halve kavels wordt gewerkt. De grootste belemmering voor de pachters is de investering die moet worden gedaan voor vaste rijpaden. Bijna het gehele machinepark moet worden aangepast, wat een grote investering is voor de pachters. De biologische akkerbouwer ziet vaste rijpaden wel zitten in combinatie met niet-

kerende grondbewerking, als het op bodemstructuur en de weerbaarheid van de gewassen aankomt, omdat vaste rijpaden volgens hem nodig zijn bij niet-kerende grondbewerking. Maar over de vaste rijpaden zelf zegt hij het volgende.

“Het gecompliceerde van vaste rijpaden is dat je gewassen en de samenwerking met collega’s niet meer kunnen. Je werkt met collega’s, maar die hebben het niet, de loonwerker heeft het niet en dan kom je op een eiland te zitten. Dus je moet dan alles zelf voor elkaar hebben en veel dingen hangen dan aan elkaar. Sommige gewassen worden door de loonwerker geoogst dus dat is heel lastig op te lossen. Je kan er heel makkelijk over praten van wat kost het ombouwen van een trekker maar al die verschillende machines moeten ook aangepast worden. Dan moet je nog eens over de weg naar andere percelen toe. De trekker wordt wel gebouwd dat hij de lasten op zo’n breed spoor kan dragen, maar als je stuiterend door de berm moet omdat de weg niet breed genoeg is dan is dat best gevaarlijk. Er wordt heel makkelijk alleen naar die trekker gekeken maar het is zoveel meer.”

Indien vaste rijpaden als eis worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten, zal bijna geen enkele pachter meer inschrijven aangezien zij dit momenteel niet kunnen bieden. De meeste pachters geven ook aan geen meerwaarde te zien in vaste rijpaden. Zij geven aan eerst meer bewijzen te willen zien vanuit onderzoek dat vaste rijpaden een meerwaarde biedt en positief is voor de opbrengsten.

Strokenteelt

Over strokenteelt hebben de meeste pachters dezelfde mening als over vaste rijpaden. De twee maatregelen zijn dan ook nauw verbonden met elkaar omdat bij strokenteelt ook vaak vaste rijpaden worden gebruikt. De pachters zeggen allemaal dat het qua uitvoerbaarheid van machines zeer lastig is om strokenteelt te realiseren. Daarnaast verwachten zij problemen met beregenen. Veel pachters geven aan nog wel stroken te kunnen hanteren van een spuitboombreedte, maar zeggen hierbij ook dat het beoogde effect van de stroken dan weg is. Daarnaast vinden de pachters de nadelen niet opwegen tegen de voordelen aangezien er veel randeffecten zijn waarvan zij vinden dat die nog niet goed genoeg zijn onderzocht. Op afbeelding 3.5 is een perceel strokenteelt afgebeeld.

“Er moet nog wel meer worden onderzocht welke gewassen er dan het beste kunnen worden gecombineerd. Het biedt wel perspectief vanuit ziekten en plagen. Maar je moet eerst rijpaden hebben en als dat al een hobbel is, dan is strokenteelt dat al helemaal. Er zijn mensen die de eerste stap hebben gezet maar ook alweer teruggaan. Strokenteelt moet misschien geen maatregel zijn want die staat nog te veel ter discussie, is echt nog een pilot.”

Afbeelding 3.5 Strokenteelt (van Apeldoorn, 2019)

Huidige bouwplan pachters met akkerbouw

De volgende twee maatregelen zijn het telen van diep wortelende rustgewassen als derde gewas, oftewel voor 40% in de rotatie en een ruimere vruchtwisseling of maximaal percentage hakvruchten. Deze twee maatregelen hebben veel met elkaar te maken want ga je meer rustgewassen telen moet, dan moet je minder hakvruchten telen en een ruimere rotatie aanhouden. Voor een goed overzicht zijn eerst de huidige teeltrotaties van de pachters met akkerbouw weergegeven in tabel 3.2.

Tabel 3.2 Bouwplan pachters met akkerbouw*

Pachter:	Pachter 4	Pachter 5	Pachter 6	Pachter 7	Pachter 8	Pachter 10 (biologisch)
Aardappelen	1 op 8	1 op 5	1 op 5	1 op 3	1 op 4	1 op 6
Suikerbieten	1 op 8	1 op 5	1 op 5	1 op 6	1 op 4	
Uien	1 op 8	1 op 5	1 op 5	1 op 6	1 op 8	1 op 6
Tulpen	1 op 8		1 op 5	1 op 12		
Witlof				1 op 12		
Spruiten	1 op 8					
Peen						1 op 6
Gras	2-jarig 1 op 8		1 op 5		1 op 3/4	
Snijmais	1 op 8					
Peterselie en verse soja		1 op 5				
Wintertarwe		1 op 5		1 op 6	1 op 3/4	
Zomergerst						1 op 6
Spinazie						1 op 6
Luzerne of grasklaver						1 op 6

*Pachter 9 is in tabel 3.2 niet genoemd omdat hij voornamelijk aardappelteelt bij andere boeren waarbij hij mee rouleert in hun bouwplan en op liberale pachtgrond waarop hij zich aan de bouwplaneis moet houden.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie

Onder een diep wortelend rustgewas wordt verstaan luzerne, veldboon of granen. Momenteel voldoet geen van de pachters met akkerbouw aan de maatregel om op 40% van het areaal een diep wortelend rustgewas te telen. Als de teelt van een diep wortelend rustgewas als derde gewas wordt aangehouden dan haalt pachter tien dit en in sommige gevallen haalt ook pachter acht dit. Want dat betekent dat één derde van het areaal moet worden ingezaaid met een diep wortelend rustgewas, oftewel 33%. Een aantal pachters zijn van mening dat grassen ook kunnen worden beschouwd als een diep wortelend rustgewas, maar hier zijn de meningen over verdeeld. Als grassen worden meegerekend zouden meer pachters kunnen voldoen aan de maatregel. De pachters zeggen over deze maatregel het volgende.

Pachter 4: “Als we voor 40% rustgewassen moeten telen, dan moet er 1/8e deel rustgewas bij en moet er een hoog salderend gewas uit. Dat is voor ons financieel heel nadelig. Deze maatregel staat ook in het 7e actieprogramma en die is er omdat ze in bepaalde gebieden niet aan de nitraatrichtlijn voldoen en dan vindt ik het raar dat ze over heel Nederland een generiek sausje willen doen, terwijl we hier qua stikstof geen probleem hebben.”

“Ik vindt spruitkool in principe ook een rustgewas. Hij wordt geplant en verder bewerk je hem daarna niet meer in de grond. De wortels gaan ontzettend diep, wel meer dan één meter en het voegt veel organische stof toe. Het enige nadeel is dat het laat in het seizoen wordt geoogst.”

Pachter 5: *“Dan zouden we weer terug naar 2/5e deel tarwe moeten of met veldbonen o.i.d. Met deze tarweprijzen is dat wel mogelijk, maar die zijn dan ook uitzonderlijk hoog. We hebben het in het verleden ook gehad maar voor telers die gewend zijn aan een intensief bouwplan zal het financieel wel moeilijk worden. Er zou ook wel iets tegenover moeten staan, een lagere pacht prijs of een premie op je product bijvoorbeeld. Want bij € 1100,- pacht en tien ton tarwe voor € 15,-, wat een vrij normale prijs is normaal gesproken, houd je € 700,- over waar de kosten ook nog vanaf moeten.”*

Pachter 7: *“We hebben 1/6e deel graan, als de tarwe heel duur is zou het kunnen maar anders zou er gewoon te weinig geld binnen komen. Ik denk ook dat meer rustgewassen averechts kan werken voor aaltjes want tarwe vermeerderd sommige aaltjes enorm. Je hebt wel meer ruimte voor groenbemesters maar die doden geen aaltjes.”*

Ruimere vruchtwisseling of een maximaal percentage hakvruchten

De gewasrotatie van de pachters is mede afhankelijk van het aantal gewassen die de pachter teelt. De pachters geven aan telkens een zo logisch mogelijk verdeling van de percelen te maken en daarbij de meest geschikte rotatie zoekt. In bepaalde gevallen betekent dit dat bijvoorbeeld de rotatie van aardappelen ruim kan worden genoemd en de rotatie van uien vrij krap. Pachter vijf zegt hierover bijvoorbeeld het volgende.

“Aardappels 1:5 is wel ruim, maar voor uien wordt wel gezegd dat 1:5 krap zat is wegens fusarium en andere ziekten. Maar ik denk dat als je de bodem goed op orde hebt de weerbaarheid van de uien ook beter is. In ons geval zouden we dan naar 1:10 gaan maar ik heb wel een schuur gebouwd voor het areaal uien dat we nu hebben, dus daar zit je ook mee als je geïnvesteerd hebt ik een grote schuur en je moet terug, dat is hetzelfde als koeienboeren die geïnvesteerd hebben in een grote stal en nu minder koeien mogen houden.”

De pachters geven aan voor een zo ruim mogelijke rotatie te kiezen, maar dat hierbij goed in de gaten moet worden gehouden wat de financiële opbrengsten zijn. Een ruimere vruchtwisseling of maximaal percentage hakvruchten zorgt voor minder hectares van de gewassen die het meeste geld opbrengen en dus heel belangrijk zijn voor het bedrijf. Pachter acht zegt hierover.

“Het is allemaal leuk, maar het is weer opbrengst verminderend. Van de vrije marktproducten zoals aardappelen en uien krijg je dan weer minder hectares. Als je dan een financiering wil dan zegt de bank ook “Leuk maar je hebt te weinig hectares van de gewassen die wat opbrengen”. Je opbrengst gaat bij een rotatie van één op vijf wel wat omhoog, maar het compenseert niet het verschil.

Pachter zeven houdt voor zijn aardappelen een rotatie aan van één op drie. Dit is krappere dan gemiddeld. Over een ruimere teeltrotatie zegt hij het volgende.

“Ik geloof daar niet zo in, niet aan de kant van gewassenopbrengst tenminste. De ziektedruk valt ook mee zolang je maar de juiste rassenafwisseling hebt. Wij telen aardappelen één op drie, mensen zijn daar heel sceptisch over maar voor de vermeerdering van aardappelcysten aaltjes is dit juist beter denk ik dan één op vijf. Omdat je een nauwere vruchtwisseling hebt ben je meer met de aardappelopslag bezig waardoor er minder vermeerderd. Ik geloof dat we in de toekomst door kunnen met één op drie, wij doen het al heel erg lang en de opbrengsten zijn nog steeds hetzelfde. Maar misschien dat daar ook wel per grond verschil in zit. Als we een ruimere rotatie aan moeten houden of minder hakvruchten moeten telen dan moet de pacht ook naar beneden anders is het financieel gezien niet haalbaar.”

Gebruik van vroege rassen

Door het gebruik van vroege rassen wordt er meer ruimte gecreëerd voor de teelt van groenbemesters. Daarnaast is het voordeel van vroege rassen dat je eerder kunt oogsten en daardoor onder mooiere omstandigheden kunt rooien. De pachters geven wel aan dat het telen van vroege rassen geen garantie is om vroegtijdig van het land af te zijn aangezien de weersomstandigheden en het verloop van het teeltseizoen van invloed kunnen zijn op de oogstdatum. Niet vroege rassen kunnen soms om dezelfde tijd geoogst worden als wel vroege rassen. Daarnaast geven zij aan van vroege rassen doorsnee minder gewasopbrengsten te halen dan. De pachters proberen waar mogelijk altijd wel een groenbemester te telen na de tarwe, tulpen en soms na de uien. De biologische gewassen zijn vaak sowieso iets eerder geoogst doordat het teeltseizoen vaak korter is.

Onderzaai

Bij onderzaai is er voornamelijk gesproken over gras onder mais. Geen van de pachters die mais teelt heeft onderzaai. De pachters geven aan wisselende resultaten te horen en aangezien het geen verplichting is, hier niet voor te kiezen. De meesten geven aan bang te zijn dat het gras te veel concurreert met de mais. Een pachter geeft aan na de mais altijd gras in te zaaien. Als hij de grond gebruikt als onderzaai zegt hij twee keer gras te moeten inzaaien, omdat het gras wat overblijft na de mais kwalitatief niet goed genoeg is. Een andere pachter zou nog wel een onderzaai met veldbonen willen proberen. De biologische akkerbouwer geeft aan dat bij suikermais standaard klaver wordt gebruikt als onderzaai. Dit wordt gedaan als groenbemester voor na de teelt en voor de stikstofbinding. Hij geeft aan dat bij goede mais de klaver vooral wordt onderdrukt en dat deze vooral begint te groeien na de suikermaisteelt. Bij een droge zomer kunnen er wel problemen zijn rondom de klaver dat deze niet goed aan wil slaan na het inzaaien. Een andere pachter met akkerbouw zaait gras onder de wintertarwe als groenbemester. Dit wordt gezaaid in het voorjaar als de wintertarwe al staat. Als de tarwe dan wordt gecombineerd staat het gras er meteen, deze wordt dan net voor de in het najaar ondergeploegd. Deze groenbemester kan eerder worden ondergeploegd als bladrammenas of gele mosterd want deze moet langer blijven staan om succesvol te zijn omdat deze later wordt gezaaid.

Blijvend grasland

Eén pachter geeft aan blijvend grasland in zijn areaal te hebben. Hij heeft te maken met kwel op sommige kavels. Hij zegt hierover het volgende. *“Dit brengt wel minder op als nieuw grasland maar er zitten ook minder kosten aan. Daarnaast heb je een beter zode wat zorgt voor een betere berijdbaarheid ook onder nattere omstandigheden. Die draagkracht zijn we echt nodig op die natte grond en is dan ook de reden dat we hier blijvend grasland hebben.”*

De andere pachters met grasland geven aan geen blijvend grasland te hebben en dit ook niet te willen. De meeste pachters geven aan het grasland na maximaal drie jaar om te ploegen.

“Dat past niet in Flevoland. Den Haag heeft de doelstelling kringlooplandbouw en hier in Flevoland heb je veel akkerbouwers en veeboeren die samenwerken, ik denk dat blijvend grasland dan juist een nekslag zou zijn voor de kringlooplandbouw. Als wij een perceel blijvend grasland zullen hebben dan zou je de andere gewassen intensiever gaan telen om het inkomen op peil te houden, dus volgens mij schieten we daar nog niks mee op tenzij ik er nog een gewas uit zou halen. De graszode onderploegen zorgt ook voor organische stof, wel minder als blijvend grasland. Maar als je grasland na vijf of zes jaar onderploegd komt er meer stikstof vrij dan naar twee jaar en krijg je meer uitspoeling.”

Emissiebeperkende maatregelen chemische bestrijding

De pachters geven aan allemaal al bezig te zijn met het reduceren van chemische gewasbeschermingsmiddelen en dat dit ook al wordt opgedrongen in het algemene middelenbeleid. Zo is bijvoorbeeld verplicht om bij bepaalde middelen in de uien met een driftreductie van 95% te spuiten of een drie meter spuitvrije zone te hanteren. Bijna alle pachters zijn dan ook van mening dat het niet nodig is dat de verpachter hier nog extra regels of eisen aan stelt. De volgende uitspraken worden hierover gedaan.

“Maatregelen voor gewasbescherming vanuit de verpachting ben ik erg op tegen. Het gaat dan over emotionele besluiten terwijl verpachting een zakelijk iets is en dan mogen ze niet met emotionele facetten eisen gaan stellen, daar heb ik veel moeite mee. Er zijn regels en de middelen worden goed onderzocht en daar heeft de verpachter dan toch niks mee nodig.”

Bij dit onderwerp gaat het ook al snel over het middel glyfosaat. De discussie over dit onderwerp is een gevoelig onderwerp waar de pachters niet over te spreken zijn. Dit blijkt ook uit boven en onderstaande uitspraak. Er zijn al voorbeelden van bijvoorbeeld waterschappen of provincies die als verpachter het gebruik van het middel glyfosaat verbieden.

“Als de verpachter gewasbeschermingsmiddelen wil gaan verbieden dan moet de verpachter daar ook zelf onderzoek naar gaan doen.”

“Onvoorstelbaar is dat, dat zijn allemaal besluiten op basis van emoties. Zoiets slaat nergens op en het is ook heel zorgelijk, dat een groep die geen verstand heeft van iets zich ergens mee gaat bemoeien waar ze geen verstand van hebben.”

“Als wij hier geen glyfosaat meer mogen gebruiken dan kan Rijksvastgoedbedrijf ook niet meer zeggen we gaan met de pacht omhoog, om verscheidende redenen want ja het is marktwerking. Ze willen wel beperkingen opleggen en in dit geval kunnen we dan geen onkruidbestrijding meer doen. Maar de verpachter verwacht wel dat we de grond bewerken als goed huisvader, die wordt gezien de normale landbouwpraktijk, gangbaar. Maar zolang ons dat onthouden wordt kan je ook geen eisen opleggen. Dat is een beetje de kern.”

“Stel je mag geen glyfosaat meer spuiten en de kans is groot dat die maatregel er ooit komt. Ik vindt dat zoiets echt niet zou mogen kunnen. Het middel is gewoon toegelaten en helemaal niet zo gevaarlijk als mensen zeggen en dan wordt zo’n beslissing gemaakt op basis van emotie en niet op basis van feiten. Dat is hetzelfde met meer mechanische onkruidbestrijding in plaats van spuiten, de ondernemer maakt die keuze en anders moet je het op een andere manier gaan verhuren. Dan zeg je dat perceel gaan we biologisch bewerken, maar ze moeten niet met halve maatregelen komen.”

Veel verpachters zijn al bezig met meer mechanische onkruidbestrijding naast het gebruik van chemische middelen. Zij geven ook aan dat dit noodzakelijk is omdat het middelenpakket zo inkrimpt, daarom gaan ze opzoek naar andere manieren tegen onkruidbestrijding. Vaak worden technieken uit de biologische landbouw hierbij als voorbeeld genoemd. Een aantal verpachters geeft aan hierdoor al minder middelen te gebruiken. Een van de beweegredenen hiervoor is ook *“Omdat de beperkingen naar de toekomst wel te groot worden. Het is nu nog niet nodig om te schoffelen maar je wil straks niet achterlopen, dus ga je nu alvast uitproberen.”* De pachters geven hierbij ook aan dat zij eventuele problemen in de toekomst zien in het tekort aan arbeidskrachten. Bij nog minder spuiten komt er meer handwerk zoals hakken en personeel wordt steeds moeilijker.

Er is aan de verpachters gevraagd waarin zij zelf denken stappen te kunnen maken op het gebied van gewasbeschermingsmiddelen.

“Ik denk dat er bij ons nog wel wat te halen valt, want wij hebben een vrij oude spuit. Maar de wetgeving is wispelturig en als we investeren in een nieuwe spuit met de nieuwste technieken willen we daar wel tien jaar mee vooruit kunnen.”

“Op camera specifiek spuiten lijkt me wel wat. Maar dat is wel heel duur en nu nog vrij ingewikkeld.”

“Op boerenerven valt nog wel wat te halen. Ik denk dat je meer kan halen met fytobakken etc. In de spuittechniek zullen ook nog wel ontwikkelingen komen. Teeltvrije zones zie ik niet veel in, maar die worden wel steeds vaker verplicht. Ze denken dat het probleem daar zit maar er zijn ook nog te veel boeren die hun spuit op het erf spoelen.”

Biologisch randenbeheer

Eén van de akkerbouwers met een akkerbouwbedrijf heeft biologische akkerranden en daar krijgt hij een vergoeding voor. De meeste pachters geven aan te willen mee werken aan biologisch randenbeheer zolang er maar een vergoeding voor staat. Bij bepaalde gewassen ben je ook al verplicht een rand van drie meter langs de sloot aan te houden. De pachter met biologisch randenbeheer geeft aan

---

“Ik heb biologische randen en daar krijg ik een vergoeding voor, anders doe je het niet zo snel. Op sommige plekken is wel het makkelijk praktisch in te passen want daar kom je toch niet zo snel. Zo’n randje levert vaak sowieso minder opbrengst en nu hoef je daar niet meer te ploegen en maar één keer in de drie jaar te zaaien, maar je moet wel tegen wat meer onkruid kunnen. Ik vindt het moeilijk om te zeggen of je er qua biodiversiteit voordelen van hebt. Het is maar een strook van drie meter en de volgende strook is pas 300 meter verder, dus die insecten komen niet zover je perceel in. Er zijn ook proeven die zeggen dat insecten niet verder komen dan 70 meter. Het heeft wel een maatschappelijk waarde als de strook aan de weg gelegen is en je ziet er ook wel veel vogels en insecten in. Maar er moet wel iets tegenover staan.”

De andere pachters die geen biologisch randenbeheer hebben zeggen hier onder andere het volgende over. Naast onderstaande uitspraken wordt er ook aangegeven dat het wel zou helpen maar niet voldoende. De verwachting is dat ontwikkelingen in de spuittechniek beter werken tegen vervuiling.

“In bepaalde gebieden komen ze nog wel middelen tegen die lang geleden gespoten zijn en nu al lang niet meer gebruikt worden en dat is best lastig. De maatregelen gaan ook steeds verder. Ik ben zelf niet tegen akkerranden o.i.d. alleen bij ons moet de kachel ook kunnen blijven roken. Met de ecoregelingen van het GLB krijg je ook steeds minder geld en je moet er meer inspanningen voor doen. Biologisch randenbeheer zou ook zorgen voor minder inkomen.”

“Dat gaat wel gebeuren denk ik als ze het gaan verplichten voor het GLB. Maar ze meten met twee maten want als de randen meer dan 5% van je areaal betreft dan hoef je niet meer dan 5%, dus dan mag je minder doen of versmallen. Waar ben je dan mee bezig want bij smalle of kromme percelen met veel water erom heen mag het dan minder, maar zoals hier met lange brede percelen en heel weinig water in de sloot moet het dan wel. Dus ik denk persoonlijk dat het niet nodig is. Ze zeggen wel dat het beter is voor emissie, voor de lucht, de grond en het milieu etc. maar wat denk je van de bevolking in de steden, wat die aan troep en vuiligheid lozen. Iedereen spoelt maar van alles door de gootsteen of wast zijn auto gewoon voor de deur, dat komt ook in het water dus dat is mijn ogen wel krom.”

3.3 Gevolgen van de maatregelen

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op deelvraag 3:

Wat zou het gevolg zijn voor de pachters als de maatregelen worden opgenomen in een pachtovereenkomst of via de generieke wetgeving worden opgelegd?

Bij het bespreken van de meningen van de pachters over de maatregelen in de voorgaande paragraaf is dit onderwerp al een beetje naar voren gekomen. In deze paragraaf zal verder worden ingegaan op de gevolgen die het invoeren van de maatregelen met zich mee zullen brengen. Er zal ook aan bod komen wat de pachters belangrijk vinden bij het stellen van maatregelen en wat voor compensatie zij hierbij passend vinden. Verder wordt besproken in hoeverre zij verwachten dat er daadwerkelijk maatregelen zullen worden opgesteld en een aantal knelpunten volgens de pachters wordt besproken. Tot slot worden er ook een aantal mogelijke oplossingen voor een beter duurzaam bodembeheer in pacht volgens de pachters besproken.

Kort gezegd hebben de maatregelen in eerste instantie voornamelijk effect op het financiële inkomen van de pachters. Zoals in de voorgaande paragraaf is weergegeven voldoen de pachters al aan sommige maatregelen en liggen andere maatregelen nog ver buiten de mogelijkheden voor de pachters. Maatregelen zoals vaste rijpaden of strokenteelt zijn praktisch moeilijk inpasbaar en hebben nog tijd nodig om te ontwikkelen. Veel maatregelen zullen pas een positief effect kunnen hebben op de lange termijn. Bij liberale pacht levert dit problemen op omdat het bij deze verpachtingsvorm doorgaans gaat om de korte termijn.

Gevolgen liberale pacht

De liberale pachters hebben zelf de keus of zij de grond nog willen pachten of niet als deze maatregelen worden opgenomen in een pachtovereenkomst. De pachters kunnen zelf inschatten welke bedrag voor hun bedrijf haalbaar is om voor de pachtgrond met maatregelen te betalen. De gevolgen voor liberale pachtgrond zijn dan ook dat de bedragen waarvoor er op de grond wordt ingeschreven lager zullen zijn naarmate er meer maatregelen gelden. De liberale pachters geven hierbij aan dat het belangrijk is dat de maatregelen van te voren duidelijk zijn aangegeven en dat de kosten en baten duidelijk moeten zijn. De liberale pachters kunnen de kosten en mogelijkheden voor deze maatregelen dan meenemen in hun berekening. Zo kunnen zij zelf beoordelen voor hoeveel geld zij op de grond kunnen inschrijven zodat de liberale pachtgrond nog steeds een positieve bijdrage heeft voor hun bedrijf. Het kan dan voorkomen dat pachters niet meer inschrijven omdat zij niet aan de maatregelen kunnen voldoen. Maar hierbij zal het ook nog steeds voor kunnen komen dat er voor hoge bedragen wordt ingeschreven omdat elke pachter een andere portemonnee heeft met soms geld van buiten de landbouw.

Maatregelen waarvan de liberale pachters zeggen van te voren goed de kosten te kunnen berekenen zijn voornamelijk maatregelen die van invloed zijn op het bouwplan. Deze worden nu ook al in veel gevallen gebruikt in liberale pachtovereenkomsten van het Rijksvastgoedbedrijf. De maatregelen die hiertoe behoren zijn:

- Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie;
- Ruimere vruchtwisseling of maximaal percentage hakvruchten;
- Biologisch randenbeheer.

Gevolgen reguliere pacht en generieke regelgeving

Pachters met reguliere pachtgrond hebben geen keus om van de pachtgrond af te zien. Hun bedrijf is vaak volledig afhankelijk van de pachtgrond. De reguliere pachters geven dan ook aan dat als de maatregelen worden opgelegd zonder compensatie dat zij dan in financiële problemen kunnen komen. Voor alle pachters geldt dat maatregelen die kunnen worden gesteld aan het bouwplan zoals hierboven genoemd direct invloed hebben op de inkomsten van de pachters. Dit geldt niet alleen voor

pachters maar ook voor boeren met eigendomsgrond. De marges binnen de landbouw zijn klein waardoor het voor veel bedrijven noodzakelijk is dat er gewassen worden geteeld die zoveel mogelijk geld opbrengen. Bij reguliere pacht investeren de pachters in hun grond alsof het hun eigendomsgrond is. De pachters zijn afhankelijk van de grond en indien zij niet goed met de grond omgaan ervaren zij hier zelf de nadelige gevolgen van. Dit is ook al naar voren gekomen bij paragraaf 3.1 over de noodzaak van maatregelen. Daarnaast zijn ook liberale pachters in veel gevallen afhankelijk van de liberale pachtgrond omdat zij hun bedrijf hierop gebaseerd hebben.

Eigen ondernemerskeuze

Pachters geven aan veel moeite te hebben met maatregelen die van invloed zijn op de teelt zelf en op de vrije ondernemerskeuze van de pachter. Maatregelen die hierbij worden genoemd zijn bijvoorbeeld

- Maatregelen van invloed om de grondbewerkingen;
- Maatregelen omtrent het gebruik van chemie of mechanische onkruidbestrijding;
- Maatregelen voor het toepassen van mest;
- Maatregelen voor het gebruik van vaste rijpaden of strokenteelt;
- De keuze voor bepaalde (vroeg) rassen.

Dit zijn maatregelen die van invloed zijn op hoe een pachter zijn teelt uitvoert en dit zijn zaken waarop hij als boer zijnde zich kan onderscheiden van andere boeren. Daarnaast vragen de pachters zich af hoe de verpachter deze maatregelen wil controleren.

“Als een luchtdrukwisselsysteem gewenst is door de verpachter en je krijg er korting op zou ik er eens over nadenken maar ik vindt dat je bij veel dingen er ook als boer zelf over moet kunnen beslissen. Anders ga je iets pachten en is er al precies ingevuld wat je moet doen. Je bent ook nog zelf ondernemer en al die maatregelen moet ook nog weer gecontroleerd worden. Ik vraag me bij bijvoorbeeld een bandenspanningsmaatregel wel af of dat haalbaar is. Ik zie het niet gebeuren dat er bij een pachtperceel iemand gaat staan om dat te checken.”

Een aantal pachters denken dat het meer nut heeft om meer bewustzijn te kweken met wat verschillende technieken met de grond doen op de lange termijn. Dit moet volgens de pachters deels gedaan worden via onderwijs en deels via projecten waarbij je boeren probeert te betrekken. Deze technieken kunnen daarnaast worden gestimuleerd met maatregelen.

Stimulerende maatregelen

De pachters geven aan meer voorstander te zijn van stimulerende maatregelen. Zoals hierboven al beschreven vinden zij het belangrijk als ondernemer zelf een keuze te hebben. Een stimuleringsbeleid kan de drempel kleiner maken en de keus vergemakkelijken. Hierbij moet er gekeken worden of de maatregel echt iets bijdraagt en daarnaast moet het verdienmodel niet uit beeld raken, want dat is uiteindelijk waar het om draait.

“Op een stuk dat we zelf liberaal pachten krijgen we een premie als we in het laatste jaar een groenbemester zaaien, dat vindt ik een goede maatregel, want zo iets werkt ook stimulerend. Maatregelen moeten stimulerend werken en er moet niet nog een controleur bij komen. Zoals met onderzaai e.d. als dat gestimuleerd wordt en je haalt er een verdienmodel uit dan is het prima. Dus het moet stimulerend werken en het liefst iets meer opbrengen dan dat het kost.”

Daarnaast is het belangrijk dat er per situatie wordt gekeken wat haalbaar en nodig is. Elke grond is anders en ook binnen Flevoland kunnen grote verschillen per kavel voorkomen die anders moeten worden benaderd als het bijvoorbeeld gaat om grondbewerkingen.

Een pachter heeft nog een goede aanvulling als het gaat om hoe de kwaliteit beter kan worden gewaarborgd.

“Dat moeten ze denk ik doen door langere termijnen en betere restricties. Betere restricties door mensen uit de landbouw er naar te laten kijken en de eisen beter opstellen zodat je niet meer langs de regels heen kan gaan en dat dit ook niet nodig is. Zoals die van organische stofrijke mest zouden ze best verplichtingen aan kunnen stellen. Zoals minimaal de helft organische stofrijke mest gebruiken en niet alleen maar kunstmest en dat van te voren duidelijk maken en dan is aan een ieder de eigen keus om nog in te schrijven. Maar doe zo’n regel dan wel op gronden waar het zin heeft en niet vlak bij een dorp waarop straks toch woningen worden gebouwd want dat is zonde van de organische stofrijke mest.”

Compensatie

De pachters geven aan dat uiteindelijk niks absoluut onhaalbaar is. Maar dat sommige maatregelen wel heel lastig te realiseren zijn en soms vergaande financiële en praktische gevolgen hebben. De reguliere pachters geven aan dat de maatregelen moeten worden gecompenseerd door middel van een korting op de pacht. Alle pachters vinden dat liberale pacht voor een langere duur moet worden verpacht zodat er meer lange termijninvesteringen kunnen worden gedaan. Daarnaast is een stimuleringsbeleid zoals voorgaand besproken ook vaak in de vorm van een compensatie in de pachtprijs. Andere compensaties die genoemd worden voor duurzaam bodemgebruik maar die niet vanuit de verpachter zijn betreffen bijvoorbeeld een korting op de financiering of een maatschappelijke plus en een beter verdienmodel.

“Bij iemand die geveegd heeft veeg je en bij iemand die harkt daar hark je. Dus je past je aan op de verpachter en als hij het land niet up to date aanlevert dan kan hij niet verwachten dat de pachter er wel alles aan doet om het land te updaten en met liberale pacht heeft zo iets een versterkend effect.”

Knelpunten volgens de pachters

Een aantal pachters geven dan ook aan dat zij regelmatig tegen knelpunten vanuit de verpachter aanlopen met betrekking tot duurzaam bodembeheer. Hierbij gaat het in veel gevallen om liberale pachtgrond. De pachters zijn van mening dat de verpachter bij aanvang van het pachttermijn de grond op orde moet hebben. Regelmatig is dit niet het geval. Denk aan sterkt verouderde drainage die niet goed meer werkt en waar niks aan gedaan wordt of een slechte ontsluiting van grote percelen. De pachters geven aan moeite te hebben met het feit dat er van hun wordt verwacht dat ze in de grond investeren maar dat een van de basis dingen om goed om te gaan met de grond zoals drainage dan niet op orde is door de verpachter. Daarnaast geven de pachters aan het belangrijk te vinden dat er goed contact kan plaatsvinden met de verpachter.

“Ik vindt dat er te weinig naar de pachter gekeken wordt. Als je bijvoorbeeld een stuk grond pacht dan heb je niet een aanspreekpunt die je kan bellen bij vragen of problemen. Dus het contact tussen verpachter en pachter moet ook beter worden. Als je dan een vraag hebt over bepaalde maatregelen waar kan je die nu stellen. We hebben het wel eens telefonisch geprobeerd om iemand te bellen maar na drie uur hadden we nog geen antwoord. Het gaat met de pacht wel om veel geld en er zijn veel boeren dus er moet toch wel iemand uit de landbouw zijn die dan kan worden aangesproken door de boeren. Je betaalt veel geld, je moet goed voor de grond zorgen maar er is niemand die voor je klaar staat bij vragen.”

Een knelpunt bij het opleggen van duurzaam bodembeheer is ook dat niet alle partijen het eens zijn over wat nu goed is voor de bodem. In dit afstudeerwerkstuk is dit al eerder naar voren gekomen bij onder andere de meningen over de verschillende maatregelen. Door een aantal pachters wordt dan ook de wedervraag gesteld maar was is nu duurzaam bodembeheer?

“Duurzaam is een containerbegrip, het betekent voor iedereen iets anders. Voor ons is het ook duurzaam als de volgende generatie straks verder kan met het bedrijf en daar een inkomen uit weet te halen.”

In veel gevallen komt de bemestingsruimte aanbod als er wordt gesproken over duurzaamheid. Veel pachters geven dan ook aan het idee te hebben dat ze de grond juist aan het uitmergelen zijn door het krappe mestbeleid. Nu worden er vaak meer voedingsstoffen uit de grond gehaald dan dat er weer wordt opgebracht door middel van bemesting. De pachters zouden graag zien dat zij gericht mest kunnen toepassen door te mogen toedienen wat zij van de grond afgehaald hebben.

“Maar was is duurzaam? Als je over veertig jaar hier nog kunt boeren vindt ik duurzaam. Maar zijn mensen met een andere definitie van duurzaam, met meer natuur e.d. Voor de bloemetje en bijtjes is dat misschien wel duurzaam maar het is niet duurzaam voor degenen die er een boterham mee moeten verdienen. Duurzaam is als je er over veertig jaar nog steeds op kunt boeren en al die andere dingen moet je niet duurzaam noemen. Er zijn hele gebieden in Nederland waar nu nog niks had gegroeid als daar in het verleden geen mest op was gegooit.”

“Wat sommige partijen een duurzaam bodembeheer vinden, vindt ik uitmergelen van de grond. Boeren moeten bijvoorbeeld allemaal mest afvoeren en vervolgens voeren akkerbouwers weer kunstmest aan. Als je over duurzaamheid spreekt dan zit daar toch geen enkele logica achter. Boeren zouden meer dierlijke mest moeten gebruiken, dat is beter voor de grond en beter voor het milieu want dan hoeft er ook geen kunstmest meer geproduceerd te worden.”

“We zitten eigenlijk al jaren op deze grond met onder bemesting, dat we de grond aan het uitmergelen zijn. Ik denk pas dat het haalbaar is en dat je er pas aan moet gaan denken als je echt de kringloop gaat toepassen en net zo veel mineralen mag brengen als dat je van het land af haalt. Dus dat betekent eigenlijk dat de norm van dierlijke mest op deze gronden gigantisch omhoog moet anders kom je gewoon veel te kort en dat merk je ook in de gehalten van het voer.

Ik denk dat je op bedrijfsniveau de uitspoeling in het water e.d. moet gaan meten en daar de bemestingsruimte op aan moet passen, dan geef je de bodem ook meer organische stof en daardoor wordt de vochthuishouding ook beter.

Toekomstverwachtingen

Alle geïnterviewde pachters geven aan wel maatregelen te verwachten omtrent duurzaam bodembeheer in de aankomende jaren. Hierbij wordt ook het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid genoemd en het nieuwe 7^e actieprogramma Nitraatrichtlijn waarin sommige maatregelen al aan de orde komen. Zowel bij reguliere pacht als bij liberale pacht denken de pachters dat duurzaam bodembeheer een steeds grotere rol gaat spelen en dat hier meer naar gekeken zal worden. Vergaande maatregelen zoals strokenteelt of vaste rijpaden worden niet verwacht. De pachters geven aan het eind van de interviews ook regelmatig aan dat ze het goed vinden dat er aandacht is voor duurzaam bodembeheer en dat ze begrijpen dat het in bijvoorbeeld de verpachting aan de orde komt, maar dat ze hopen dat ze zelf voldoende vrije ondernemerskeus behouden.

Oplossingen vanuit de pachters

Een aantal pachter heeft zelf ook oplossingen genoemd waarvan zij denken dat het bij zal dragen aan duurzaam bodembeheer op pachtgronden. Zo oppert een van de pachters een betere grondverdeling.

“Hier gaat best veel grond naar Stichting ERF, dus dat komt niet op de markt voor verpachting. Wat dan wel op de markt komt gaat meteen voor de hoofdprijs. Meer grond op de markt zou in mijn beleving beter zijn en ook zorgen voor meer rust binnen de verpachting. Er gaan in Nederland veel gronden naar terrein beherende organisaties (TBO's), die krijgen de grond met bepaalde bestemmingen voor heel weinig geld en omdat alles zo veranderlijk is, is de bestemming later toch weer anders. Of ze verpachten die grond dan weer en houden het geld in eigen zak of ze gaan er een bepaald beheerpakket op uitvoeren en dan blijft het geld in principe ook bij hen, daar hoeven ze weinig voor te doen. Dus het zou mooi

zijn als een groep boeren het ook op die manier kan doen want dan kunnen zij ook aan land komen en zij kunnen het net zo goed beheren. In mijn beleving hoeft daar geen TBO tussen te zitten die daar de zakken mee vult. Blijvend grasland is dan vaak natuur, dat kan een boer ook prima maaien en verzorgen en dat is dan zonder dat een TBO met de winst gaat lopen.”

Een liberale pachter stelt voor om eerder in het jaar de liberale pacht uit te geven.

“Het probleem zit hem op het moment dat de ene pachter gaat en er een nieuwe pachter op de grond komt. Want je grondbewerking in het najaar is al een heel belangrijk punt. Je moet de grond geploegd opleveren maar wij willen zelf die grondbewerking al graag doen in het najaar want daar begint het al en zit vaak je grootste schade. Ploegen doe je voor de volgende teelt. Je hebt de grond dan al gezien en weet hoe die valt. Iemand die de grond kwijt raakt zal minder aandacht besteden aan het ploegen.”

Een reguliere pachter spreekt de wens uit om de liberale pachtpercelen beschikbaar te stellen aan de reguliere pachters. Hij kaart het probleem aan dat reguliere pachters niet snel in de gelegenheid zijn om te groeien omdat zij geen onderpand hebben.

“Ondersteun reguliere pachters want die kunnen niet meedoen in die race voor liberale pachtgrond. Vroeger was het in Flevoland allemaal pacht of erfpacht en iedereen die wilde kon de grond op een gegeven moment kopen. Accountantskantoren adviseerden dit niet te doen en toen in 2000 mocht het ineens niet meer. Het scheve is, in 2003 en 2004 hebben erfpachters altijd durend nog wel de mogelijkheid gekregen om te kopen. Daarna hebben de erfpachters met 40 jarige pacht nog de kans gekregen en iedereen wist toen het is nu of nooit. Maar de reguliere pachters hebben die kans nooit meer gekregen en die heeft wel eerder een kans gehad maar dat hadden de erfpachters ook. Ik vindt dat ze die pachters toen ook nog een mogelijkheid hadden moeten geven, dat was eerlijker geweest. Er waren genoeg pachters die om bepaalde redenen of planologische redenen het toen niet konden kopen. Die pachter is door die waardevermindering stil blijven staan en hij kan wel boeren en zijn lasten zijn lager, maar investeringen zijn heel moeilijk. Bij uitbreidingen ben je gewoon onderpand nodig en dat heb je niet bij reguliere pacht. Dus die pachters zijn op achterstand geraakt in ontwikkeling en daarom zeg ik bied dan andere pachters de mogelijkheid om die overgebleven vrijgekomen pachtpercelen te pachten. Dat kan dan onder de gestelde voorwaarden, dat vindt ik kloppen. De reguliere pachters krijgen dan ook mogelijkheden en dan moet het wel op een bepaalde manier gebruikt worden maar tegen een normaal pachttarief en niet tegen die prijzen die er nu voor betaald worden.”

Hoofdstuk 4. Discussie

Dit afstudeerwerkstuk is geschreven met als doel de mening van pachters over duurzaam bodembeheer in pachtovereenkomsten te achterhalen. Door deze mening te onderzoeken en uit te schrijven kunnen grondeigenaren die verpachten geholpen worden met keuzes die zij kunnen maken in pachtovereenkomsten met betrekking tot duurzaam bodembeheer. Hiervoor is aan de pachters gevraagd wat hun mening is over de noodzaak voor maatregelen voor duurzaam bodembeheer, wat zij van de verschillende maatregelen vinden en wat de gevolgen van de maatregelen zijn voor de pachters.

Het is goed om bij het lezen van het resultatenhoofdstuk in acht te nemen dat de resultaten over onder meer de effecten van de maatregelen voort komen uit de meningen van de pachters. Uitspraken die hierbij worden gedaan zijn meningen en geen feiten. Om de betrouwbaarheid van de resultaten op dit onderzoek te garanderen is er geprobeerd op zoveel mogelijk verschillende soorten pachters te interviewen. Er zijn tien pachters geïnterviewd die zowel melkvee als akkerbouw of een gemend bedrijf hebben. Hiertussen zat ook een pachter met bloembollenteelt en een biologische akkerbouwer. Een biologische melkveehouder mist in dit verhaal en was een goede aanvulling geweest. Er is voldoende diversiteit in pachtvormen en combinaties van pachtvormen onder de geïnterviewde pachters. Echter is van elke vorm of combinatie maar één akkerbouwer en één melkveehouder geïnterviewd. Tijdens de interviews zijn veel verschillende onderwerpen besproken en zijn bepaalde aspecten uitvoerig besproken, dit had ook de voorkeur voor uitvoering van het onderzoek. Bij een grotere onderzoeksgroep was er minder ruimte geweest voor diepgang.

Over het algemeen zijn de interviews goed verlopen. De interviews zijn allen opgenomen met een spraakrecorder en de onderzoeker heeft tijdens de interviews aantekeningen gemaakt van de belangrijkste en opvallendste zaken. Het verwerken van de interviews kostte wel meer tijd dan van te voren was ingeschat bij opmaak van de planning.

In hoeverre vinden de pachters maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik noodzakelijk?

De interviews begonnen steeds met een korte omschrijving van het bedrijf van de pachter waarna de vragen werden gesteld waarmee de eerste deelvraag is onderzocht. Eerst is aan de pachters gevraagd wat zij vinden van de aandacht voor duurzaam bodembeheer en vervolgens is er gevraagd of zij het noodzakelijk vinden dat er aandacht is voor duurzaam bodembeheer in pachtovereenkomsten. Tijdens het interview zijn deze twee vragen vaak samengevoegd tot een vraag en werd hierbij ook al meteen besproken wat de pachters zelf aan duurzaam bodembeheer doen op hun bedrijf. Verderop in het interview kwamen de verschillen in bewerkingen en investeringen tussen liberale pachtgrond en eigendomsgrond of reguliere pachtgrond aan bod. Van te voren had de onderzoeker bedacht dat deze vraag bij deelvraag 2 zou horen. Tijdens het uitwerken van de resultaten is dit aspect uitgewerkt bij deelvraag 1 omdat dit de noodzaak voor maatregelen kan weergeven. Bij onderzoek naar deelvraag 1 kwam vanuit de pachters de vraag naar voren “Wat is duurzaam bodembeheer?”. Duurzaam bodembeheer betekent in dit geval, de grond in goede conditie houden en verbeteren door middel van onder meer de maatregelen die tijdens de interviews aan bod zijn gekomen. In hoofdstuk 1 van dit rapport is dit omschreven als het waarborgen van de bodemkwaliteit en een bijdrage leveren aan de ecosysteemfuncties van de bodem. De pachters gaven hierbij aan dat zij het ook heel belangrijk vinden dat de volgende generatie nog kan boeren op de grond en dat de financiële aspecten hierbij ook belangrijk zijn. Opvallend bij de resultaten van deelvraag 1 is het verschil in mening tussen liberale pachters en niet-liberale pachters over de noodzaak van maatregelen op liberale pachtgrond. De niet-liberale pachters geven aan te denken dat liberale pachters geen investeringen in de grond doen. Dit is in lijn met de verwachting van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, zoals naar voren is gekomen in hoofdstuk 1. Liberale pachters geven aan dat zij wel minder in de liberale pachtgrond investeren als in hun eigen grond maar dat de situatie minder erg is als wordt geschetst

aangezien zij zonder investeringen ook geen goede gewassen kunnen telen in de jaren dat zij de grond pachten. Alle geïnterviewden zijn het eens dat er meer investeringen kunnen worden gedaan op gronden als de pachtermijn langer is. Dit sluit aan bij de plannen voor het nieuwe pachtstelsel zoals uitgewerkt in hoofdstuk 1.

In hoeverre zouden de pachters de maatregelen kunnen inpassen in hun bedrijfsvoering?

Tijdens het onderzoek naar deelvraag 2 in de interviews zijn alle maatregelen die van toepassing waren op het bedrijf van de pachter naar voren gekomen. Hierbij is eerst gevraagd of de maatregel al werd toegepast op het bedrijf. Tijdens de interviews nam het onderzoek naar deelvraag 2 een groot deel van de interviewtijd in beslag. Afbakening van het interview en niet te veel afdwalen waren hierbij belangrijk. De resultaten van de mening over de maatregelen liggen over het algemeen in lijn met wat er gesteld is in hoofdstuk 1. De pachters hebben hierbij wel meer beperkende factoren geschetst bij de maatregelen. Daarnaast blijkt dat maatregelen in een aantal gevallen wel mogelijk zouden zijn als toevoeging naast de huidige bedrijfsvoering maar dat dit niet volledig over kan worden genomen. De pachters geven verder aan bij een aantal maatregelen vraagtekens te hebben over hoe deze maatregelen kunnen worden gehandhaafd. Dit is ook een beperkende factor die in hoofdstuk 1 al bij een aantal maatregelen naar voren komt.

Wat zou het gevolg zijn voor de pachters als de maatregelen worden opgenomen in een pachtovereenkomst of via de generieke wetgeving worden opgelegd?

Bij het onderzoek naar deelvraag 3 was het tijdens het uitwerken moeilijk om de resultaten niet te veel uit te breiden. Bij het bespreken van de gevolgen kwamen ook oplossingen en knelpunten vanuit de pachters naar voren. Deze aspecten zijn onderdeel van het vervolg van het gevolg van de maatregelen. Er is om die reden ervoor gekomen dit ook te uit te werken in hoofdstuk 3. Deelvraag 3 geeft dus een omvangrijke definitie van het woord gevolg weer.

In de uitwerking van de resultaten van deelvraag 3 zijn een aantal maatregelen onderverdeeld in maatregelen waarvan de kosten van te voren duidelijk zijn en in maatregelen waarbij de vrije ondernemerskeuze beperkt wordt. Dit is in lijn met wat in hoofdstuk 1 over de maatregelen wordt aangegeven. Daarnaast wordt in hoofdstuk 1 al van een aantal maatregelen aangegeven dat deze geschikt zijn voor een stimuleringsbeleid. Uit de resultaten is gebleken dat de pachters de voorkeur hebben voor stimulerende maatregelen.

Dit afstudeerwerkstuk is geschreven naar aanleiding van een onderzoek waarbij maatregelen zijn bedacht die de verpachter zou kunnen opnemen in een pachtovereenkomst. Er was een vraag vanuit de verpachter hoe duurzaam bodembeheer beter gewaarborgd kan worden. Tijdens dit afstudeerwerkstuk is onderzocht hoe de mening van de pachters is over dit onderwerp en over een groot aantal maatregelen. Het onderzoek is beperkt tot liberale en reguliere pachters in Flevoland. Dit vraagstuk kan gelden voor verpachters uit heel Nederland. Voor een goed beeld voor alle verpachters van Nederland zou dit onderzoek nog kunnen worden verbreed naar wat is de mening van pachters in heel Nederland of in andere delen van Nederland. Er zitten namelijk verschillen tussen boeren in Flevoland of boeren in de veenkoloniën of boeren in Brabant of Limburg. Naar aanleiding van dit afstudeerwerkstuk zou er nog onderzoek kunnen worden gedaan naar hoe de compensatie of bevoorrechtiging van pachters die aan de maatregelen voor duurzaam bodemgebruik voldoen kan worden ingericht.

De resultaten uit dit onderzoek en de daarbij behorende conclusies en resultaten kunnen verpachtende organisaties verder helpen in de zoektocht naar manieren om duurzaam bodembeheer in pachtovereenkomsten te waarborgen. Er zijn een aantal mogelijkheden en knelpunten vanuit de pachters naar voren gekomen en daarnaast is weergegeven welke voorkeuren de pachters hebben als het gaat om het opstellen van maatregelen in pachtovereenkomsten. De doelstelling zoals gesteld in hoofdstuk 1 is hiermee behaald.

Hoofdstuk 5. Conclusie en aanbevelingen

Dit afstudeerwerkstuk is geschreven en het onderzoek is afgenomen om de mening van pachters in Flevoland over duurzaam bodembeheer en maatregelen die dit waarborgen te achterhalen. Dit onderzoek is uitgevoerd aan de hand van de hoofdvraag:

Wat is de mening van pachters in Flevoland over de maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik die zouden kunnen worden opgenomen in pachtovereenkomsten?

Met behulp van drie deelvragen is er naar het antwoord op dit vraagstuk gezocht doormiddel van het afnemen van een tiental interviews met pachters met verschillende bedrijfsvoeringen en verschillende soorten pacht. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag, daarbij zijn een aantal aanbevelingen opgeschreven voor de verpachters.

5.1 Conclusie

Een antwoord op de hoofdvraag is niet zomaar gegeven doordat er veel verschillende aspecten in de vraag naar voren komen. Om de mening van de pachters zo goed mogelijk samen te vatten in de conclusie is dit gedaan doormiddel van antwoord te geven op de drie deelvragen. Samen vormen deze drie conclusies de eindconclusie waarmee antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag.

In hoeverre vinden de pachters maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik noodzakelijk?

Alle geïnterviewde pachters vinden duurzaam bodembeheer heel belangrijk en zij vinden het goed dat hier aandacht voor is. Een gezonde bodem is namelijk essentieel voor gezonde gewassen, is daarmee de basis onder elk landbouwbedrijf en dus noodzakelijk. De mate waarin de pachters problemen met de bodem ervaren is verschillend door verschillen in bodem en gewassen. Elke pachter geeft aan veel met duurzaam bodembeheer bezig te zijn in de bedrijfsvoering. Elke pachter begrijpt dat de verpachter maatregelen wil stellen aan het bodemgebruik omdat geen enkele grondeigenaar wil dat zijn grond wordt uitgebuit. De pachters die zelf geen liberale pachtgrond hebben denken dat liberale pacht zorgt voor meer uitbuiting van de grond dan dat de liberale pachters zelf denken. Dit komt omdat de liberale pachters aangeven dat de kwaliteit van de grond wordt geborgd door al geldende eisen rondom het bouwplan voor pachtgronden van het Rijksvastgoedbedrijf. Zij vinden dit ook een goede manier om duurzaam bodemgebruik te garanderen en in veel gevallen voldoende. Om lange termijninvesteringen in de bodem te stimuleren willen zij graag een langere pachttermijn. Voor reguliere pacht geldt dat de pachters deze grond langere tijd gebruiken en dus voornamelijk zichzelf er mee hebben als zij niet goed voor de grond zorgen. De meeste reguliere pachters vinden het dan ook niet nodig dat voor de reguliere pachtgrond maatregelen worden opgesteld.

In hoeverre zouden de pachters de maatregelen kunnen inpassen in hun bedrijfsvoering?

Een deel van de maatregelen wordt al door meerdere pachters toegepast in de huidige bedrijfsvoering. Zo zijn de meeste pachters in de afgelopen jaren al ondieper gaan ploegen. Het toepassen van organische stofrijke of ruige mest wordt door de meeste akkerbouwers gedaan. Alle pachters geven de voorkeur aan sleepslangbemesting indien mogelijk en houden rekening met een lage bandenspanning. Een luchtdrukwisselsysteem wordt in veel gevallen nog niet door de pachters zelf gebruikt wegens een grote investering. Bij bovenover ploegen en niet-kerende grondbewerking zien pachters voornamelijk praktische problemen in uitvoerbaarheid omdat het moeilijker is om de grond te herstellen, er is een investering nodig en er zijn ten allen tijde goede omstandigheden nodig. De pachters geven aan dat deze maatregelen wel een goede toevoeging kunnen zijn maar dat zij nog niet zonder de traditionele manier van grondbewerking kunnen. De pachters geven aan dat de maatregel bekalken weinig toevoeging heeft op de jonge zeeklei in Flevoland omdat deze vaak al een juiste pH graad heeft. Het achterlaten van gewasresten wordt door een deel van de pachters gedaan met stro.

Een aantal pachters geven ook aan het stro op te persen voor vaste mest en voor een betere groenbemesterteelt. Vaste rijpaden en strokenteelt zijn twee maatregelen die nog ver in de toekomst liggen voor alle pachters door de vergaande gevolgen. Daarnaast geven veel pachters aan de noodzaak van deze twee maatregelen niet in te zien. De pachters zijn verdeeld over de noodzaak van maatregelen met betrekking tot het bouwplan zoals een diep wortelend rustgewas als derde gewas, een ruimere teeltrotatie en een maximaal percentage hakvruchten. Het gebruik van vroege rassen is volgens de pachters geen garantie dat het gewas vroeg van het land af is. Er wordt geen onderzaai onder mais geteeld omdat dit niet nodig zou zijn op kleigrond en daarnaast zal dit te veel voedingsmiddelen weghalen voor de mais. Gras onder de wintertarwe als groenbemester is wel mogelijk. Blijvend grasland zal zorgen voor minder grasopbrengsten en daarnaast ervoor zorgen dat er geen teeltrotatie meer kan plaatsvinden met akkerbouwgewassen. Kringlooplandbouw zou hierdoor moeilijker worden. De pachters zien maatregelen met betrekking tot gewasbeschermingsmiddelen niet zitten omdat hier al veel regels voor zijn. Veel akkerbouwers zijn al bezig met meer mechanische onkruidbestrijding omdat er steeds minder middelen zijn toegelaten. Zij geven aan dat er op het erf nog wel mogelijkheden zijn voor bijvoorbeeld fytobakken en in het veld voor meer techniek op de spuitmachine. Het beperken van waterverontreiniging door onder andere biologisch randenbeheer zou volgens de pachters minder effectief zijn dan het inzetten van moderne spuittechnieken.

Wat zou het gevolg zijn voor de pachters als de maatregelen worden opgenomen in een pachtovereenkomst of via de generieke wetgeving worden opgelegd?

Invoering van de maatregelen hebben allemaal gevolgen op financieel vlak doordat de opbrengsten minder worden of doordat er hoge investeringskosten nodig zijn. Voor reguliere pachters is het gevolg minder inkomsten. Zij vinden dan ook dat zij hiervoor gecompenseerd zouden moeten worden in de pachtprijs. Liberale pachters zullen voor een lager bedrag op de grond inschrijven. Zolang de kosten voor maatregelen van te voren duidelijk zijn, geven zij aan op de extra kosten te kunnen anticiperen. Dit betreffen maatregelen die van invloed zijn op het bouwplan en de gewaskeuze zoals meer diep wortelende rustgewassen, een ruimere vruchtwisseling of biologisch randenbeheer. Voor de reguliere pachters geldt dat deze maatregelen financieel nadelige gevolgen zullen hebben. Maatregelen die van invloed zijn op de manier van telen zoals maatregelen met betrekking tot grondbewerkingen, chemie of onkruidbestrijding, toepassen van mest, rassenkeuze zijn de meeste pachters op tegen. Zij kunnen hiervan niet van te voren de kosten inschatten. Daarnaast hebben deze maatregelen effect op de eigen ondernemerskeus, een aspect die alle pachters heel belangrijk vinden. Het gebruik van vaste rijpaden of strokenteelt hebben vergaande gevolgen waarbij de pachters hun hele bedrijfsvoering voor moeten omgooien en waar grote investeringen voor moeten worden gedaan. De pachters zijn van mening dat zulke maatregelen niet opgelegd kunnen worden. De pachters geven aan de voorkeur te hebben voor stimulerende maatregelen. Hierbij behouden de pachters zelf een keus en kan er per bedrijf worden ingeschat in hoeverre de maatregelen noodzakelijk zijn en iets bijdragen. Alle pachters geven aan dat bij een oplossing voor het stimuleren van duurzaam bodembeheer een langere pachttermijn belangrijk is.

Tot slot kan er antwoord worden gegeven op de hoofdvraag:

Wat is de mening van pachters in Flevoland over de maatregelen voor een duurzaam bodemgebruik die zouden kunnen worden opgenomen in pachtovereenkomsten?

De hoofdvraag is een veelomvattende vraag waarin verschillende aspecten naar voren komen. Deze verschillende aspecten zijn uitgewerkt aan de hand van de drie deelvragen. Deze drie deelvragen vormen samen het antwoord op de hoofdvraag.

De mening van de pachters is dat duurzaam bodemgebruik heel belangrijk is voor elk landbouwbedrijf. Het is belangrijk dat duurzaam bodemgebruik geborgd wordt en pachters begrijpen dat verpachters hiervoor maatregelen noodzakelijk achten op liberale pachtgrond. Welke maatregelen hier precies geschikt voor zijn naar mening van de pachters verschilt. Een aantal maatregelen worden al in meer of mindere mate door de pachters uitgevoerd. Voor vrijwel alle maatregelen gelden financiële gevolgen door investeringen of verlies in opbrengsten. Pachters vinden het belangrijk dat zij zelf een eigen ondernemerskeuze houden en zien bij voorkeur stimulerende maatregelen, daarbij moeten de financiële opbrengsten niet uit het oog worden verloren.

5.2 Aanbevelingen

Aan de hand van de resultaten van het onderzoek en conclusies heeft de onderzoeker een aantal aanbevelingen opgesteld. Deze aanbevelingen zijn bedoeld voor verpachters die maatregelen zouden willen stellen aan duurzaam bodemgebruik in pachtovereenkomsten.

➤ Maatwerk

De eerste en belangrijkste aanbeveling aan verpachters is het leveren van maatwerk. Daarbij is deze aanbeveling ook ingewikkeld omdat dit meer tijd en moeite kost voor verpachters. Uit de interviews is gebleken dat pachters verschillende tegen zaken aankijken en dat een maatregel voor de ene pachter wel kan werken en voor de andere pachter juist niet. Dit is afhankelijk van onder andere de grondsoort, bedrijfsvoering en gewaskeuze. Ook binnen één provincie met overal dezelfde grondsoort zijn er verschillen in hoe het beste om te gaan met de bodem. Daarnaast geldt voor liberale pachtgronden die in de toekomst een andere bestemming zullen krijgen dat het zonde is om daar veel investeringen in te doen. Het is de verpachter dus ook aan te bevelen om per pachter en per perceel te kijken naar geschikte maatregelen.

➤ Stimuleringsbeleid

Uit het onderzoek is gebleken dat veel pachters al in meer of mindere mate de maatregelen toepassen in hun bedrijfsvoering. Hierbij geven zij ook aan de maatregelen op bepaalde momenten toegepast kunnen worden, maar dat onder sommige omstandigheden het nodig kan zijn dat er wordt teruggevallen op de huidige techniek. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de maatregelen rondom grondbewerkingen. Daarnaast geven de pachters aan de eigen ondernemerskeus belangrijk te vinden omdat dit mogelijkheden geeft voor de pachters om zich te onderscheiden van andere agrarisch ondernemers. Rekening houdende met deze twee aspecten is een aanbeveling aan de verpachter om maatregelen op te stellen in de vorm van een stimuleringsbeleid. Hierbij blijft het voor de pachter mogelijk om in bepaalde situaties terug te vallen op de huidige techniek en blijft het voor de pachter mogelijk om zelf een keus te maken.

➤ Duidelijkheid kosten

Een aanbeveling voor de verpachters van liberale pachtgrond waarop pachters kunnen inschrijven is kosten transparante maatregelen. De pachters bepalen van te voren het bedrag waarvoor ze kunnen inschrijven op de grond. Zoals naar voren is gekomen in hoofdstuk 3 resultaten is het voor de pachters belangrijk dat zij van te voren extra kosten voor de maatregelen kunnen meerekenen in deze prijs.

➤ Langere pachttermijn

Voor de kortdurende liberale pacht geldt dat de pachttermijn beperkt is tot maximaal zes jaar. In hoofdstuk 1 kwam al naar voren dat onder andere het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit verwacht dat een langere pachttermijn zal bijdragen aan meer lange termijninvesteringen in de bodem. Ook in hoofdstuk 3 bij de resultaten komt naar voren dat pachters een langere pachttermijn als onderdeel van de oplossing zien voor meer duurzaam bodembeheer. Aanbevolen aan verpachters van liberale pachtgrond wordt om te kijken naar mogelijkheden voor een langere pachttermijn.

➤ In gesprek

Tot slot wordt aan de verpachtende organisaties aanbevolen om met de pachters in gesprek te gaan. Kijk samen met de pachter wat er mogelijk is voor zijn bedrijf en op welke punten de pachter en verpachter elkaar kunnen versterken en stimuleren.

Bibliografie

- Akkerbouwbedrijf. (2018, 23 maart). *Een ecoploeg van Rumpst stad en een ecoploeg van Ovlac*. Geraadpleegd op 27 januari 2022. <https://www.akkerbouwbedrijf.nl/duurzaamheid/bodembeheer/groeierende-vraag-naar-ecoploegen/>
- Bandenbeurs. (2020, 8 september). *Bovenover ploegen*. Geraadpleegd op 27 januari 2022. <https://www.bandenbeurs.nl/nieuws/de-grote-voordelen-luchtdrukwisselsysteem/>
- Blokhuis, C., Schepens, J. A. B., & Van der Wal, A. (2020). *Een eerste verkennende literatuurstudie over het effect van bodembeheer op het behalen van bodem-, water- en luchtdoelstellingen*. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). <https://doi.org/10.21945/RIVM-2020-0033>
- Brummelaar, T. (2021, 14 maart). *Veel grond in Flevoland is reguliere pacht*. Boerderij. Geraadpleegd op 22 september 2021, van <https://www.boerderij.nl/veel-grond-in-flevoland-is-reguliere-pacht>
- Deadlow, K., Lemke, N., & Helming, K. (2018). *Arable land tenancy and soil quality in Germany: Contesting theory with empirics. Assessment and governance of sustainable soil*. [Pacht van bouwland en bodemkwaliteit in Duitsland: theorie betwisten met empirie. Beoordeling en bestuur van duurzame bodem]. <https://doi.org/10.3390/su10082880>
- De Lijster, E., Van den Akker, J., Visser, A., Allema, B., Van der Wal, A., & Dijkman, W. (2016). *Waarderen van bodemwatermaatregelen*. CLM Onderzoek en Advies. Geraadpleegd op 8 november 2021, van <https://edepot.wur.nl/406465>
- Essink, S. (2019, 8 maart). *Ruim 9% krimp landbouwareaal Flevoland tot 2040*. Boerderij. Geraadpleegd op 22 september 2021, van <https://www.boerderij.nl/ruim-9-krimp-landbouwareaal-flevoland-tot-2040>
- Essink, S. (2020, 10 november). *Zo zorgen verpachters voor meer focus op duurzaamheid*. Boerderij. Geraadpleegd op 22 september 2021, van <https://www.boerderij.nl/zo-zorgen-verpachters-voor-meer-focus-op-duurzaamheid>
- Grashof-Bokdam, C., Pleijte, M., Potters, J., & Vijn, M. (2018). *Prikkels voor duurzaam bodembeheer in de Nederlandse landbouw*. Wageningen Environmental Research. <https://doi.org/10.18174/464320>
- Jansen, S. (2019, 25 maart). *Minister Schouten wil kortdurende liberale pacht schrappen*. Schenkeveld Advocaten. Geraadpleegd op 2 november 2021, van <https://schenkeveldadvocaten.nl/minister-schouten-wil-kortdurende-liberale-pacht-schrappen/>
- Molendijk, L., De Wolf, P., & Wesselink, M. (2018). *Instrumenten voor Duurzaam Bodembeheer*. Wageningen University & Research, Stichting Wageningen Research, business unit Open Teelten. <https://doi.org/10.18174/455058>

- Pleijte, M., During, R., Silvis, H., & Doctor van Leeuwen, H. (2020). *Goed verpacht, beter beheerd: Een onderzoek naar het borgen van kwaliteit van de Nederlandse landbouwbodems in pachtafspraken, in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf*. Wageningen Environmental Research. <https://doi.org/10.18174/529562>
- Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (2020, 1 oktober). *Reguliere pacht*. RVO.nl. Geraadpleegd op 22 september 2021, van <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/grond/pachten-en-verpachten/pachtvormen/reguliere-pacht>
- Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (2021, 30 juli). *Pachtnormen en pacht prijzen berekenen*. RVO.nl. Geraadpleegd op 22 september 2021, van <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/grond/pachten-en-verpachten/pachtnormen-en-pacht-prijzen-berekenen>
- Rozendaal, W. J. B., Pacilly, F. C. A., & Hoolsema, H. M. (2021). *Praktijktoets NSP-GLB*. Aequator Groen & Ruimte. Geraadpleegd op 22 november 2021, van <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=892a6a85-fd06-499a-abef-624a025e4946&title=Het%20nieuwe%20GLB%20gaat%20toekomstbestendige%20boeren%20osterker%20belonen.pdf>
- Saltus Beheer. (2017, 5 december). *Het verschil tussen reguliere pacht en liberale pacht*. Saltusbeheer.nl. Geraadpleegd op 22 september 2021, van <https://www.saltusbeheer.nl/nieuws/het-verschil-tussen-reguliere-pacht-en-liberale-pacht>
- Saltus Beheer. (2018, 8 juni). *Overheden willen vaker duurzaam verpachten*. Saltusbeheer.nl. Geraadpleegd op 23 september 2021, van <https://www.saltusbeheer.nl/nieuws/overheden-willen-vaker-duurzaam-verpachten>
- Saunders, M., & Lewis, P. (2015). *Methoden en technieken van onderzoek* (2^e druk). Pearson Benelux
- Silvis, H. (2020, 13 juli). *Aandeel eigendom stabiel op 58%*. Agrimatie.nl. Geraadpleegd op 23 september 2021, van <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=3588&indicatorID=7557>
- Termorshuizen, A. J., Molendijk, L. P. G., & Postma, J. (2020). *Beheersing van bodempathogenen via bodemgezondheidsmaatregelen*. Wageningen University & Research. <https://doi.org/10.18174/513197>
- Termorshuizen, A. J., & Postma, R. (2021). *Effecten van toevoer van organische stof op bodemgezondheid en bodemvruchtbaarheid*. Aad Thermorshuizen Consultancy en NMI. Geraadpleegd op 18 november 2021, van <https://edepot.wur.nl/542271>
- Tholhuijsen. (2017, 23 november). *Luchtdrukwisselsysteem gemonteerd op een trekker*. Geraadpleegd op 27 januari 2022. <https://www.gfactueel.nl/Volleggrond/Achtergrond/2017/11/Bovenover-ploegen-de-voor-en-nadelen-215631E/>

- Van Apeldoorn, Dr.ir. D.F. (2019, 25 februari). *Mengteelt en strokenteelt draagt bij aan biodiversiteit*. Wageningen University & Research. Geraadpleegd op 27 januari 2022. <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Mengteelt-en-strokenteelt-draagt-bij-aan-biodiversiteit.htm>
- Van Baardewijk, J. (2021, 23 november). *a.s.r. gaat boeren belonen voor duurzame bedrijfsvoering*. Geraadpleegd op 24 november 2021, van <https://asrrealestate.nl/nieuwe-en-publicaties/persberichten/a-s-r-gaat-boeren-belonen-voor-duurzame-bedrijfsvoering>
- Van Bavel, A. (2021, 20 augustus). *Tussentijds opzeggen geliberaliseerde pacht gehandhaafd*. ABAB Accountants en Adviseurs. Geraadpleegd op 2 november 2021, van <https://www.abab.nl/legal/artikelen/tussentijds-opzeggen-geliberaliseerde-pacht-gehandhaafd>
- Van Dam, A. M., De Boer, H. C., De Beuze, M., Van der Klooster, A., Kater, L. J. M, Van Geel, W., & Van der Steeg, P. (2006). *Duurzaam bodemgebruik in de landbouw advies uit de praktijk*. Praktijk onderzoek Plant & Omgeving. Geraadpleegd op 18 november 2021, van <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/32798>
- Van der Wal, A., De Lijster, E., & Dijkman, W. (2016). *Ontwerp Label Duurzaam Bodembeheer*. CLM Onderzoek en Advies. Geraadpleegd op 22 november 2021, van <https://edepot.wur.nl/401825>
- Zwart, K. B., Van den Akker, J. J. H., Bussink, D. W., De Haas, M. J. O. M., Van der Weide, R. Y., Paauw, J. G. M., Saathoff, W., Goense, D., Doornbos, A. J. (2011). *Waterkwaliteit bij de wortel aangepakt*. Alterra, onderdeel van Wageningen UR. <https://doi.org/ISSN1566-7197>

Bijlage I: Interview

Interviewvragen

Deze interviewvragen zijn bedoeld als leidraad. De daadwerkelijke interviews kunnen dus afwijken van deze vragenlijst.

Van tevoren heeft de pachter een korte uitleg gehad over de achtergrondinformatie van duurzaam bodembeheer en over de maatregelen.

1. Kunt u iets vertellen over uw bedrijf en de bedrijfsvoering (areaal, gewassen, etc.)?
2. In hoeverre is de grond in eigendom of pacht u de grond (en op welke manier: liberaal, regulier)?
3. Momenteel is er veel te doen over duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat vindt u hiervan?
4. Vindt u het noodzakelijk dat er aandacht wordt besteed aan duurzaam bodembeheer? Waarom wel of niet en op welke punten vindt u het noodzakelijk?
5. Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer en op welke manier?
6. Welke van de genoemde maatregelen past u al toe in uw bedrijfsvoering?
7. Welke maatregelen vindt u nuttig of goed en welke juist niet en waarom?
8. Zijn er maatregelen die u vrijwillig zou willen toepassen in uw bedrijfsvoering, waarom wel of niet?
9. Zijn er verschillen in bewerkingen, gewaskeuzes, etc. tussen uw pachtgrond en uw eigendomsgrond? Waarom?
10. In hoeverre zou u de maatregelen kunnen toepassen in uw bedrijfsvoering?
11. Welke maatregelen acht u absoluut onhaalbaar?
12. Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?
13. Als de maatregelen worden opgedragen in liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pacht er?
14. Stel een van de maatregelen wordt u opgelegd in een liberale pachtovereenkomst. Kan dit u doen besluiten om af te zien van de pacht en waar ligt de grens?
15. In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?
16. Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Bijlage II: Samenvattingen van de interviews

In deze bijlage staan samenvattingen van de afgenomen interviews met de pachters. De interviews zijn opgenomen en later volledig uitgetypt, vervolgens is interview uitgewerkt zoals hieronder te lezen is. De uitwerkingen van de interviews zijn wegens de privacy voor de pachters zoveel mogelijk geanonimiseerd.

Interview pachter 1: melkveebedrijf met eigendom en liberale pacht

Pachter heeft liberale pacht voor 30% van het areaal met een termijn van twee jaar en van zes jaar. Bouwplan: tweejarig gras, mais, voederbieten, winterveldbonen, tarwe, suikerbieten en mee roterend in het bouwplan aardappels, uien en tulpen.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Ik snap wel dat er aandacht is voor duurzaam bodembeheer. Zeker als de grond voor een kort aantal jaren verpacht wordt, dan wil de grondeigenaar natuurlijk niet dat de grond uitgebuit wordt. Maar het zou mooier zijn als de grond voor een langere termijn aan dezelfde boer kan worden verpacht zonder steeds opnieuw in te moeten schrijven. De boer heeft er dan zelf ook meer profijt van dat er goed met de grond wordt omgegaan. Het is belangrijk dat er goed met de grond wordt omgegaan, als je dat niet doet heb je er de jaren erna nadelige gevolgen van.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

Ja ik denk dat we wel goed bezig zijn voor de bodem. We hebben veel rustgewassen in het bouwplan, dat komt vooral ook door het gras, meer dan de helft is grasland.

De maatregelen:

Verlaging van intensiteit van ploegen

We ploegen maximaal één keer per jaar en bij tweejarig gras minder. We ploegen 20-25 cm diep. Als je dan op 10 cm zou gaan ploegen dan valt er weinig meer te ploegen. Misschien zou je op sommige momenten wel ondieper kunnen ploegen maar als het goed is vastgereden ben je toch wel diepte nodig. Tegen de 30 cm vindt ik bijvoorbeeld echt niet nodig als het dan met 20 cm ook goed ligt dan is dat prima.

Bovenover ploegen en niet-kerende grondbewerking

Na de aardappels ploegen we niet en zeker niet als er dan gras of tarwe inkomt. Als we gras inzaaien na de tulpen ploegen we ook niet, maar doen we alleen lostrekken met de cultivator voor het zaaien. Bovenover ploegen zou misschien in de toekomst met GPS kunnen maar met een beetje nattigheid zie je ze ook al snel terug in de voor gaan omdat je anders gaat slippen. NKG zouden we ook in samenspraak moeten doen met de akkerbouwers op ons land, dat kunnen wij niet voor hun bepalen.

Bekalken

Nee dan doen we niet veel, alleen als er Betacal terugkomt van de Suikerunie. Verder is bekalken hier ook niet echt nodig.

Toepassing organische stofrijke of ruige mest

We hebben veel eigen vaste mest en die rijden we uit over het land. Vaak voor de stukken waar mais komt. Bij compost heb ik mijn vraagtekens wat je allemaal aanhaalt op je land want je hoort wel eens dat er rommel of glas in zit en dan haal je dingen op je land waar je geen zicht op hebt.

Sleepslangbemesting

In het voorjaar voor de eerste snede doen we sleepslangen want dan zit er veel spoelwater bij de mest en rijden we veel kuub op het land en kunnen er nattere omstandigheden zijn. Later in het jaar rijden we zelf met de mesttank want dan rijden we nog maar een beetje mest uit. Als we dan over 2 km afstand maar een klein beetje mest naar het land moeten pompen wordt het wel heel bewerkelijk en duur.

Lage bandenspanning

Bij bepaalde werkzaamheden letten we er wel op maar niet met alles, het is soms ook niet uitvoerbaar. Je wil met inkuilen wel graag met lage bandenspanning rijden maar dan moet je over een luchtdrukwisselsysteem op hebben. Wij vragen wel altijd om de wagens met drie assen en schuifas bij de loonwerker voor betere drukverdeling, maar in het hoogseizoen zijn deze niet altijd beschikbaar. Het is wel een actueel onderwerp want je ziet soms op nieuw ingezaaid grasland wel sporen. Als een luchtdrukwisselsysteem gewenst is door de verpachter en je krijg er korting op zou ik er eens over nadenken maar ik vindt dat je bij veel dingen er ook als boer zelf over moet kunnen beslissen anders ga je iets pachten en is er al precies ingevuld wat je moet doen. Je bent ook nog zelf ondernemer en al die maatregelen moet ook nog weer gecontroleerd worden en ik vraag me bij een bandenspanningsmaatregel wel af of dat haalbaar is. En als je het een paar jaar pacht gaat een boer het echt niet helemaal verrot rijden want dan snijdt hij zichzelf in de vingers.

Vaste rijpaden

Qua mechanisatie kan het nu niet en ik weet ook niet of het voor grasland wel uit kan. Bij bepaalde andere teelten kan het misschien wel, dus het is misschien een mooie ontwikkeling maar dan volgen wij hem graag eerst bij een ander.

Onderzaai

Nee dat doen we niet. We telen wel een groenbemester na de mais, uien en tulpen, dat is ook voor zoveel procent verplicht vanuit het GLB. Ik vraag me ook af in hoeverre het op klei zinvol is en ik denk dat het gras ook mineralen opneemt die de mais zelf hard nodig is. Want we zitten eigenlijk al jaren op deze grond met onder bemesting, dat we de grond aan het uitmergelen zijn. Ik denk pas dat het haalbaar is en dat je er pas aan moet gaan denken als je echt de kringloop gaat toepassen en net zo veel minerale mag brengen als dat je van het land af haalt. Dus dat betekent eigenlijk dat de norm van dierlijke mest op deze gronden gigantisch omhoog moet anders kom je gewoon veel te kort en dat merk je ook in de gehalten van het voer. Ik denk dat je op bedrijfsniveau de uitspoeling in het water e.d. moet gaan meten en daar de bemestingsruimte op aan moet passen, dan geef je de bodem ook meer organische stof en daardoor wordt de vochtuishouding ook beter.

Blijvend grasland

Als het kan willen we zover mogelijk bij blijvend grasland vandaan blijven want daar is de grond hier veel te duur voor. Na drie jaar gras doen we hem snel over de kop.

Biologisch randenbeheer

Hebben we niet.

In hoeverre zou u de maatregelen kunnen toepassen in uw bedrijfsvoering en welke maatregelen acht u absoluut onhaalbaar?

Een eis om beneden een bepaalde bandenspanning te zitten acht ik hier haalbaar. Ik zie het niet gebeuren dat er bij een verpacht perceel iemand gaat staan om dat te checken. Daarnaast denk ik ook dat je bandenspanning moet zien in relatie met wanneer je rijdt, dus ik zie daar niet wat in als maatregel bij verpachting. Op een stuk dat we zelf liberaal pachten krijgen we een premie als we in het laatste jaar een groenbemester zaaien, dat vindt ik een goede maatregel, want zoiets werkt ook stimulerend. Maatregelen moeten stimulerend werken en er moet niet nog een controleur bij komen.

Zoals met onderzaai e.d. als dat gestimuleerd wordt en je haalt er een verdienmodel uit dan is het prima. Dus het moet stimulerend werken en het liefst iets meer opbrengen dan dat het kost.

Zijn er verschillen in bewerkingen, gewaskeuzes, etc. tussen uw pachtgrond en uw eigendomsgrond?

Nee eigenlijk niet alleen het verplichte bouwplan, maar dat is een opgelegde keus. Wij gaan met onze tweejarige pachtgrond ook niet anders om dan met onze zesjarige pachtgrond en we doen daar ook geen andere dingen als op onze eigen percelen. Ik denk dan ook dat er met zulke regelgeving op liberale pachtgrond het item van dat de gronden voor de hoogste prijzen weggaan en dat het allemaal slecht is voor de grond, dat het helemaal niet aan de orde is omdat er al een verplicht bouwplan op zit een stimulatie voor het achterlaten met een groenbemester. Het enige nadeel in Flevoland is dat vraag en aanbod van dat soort gronden niet in balans is en dat je daarom zulke absurde prijzen krijgt.

Als de maatregelen worden opgedragen in liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

Je moet een concreet voorbeeld hebben om te zien wat het effect is, maar ik denk dat bepaalde maatregelen niet relevant zijn en dan andere maatregelen per situatie apart moeten worden bekeken.

Stel een van de maatregelen wordt u opgelegd in een liberale pachtovereenkomst. Kan dit u doen besluiten om af te zien van de pacht en waar ligt de grens?

Ja je gaat er wel rekening mee houden met het bedrag waarvoor je gaat inschrijven. Bij bepaalde maatregelen zullen we niet meer mee doen omdat we dat op dit moment niet kunnen bieden. Alles slaapslangen kunnen we de loonwerker wel voor laten komen. Vaste rijpaden kunnen we niet op inschrijven want dat zijn best veel aanpassingen en bij onderzaai haken we ook af. **En als op een perceel alleen gras geteeld mag worden?** Ik hoop dat er veel van komen want dan hebben wij minder concurrentie.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Ik verwacht best, en er komt ook best wat druk voor dat er wat zal bijkomen. Maar ik vindt dat er gekeken moet worden naar of een maatregel echt wat bijdraagt en het verdienmodel moet niet uit beeld raken, want dat is wel waar het om draait. Als een boer en niks meer aan kan verdienen en veel boeren die boeren al omdat ze het leuk vinden en niet omdat ze er veel aan kunnen verdienen, want als je het uit gaat rekenen is het niet rendabel en de animo raakt dan weg. Ik denk dan dat er richting de toekomst toch op een andere manier verpacht moet worden.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Voor richting de toekomst voor je bedrijf wil je voor tien jaar of langer een bepaalde zekerheid, voor zover dat kan in dit land waar best veel veranderlijk is. Maar dat is eigenlijk wel de basis van een verpachting lijkt mij.

Qua bemesting hoop ik dat het richting evenwichtsbemesting kan gaan want dat is in Flevoland gewoon echt nodig. En dat verpachting wat meer naar de langere termijnen kan en dat het ook meer naar boeren kan in de omgeving en dat de markt dan wat meer in balans komt. Hier gaat best veel grond naar Stichting ERF, dus dat komt niet op de markt voor verpachting en wat dan wel op de markt komt gaat meteen voor de hoofdprijs. Meer grond op de markt zou in mijn beleving beter zijn en ook zorgen voor meer rust binnen de verpachting. Er gaan in Nederland veel gronden naar terrein behorende organisaties (TBO's), die krijgen de grond met bepaalde bestemming voor heel weinig geld en omdat alles zo veranderlijk is, is de bestemming later toch weer anders. Of ze verpachten die grond dan weer en houden het geld in eigen zak of ze gaan er een bepaald beheerpakket op uitvoeren en dan blijft het geld in principe ook bij hen, daar hoeven ze best weinig voor te doen. Dus het zou mooi zijn als een groep boeren het ook op die manier kan doen want dan kunnen zij ook aan land komen en zij kunnen het net zo goed beheren. In mijn beleving hoeft daar geen TBO tussen te zitten die daar de zakken mee vult. Blijvend grasland is dan vaak natuur, dat kan een boer ook prima maaien en verzorgen

en dat is dan zonder dat de boer pacht betaald en een TBO met de winst gaat lopen. **Zou je als boer zijnde dat wel gratis willen doen?** Ja als je de grond dan mee kan tellen voor de oppervlakte en de bemestingsruimte kan benutten, er wat gras of hooi van kan oogsten en als er ook nog een beheerpakket op zit dan kan het al snel uit. Maar zo is er in Nederland veel grond die de TBO's naar zich toe krijgen geschoven en de boeren draaien dan voor de rest van de grond de prijs tegen elkaar op naar niveaus die helemaal niet meer interessant zijn. En dan is het haast niet meer mogelijk om nog veel maatregelen bij op de pacht te plussen, want dan blijft er helemaal niks meer over. Voor de maatregelen vindt ik dat het een ondernemerskeus moet blijven of je kalk of ruige mest of vaste rijpaden of een lage bandenspanning wil gebruiken. Een stimuleringsbeleid maakt hierbij de keus wel makkelijk want dat kan de drempel minder groot maken.

Interview pachter 2: melkveebedrijf met eigendom, reguliere pacht en liberale pacht

De pachter heeft voor 50% van het areaal liberale pacht met een tweejarige en zesjarige pachttermijn en voor 20% reguliere pacht. Het bouwplan bestaat uit gras en mais, daarnaast rouleren tulpen, aardappels en uien mee in het bouwplan.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

In mijn ogen is het niet noodzakelijk. Bodemverdichting straf je voornamelijk jezelf mee, dit proberen we te voorkomen door niet met slechte omstandigheden het land op te gaan. Ik vindt niet dat de overheid zich hier mee moet bemoeien. Ik weet wel dat als je land voor twee jaar verpacht en je stelt er geen eisen aan je in twee jaar een hoop kunt vernielen. Dus dat er door de verpachter eisen worden gesteld aan het bouwplan heb ik geen moeite mee.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

Ja we willen liever geen teelten als boompjes op ons land. Daarnaast zijn we bezig met duurzaam bodembeheer gezien wij hier al veertig jaar kunnen boeren. We hebben er belang bij dat de grond goed in orde is. Er wordt veel onderzoek gedaan naar bodemverdichting maar ik heb het idee dat het bij ons op het bedrijf wel mee valt. Iedereen doet zijn best om de grond goed te houden.

Maatregelen:

Verlaging van de intensiteit van ploegen

We ploegen nu tussen de 22 en 25 cm diep. Ploegen op een diepte van 10 – 15 cm is naar mijn mening niet mogelijk want dan draai je de grond niet mooi om en heb je meer last van bodemverdichting.

Bovenover ploegen en niet-kerende grondbewerking

Dan ben je een andere ploeg nodig. Dat wil ik niet, er is al veel geprobeerd, ook met NKG, maar ik heb er weinig succes van gezien. Je kan er ook makkelijk een rotzooi van krijgen.

Op gras ploegen we al minder, maar als je mais wilt verbouwen dan moet je wel ploegen. We hebben ook ervaring met alleen schijveneggen maar dat was geen succes. Als je hier op de klei voor de winter je land geploegd hebt en je krijg de vorst erover dan heb je in het voorjaar een heel mooi zaaibed waar je weinig meer aan hoeft te doen.

Bekalken

We doen niet aan bekalken dat is op deze kleigrond niet nodig.

Toepassen organische stofrijke of vaste mest

Wij gebruiken geen vaste mest. Het afvoeren van de dunne fractie is veel duurder dan het afvoeren van de dikke fractie. Dus wij gebruiken zelf vooral de dunne fractie. Vaste mest werkt veel trager als drijfmest waardoor je er pas in de loop van de zomer iets aan hebt. Toen wij hier in de polder kwamen was er minder organische stof in de bodem als nu, dus dit is al best opgebouwd door de jaren heen. Het onderploegen van de graszode eens in de driejaar levert ook veel organische stof op. Daarnaast heeft bijna niemand nog vaste mest, als dit verplicht zou worden dan zouden alle stalsystemen in Nederland moeten worden aangepast. Compost gebruiken we ook niet, dat is alleen een afvalprobleem van de burger.

Sleepslangbemesting

Wij bemesten alles met de sleepslangcombinatie want dan heb je minder spoorvorming. Alleen bermen bemesten we met de tank vanwege de kleine oppervlakten. Ik denk dat sleepslangen en bemesten in de graszode niet goed is voor de weidevogels, met de ketsplaat zou dan beter zijn. Ik vraag

me af of het wel goed is voor je zode dat je deze elke keer weer openscheurt en daar heel geconcentreerde mest in laat lopen. Bovengronds verspreiden is beter voor de bodem en bodemleven.

Lage bandenspanning

De loonwerker rijdt met sleepslangen op lage bandenspanning en wij rijden zelf ook op lage bandenspanning. Alleen wij moeten ook over de weg dus dan zoek je wel een middenweg. Eigenlijk zou je dan een luchtdrukwisselsysteem moeten hebben. Een lage bandenspanning verplichting is mogelijk maar hoe zouden ze dat willen controleren. Daarnaast welke boer heeft er belang bij om met twee bar over het land heen te rijden.

Vaste rijpaden

Een kennis heeft het gedaan want die had last van kwel op zijn kavel. Je moet dan ook altijd op GPS werken. Ik zie er zelf geen meerwaarde van in. We zouden dan ook alle mechanisatie moeten aanpassen.

Onderzaai: gras onder mais

Hebben wij niet en ik denk ook niet dat het nuttig is. Het gras gaat ten koste van de maisgroei want halen beide voeding uit de grond. Er zijn wel gebieden in Nederland waar je er profijt mee kan hebben als vanggewas, maar op de klei hoeft dit niet. Daarom zie ik er ook geen meerwaarde van in. Tenzij je veldbonen kan onderzaaien want dat zou iets toevoegen aan het voer, maar hier moet je geluk mee hebben met het weer in het voorjaar want mais en veldbonen kun je volgens mij niet gelijktijdig zaaien.

Blijvend grasland

Een collega heeft geprobeerd om blijvend grasland van zijn huiskavel te maken maar dat was geen succes. Hij had veel minder opbrengsten en moest noodgedwongen voer bijkopen. Financieel gezien kan het dan niet uit. Ik zou dan ook niet, of voor heel weinig geld, op pacht inschrijven met blijvend grasland.

Biologisch randenbeheer

Dat hebben wij niet, maar ik vindt dat ze zich daar ook niet mee moeten bemoeien. Ik vindt het een beetje raar dat je voor een hele kavel moet betalen en dan drie meter rondom moet laten liggen. Laat ze in dat geval die bloemenrand zelf maar bijhouden.

Stel een van de maatregelen wordt u opgelegd in een liberale pachtovereenkomst. Kan dit u doen besluiten om af te zien van de pacht en waar ligt de grens?

Dat weet je pas op het moment zelf. Er zullen we maatregelen gaan komen en er zijn ook al partijen die boeren korting geven op de pacht als ze duurzaam bezig zijn. Maar was is duurzaam? Als je over veertig jaar hier nog kunt boeren vindt ik duurzaam. Maar zijn mensen met een andere definitie van duurzaam, met meer natuur e.d. Voor de bloemetje en bijtjes is dat misschien wel duurzaam maar het is niet duurzaam voor degenen die er een boterham mee moeten verdienen. Duurzaam is als je er over veertig jaar nog steeds op kunt boeren en al die andere dingen moet je niet duurzaam noemen. Er zijn hele gebieden in Nederland waar nu nog niks had gegroeid als daar in het verleden geen mest op was gegooit.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

Iedereen heeft natuurlijk met hetzelfde te maken. Zoals de eis voor vaste rijpaden, dan moet iedereen zijn hele bedrijf aanpassen en heeft het ook voor iedereen dezelfde consequenties. Iedereen moet dan voor zichzelf uitmaken of hij er wel of niet mee leven kan.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Misschien niet alles maar een aantal maatregelen zullen we worden opgelegd. Qua stalsystemen denk ik ook dat ze willen omschakelen naar vaste mest.

Wat sommige partijen een duurzaam bodembeheer vinden, vindt ik uitmergelen van de grond. Boeren moeten bijvoorbeeld allemaal mest afvoeren en vervolgens voeren akkerbouwers weer kunstmest aan. Als je over duurzaamheid spreekt dan zit daar toch geen enkele logica achter. Boeren zouden meer dierlijke mest moeten gebruiken, dat is beter voor de grond en beter voor het milieu want dan hoeft er ook geen kunstmest meer geproduceerd te worden.

Interview pachter 3: melkveebedrijf met eigendom en reguliere pacht

Het bouwplan bestaat uit gras en mais, met een gedeelte blijvend grasland. Daarnaast rouleren tulpen, aardappels en uien mee in het bouwplan. 20% van het areaal is reguliere pacht.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Het is zeker een aandachtspunt. Ook met afspoeling van nutriënten dat gaat sneller als je bodemstructuur of grond minder goed is. Daarnaast zie je op plekken bodemverdichting door het gebruik van zware machines, waardoor de wortels van het gewas niet bij het water kunnen komen en er meer beregend moet worden. Hier thuis hebben we ook profielgaten gegraven maar dan zien we dit nog niet echt terug, ook omdat we veel grasland hebben en alles bemesten met de sleepslangcombinatie. Maar met inkuilen heb je wel veel zware machines op het land en wel met brede banden en eventueel een luchtdrukwisselsysteem en dat werkt wel heel mooi. Maar laatst las ik in een agrarisch vakblad dat alles wat er aan winst is geboekt met banden hebben we al weer weggegeven aan zwaardere machines. Iedereen heeft met problemen te maken en afhankelijk van hoe je boert zullen we wel verschillen zijn.

Binnen pacht vindt ik dat als ik zelf landeigenaar zou zijn en de pachter maakt er een zootje van ik hier wat van mag zeggen. Dus ik vindt het best logisch dat er naar gekeken wordt. Grond heeft een lange doorlooptijd, verknoeien kan in een heel korte tijd maar herstellen kost vervolgens heel veel tijd. Dus ik vindt dat je afhankelijk van het soort pachtovereenkomst wel meer of minder eisen mag stellen. Bij kortlopende pacht vindt ik dan dat je heel zware eisen mag stellen want in korte tijd gaat de grond weer naar iemand anders. Bij langdurige pacht heb je er voor het grootste gedeelte alleen maar jezelf als pachter mee als je er een potje van maakt, dus dan voelt het gelijk heel bemoeizuchtig als de verpachter daar ook strenge eisen aan gaat stellen. Maar bepaalde basiseisen vindt ik wel te snappen want je moet goed op de grond passen, maar hoe je de maatregelen vorm heeft is een tweede.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

We telen bewust veel gras door weidegang en derogatie en we hebben blijvend grasland in verband met kwel. Onder grasland bouw je veel organische stof op, maar het is niet diep wortelend daarom willen we op de percelen waar we rouleren ook diep wortelende rustgewassen telen. Mais wortelt dan wel dieper als aardappelen, uien en tulpen. We kijken hoe degene waar we mee samenwerken met de grond omgaat en we vragen de loonwerker om met kleinere silagewagens of luchtdrukwisselsystemen te komen.

Maatregelen:

Sleepslangbemesting

Doen we zoveel mogelijk maar we hebben ook kleine versnipperde percelen en daar is het niet altijd mogelijk.

Lage bandenspanning

Ik denk wel dat we in de meeste gevallen onder de één bar en onder een wiellast van drie ton zitten.

Blijvend grasland

Op de percelen met kwel hebben we blijvend grasland. Dit brengt wel minder op als nieuw grasland maar er zitten ook minder kosten aan. Daarnaast heb je een beter zode wat zorgt voor een betere berijdbaarheid ook onder nattere omstandigheden. Die draagkracht zijn we echt nodig op die natte grond en is dan ook de reden dat we hier blijvend grasland hebben.

Bovenover ploegen of ecoploegen

Tot nu toe ploegen we traditioneel, wij investeren hier zelf ook niet op dus hiervoor zijn we afhankelijk van de boer waarmee we samenwerken. Bij bovenover ploegen of ecoploegen voorkom je wielslib waardoor je verdichting kan krijgen. Maar een meerjarige zode onderploegen met een ecoploeg is wel heel moeilijk.

Niet-kerende grondbewerking

We doen zo veel mogelijk NKG maar het kan niet altijd want het ligt aan de oogstomstandigheden. Als het land redelijk vlak is na de mais en tulpen oogst doen we alleen cultiveren voor het gras zaaien. Je houdt dan meer draagkracht in de grond en ploegen kost meer brandstof. Maar soms heb je te veel oneffenheden of te veel gewasresten in de grond voor een goede vervolgteelt en dan moet je wel ploegen. Als je dan praat over maatregelen helpt het dus niet om hele rigide maatregelen te hebben die zeggen jij zult en moet het op een bepaalde manier doen, want in sommige omstandigheden past dat gewoon niet. Je moet daar wel met een praktisch oog naar blijven kijken.

Bekalken

We bekalken niet, want de grond is hier kalkrijk genoeg. We hebben een pH van soms boven de zeven dus dat is zat. Sommigen doen het wel voor de bewerkbaarheid.

Organische stofrijke of vaste mest

De vaste mest die we hebben rijden we uit over het bouwland. De rundveedrijfmest scheiden we en de dikke fractie gebruiken we als boxenvulling. De dunne fractie rijden we uit over het grasland. Grasland heeft al genoeg organische stof van zichzelf en heeft behoefte aan snelwerkende stikstof dus in de zomer is het ideaal om waterige mest te hebben. De dikke rundveedrijfmest van het jongvee gaat naar de akkerbouw.

Onderzaai: gras onder mais

Nee hebben we niet. Gras onder mais wil niet zo goed en hoor je wisselende ervaringen over. Op kleigrond is onderzaai ook niet verplicht dus dan doe je het ook vaak niet. Na de mais zaaien we meteen gras in voor het volgende jaar, dus dan heeft onderzaai ook niet zoveel nut. Dan zouden we na de maisteelt alsnog de ploeg erin moeten zetten omdat er dan niet genoeg gras staat voor een goede grasmat voor het volgende jaar. Je zit met de maisstengels en als je die afmaait krijg je een heel open gewas waardoor de kwaliteit van het gras niet goed is en je ook te veel onkruid krijgt.

Vaste rijpaden

Standaard op vaste rijpaden spuiten vindt ik wel goed want daarmee ontkom je niet aan bodemverdichting dus dan maar op een klein stukje. Bij maaaien, schudden en harken allemaal op vier meter werken vindt ik niet zo veel uithalen, dan verspoor ik nog liever. Met dit werk is het ook niet het gewicht want je hebt alleen de trekker en als je die op brede banden zet met lage druk. En met de oogst kun je geen vaste rijpaden aanhouden. Volledig vaste rijpaden zie ik eerlijk gezegd weinig reden toe want dan laat ze eerst maar laten zien wat het opbrengst verschil is tussen vaste rijpaden en geen vaste rijpaden.

Welke maatregelen acht u absoluut onhaalbaar?

Absoluut onhaalbaar is er niks. Ik denk dat alles uiteindelijk wel haalbaar is.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

Dan gaan we meer boerenacties krijgen en wie zou het ook allemaal moeten gaan controleren. Ik denk dat het veel meer nut heeft om meer bewustzijn te kweken voor wat je met de grond doet door verschillende technieken die je toepast die langjarig doorwerken. Dit doe je deels door onderwijs en deels door projecten waarmee je boeren probeert te betrekken. Zo'n manier ben ik meer voorstander

van dan meer do's en dont's bovenop de al bestaande wetgeving. Zulke maatregelen vastleggen in wetgeving vindt ik ook uit den boze want je kan niet centraal voor alle grond in Nederland eisen aan bewerkingen e.d. opleggen en de pachtovereenkomsten bieden volgens mij al voldoende basis om maatregelen om te leggen. Zoals de maatregelen NKG bijvoorbeeld die kun je niet opleggen want in sommige situaties verbeter je de grond juist door wel kerende grondbewerking toe te passen.

Als de maatregelen worden opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

Een lagere pacht. Des te meer eisen je stelt des te minder geld kun je vragen. Bij liberale pacht op inschrijving en je stelt geen voorwaarden dan ben je precies bezig met wat je niet moet doen, je kunt dan aan de voorkant meer eisen stellen. Kortlopende pacht heeft als nadeel dat de pachter die hem voor korte duur pacht niet investeert in de lange termijn en grondverbetering is iets van de lange termijn. Als er dan eisen worden gesteld gaat iedereen alsnog op het randje van de spelregels zitten om er een rendement af te halen. Dus zolang de pachtduur zo kort blijft zal er niks verbeteren.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Met de aandacht die er nu voor de bodem is, ook vanuit het ministerie van LNV verwacht ik er wel iets van. Ik vindt dat er niet te veel in wet en regelgeving moet worden vastgelegd, maar dat de verpachter en pachter dingen onderling moeten regelen. Dat moet dan gebaseerd zijn op bewustwording en geen rigide voorschriften. Alleen de realiteit zou denk ik zijn dat er ook meer spelregels komen.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Ik denk wel dat duurzaam bodembeheer een steeds grotere voorwaarde gaat worden, ook bij langdurige pacht. Eigendomsgrond is heel duur en pacht is dan relatief aantrekkelijk, zeker als er wordt gekeken naar overname. Dus als er dan aan de pachtgrond meer eisen worden gesteld dan snap ik dat ook. Er is veel vraag naar grond en bij een vraagmarkt kun je eisen stellen aan de voorkant.

Interview pachter 4: melkvee en akkerbouw met reguliere pacht

Het bouwplan bestaat uit (op volgorde) twee jarig gras, tulpen, uien, suikerbieten, spruiten, snijmais en aardappelen.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Verdichting is een probleem met meerdere oorzaken. We halen bijvoorbeeld een veel hogere bietenopbrengst in tonnen, maar al die tonnen moeten ook van het land af waardoor je meer over het land rijdt. Ik denk ook dat de grond kwetsbaarder is geworden door meer hoosbuien. Wij hebben zelf een extensief bouwplan met een intensief karakter, want er zitten vrij veel hoge saldo gewassen in. Maar die hoge saldo gewassen zijn bij zo'n extensief bouwplan ook noodzakelijk. Toen wij hier begonnen konden we de pacht betalen van de bietenopbrengst. De pacht is intussen 2,5 keer gestegen maar de bietenopbrengst is in geldopbrengst nog hetzelfde, dus dan ben je wel genooddaakt om hoog salderende gewassen te telen.

Ik vindt duurzaam bodembeheer wel belangrijk. Maar ik denk ook dat iedere boer probeert om zijn bodem te sparen. Het is toch wel het hart van ieder bedrijf. Ik ben geen voorstander voor maatregelen in pachtovereenkomsten, ik ben meer voor stimulerende maatregelen. Je hebt bijvoorbeeld nu ook provincies die een glyfosaatverbod hanteren op hun pachtgrond. Dat vindt ik gewoon een slechte maatregel want het kan zijn dat je door een glyfosaatverbod juist meer moet gaan spuiten met andere middelen waardoor je totale milieudruk uiteindelijk nog hoger is.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

We telen groenbemesters na de tulpen om een stukje rust in de grond te brengen. Ik probeer groenbemesters te kiezen die diep wortelen waardoor je weer meer lucht in de grond krijgt, weer meer gangetjes en een betere capillaire werking.

Maatregelen:

Verlaging intensiteit ploegen

We ploegen max. 1 keer per jaar, in de voor op een diepte van 20-23 cm. Na de aardappelen passen we NKG toe. Bij bepaalde teelten zouden we na een mooie groenbemesterteelt wel ondieper kunnen ploegen, het land moet dan goed vlak zijn en de weersomstandigheden goed. Ik weet niet of de 15 cm haalbaar is, er zou dan ook met een andere ploeg moeten worden gewerkt.

Bovenover ploegen

Het nadeel van bovenover ploegen is dat als het iets te nat is de niet voldoende grip hebt om het vermogen van de trekker over te brengen. Ik sta wel open voor bovenover ploegen maar dan moet het wel op een goede manier kunnen. De sector heeft hierin tijd nodig om zich te ontwikkelen, je kunt niet van vandaag op morgen alles veranderen. Wij proberen altijd onder mooie omstandigheden te ploegen en bij droge omstandigheden is de kans op versmering en verdichting onder in de voor minimaal. Dit vindt ik wel heel belangrijk maar het lukt niet alle jaren met een lastige herfst bijvoorbeeld.

Niet-kerende grondbewerking

Bij een gewas als gras of graan zal NKG snel goed gaan, maar bij een gewas als suikerbieten of uien denk ik toch dat je onder andere voor de onkruiddruk beter een kerende grondbewerking houdt. Als het zou worden verplicht dan moeten er investeringen worden gedaan en we weten nu nog niet wat dat oplevert. Het verhogen van het organische stofgehalte is een weg van de lange adem waarbij je pas over vijf of tien jaar een effect ziet.

Toepassing organische stofrijke of vaste mest

We hebben alleen vaste mest van de strohokken bij de kalveren, dit verspreiden we wel over een heel perceel. Compost ben ik geen voorstander van, wel in de vorm van champost, maar ik hoef geen glas e.d. op het perceel. Aan onze producten worden hele hoge eisen gesteld qua voedselveiligheid en dan kun je wel het afval van de samenleving ontvangen wat dan maar voor de helft meetelt in de fosfaat, maar daar zit ik niet op te wachten.

Sleepslangbemesting

We doen alles met de sleepslangcombinatie voor de bodemverdichting want je hebt dan veel minder sporen in het land, de combinatie is lichter en het zorgt voor meer gras opbrengst.

Lage bandenspanning

We houden rekening met de bandenspanning. We zitten bijna altijd onder een bandenspanning van één bar en een wiellast onder de drie ton. Behalve met bietenrooien red je dit niet, de rooier is gewoon te zwaar waardoor je niet beneden de één bar kan rijden. Waar de kiepers hebben gereden zie je ook wel iets verdichting maar onze percelen zijn te lang om niet over het land te rijden.

Bekalken

We rijden alleen de Betacal van de suikerunie na de tulpen uit. Ik vindt bekalken ook wel onderhoud van je bodem. **Sommigen zeggen ook dat bekalken niet nodig is op de kleigrond?** Op de korte termijn misschien niet maar op de lange termijn denk ik wel dat het goed is. De meeste kunstmest heeft over het algemeen ook een verzurende werking.

Achterlaten gewasresten

Wij hebben geen graan dat is bij ons het gras. Spruitkool laat veel gewasresten achter en ik denk ook wel dat dit bijdraagt aan het organische stofgehalte.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie

Ik zie gras ook als een rustgewas wat diep wortelt. Deze maatregel staat ook in het 7^e actieprogramma nitraatrichtlijn en daarin worden we beschouwd als graasdierbedrijf dus dan moeten we zelf 60% rustgewas met de helft blijvend grasland. Als we 40% rustgewas moeten hebben dan moet er 1/8^e deel rustgewas bij en moet er een hoog salderend gewas uit. Dat is voor ons financieel heel nadelig. Het 7^e actieprogramma is er omdat ze in bepaalde gebieden niet aan de nitraatrichtlijn voldoen en dan vindt ik het raar dat ze over heel Nederland een generiek sausje willen doen, terwijl we hier qua stikstof geen probleem hebben.

Ruimere vruchtwisseling of maximaal percentage hakvruchten

In onze situatie vindt ik een ruimere vruchtwisseling niet noodzakelijk, wij hebben al een hele ruime vruchtwisseling. Ik vindt spruitkool in principe ook een rustgewas. Hij wordt geplant en verder bewerk je hem daarna niet meer in de grond. De wortels gaan ontzettend diep, wel meer dan één meter en het voegt veel organische stof toe. Het enige nadeel is dat het laat in het seizoen wordt geoogst.

Vroege rassen

We telen een groenbemester na de tulpen en dit jaar ook na de uien, maar dat is heel afhankelijk van het seizoen. Hele vroege teelten is deze grond niet geschikt voor.

Onderzaai: gras onder mais

We hebben geen onderzaai. Ik hoor dat het op de zandgronden niet mee valt qua resultaten en dan is het op de klei helemaal moeilijk denk ik, maar misschien dat het in de toekomst met nieuwe technieken wel mogelijk is.

Blijvend grasland

Dat past niet in Flevoland. Den Haag heeft de doelstelling kringlooplandbouw en hier in Flevoland heb je veel akkerbouwers en veeboeren die samenwerken, ik denk dat blijvend grasland dan juist een nekslag zou zijn voor de kringlooplandbouw. Als wij een perceel blijvend grasland zullen hebben dan zou je de andere gewassen intensiever gaan telen om het inkomen op peil te houden, dus volgens mij schieten we daar nog niks mee op tenzij ik er nog een gewas uit zou halen. De graszode onderploegen zorgt ook voor organische stof, wel minder als blijvend grasland. Maar als je grasland na vijf of zes jaar onderploegd komt er meer stikstof vrij dan naar twee jaar en krijg je meer uitspoeling.

Vaste rijpaden

Op het grasland zou het een mogelijkheid kunnen zijn maar op dit moment doen we aan stalvoeren dus dan kan het niet. Maar gewoon voor de voederwinning, tijdens het inkuilen, zou het wel kunnen. Daar moet je wel het machinepark op aanpassen en dat vergt een investering. Je kunt zoiets ook niet verplicht stellen denk ik, het heeft zo'n grote invloed op de bedrijfsvoering. Ik zou dan een maaier, hark, schudder en bemester allemaal op 12 meter moeten hebben, dat is een gigantische investering. De meeste akkerbouwgewassen hoef je in het seizoen al niet in en bij spuiten heb je al vaste rijpaden. Alleen het oogsten en dat zal een handicap blijven want dat wil haast niet op vaste rijpaden, je ontkomt niet aan de kieper.

Strokenteelt

Ik denk dat strokenteelt qua uitvoerbaarheid heel lastig wordt. Niet alle oogstmachines zijn op dezelfde breedte en beregenen zal ook lastig worden.

Emissiebeperkende maatregelen chemische gewasbescherming

Dit wordt natuurlijk al opgedrongen met het middelenbeleid. Dan heb je al met bepaalde middelen in uien dat je moet spuiten met 95% driftreductie of je moet een drie meter spuitvrije zone hanteren. Wij hebben dan ook een grasstrook tussen te sloot en de uien. Ik denk niet dat er nog extra regels voor hoeven te worden gesteld vanuit de verpachter. Ik denk dat we in de toekomst ook genooddaakt zijn om meer mechanische onkruidbestrijding te gebruiken omdat het middelenpakket zo inkrimpt. Wij laten sommige gewassen ook al schoffelen.

Biologisch randenbeheer

In bepaalde gebieden komen ze nog wel middelen tegen die lang geleden gespoten zijn en nu al lang niet meer gebruikt worden en dat is best lastig. De maatregelen gaan ook steeds verder. Ik ben zelf niet tegen akkerranden o.i.d. alleen bij ons moet de kachel ook kunnen blijven roken. Met de ecoregelingen krijg je ook steeds minder geld en je moet er meer inspanningen voor doen. Biologisch randenbeheer zou ook zorgen voor minder inkomen.

Zijn er maatregelen die u vrijwillig zou willen toepassen in uw bedrijfsvoering?

Ik zou wel willen experimenteren met bovenover ploegen, maar dat zal niet meteen op de korte termijn zijn. Verder experimenteren we met groenbemestermengsels.

In hoeverre zou u de maatregelen kunnen toepassen in uw bedrijfsvoering en welke maatregelen acht u absoluut onhaalbaar?

Een heleboel zal wel haalbaar zijn, maar wij kijken ook naar of er nog wat verdiend wordt. Technisch zal er veel mogelijk zijn, maar financieel moet het wel een bijdrage leveren. Duurzaam is ook een containerbegrip, het betekent voor iedereen iets anders. Voor ons is het ook duurzaam als de volgende generatie straks verder kan met het bedrijf en daar een inkomen uit weet te halen.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

Financieel gezien heeft het gevolgen, het nieuwe GLB heeft ook al financiële consequenties.

Als de maatregelen worden opgedragen in liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

Ik had liever een stimulerend beleid gehad in plaats van dat het wordt opgedrongen en als je dan als boer zijnde een extra inspanning doet dat daar dan een beloning tegenover staat. Dan biedt je de sector meer, je biedt perspectief en je geeft een stip op de horizon van daar moet je naar toe.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Een deel wordt al opgenomen in het GLB en in het 7^e actieprogramma nitraatrichtlijn. Maatregelen als rijpaden e.d. kunnen ze niet zomaar verplichten.

In hoeverre staat u open voor liberale pacht en stel deze maatregelen worden gesteld aan liberale pacht?

Bij liberale pacht op basis van inschrijving zijn de prijzen veel te hoog, daardoor draagt het niet bij aan duurzaam bodembeheer. Een boer moet veel halen om er rendement op te hebben. **Denkt u dan dat zulke maatregelen nuttig zullen zijn bij liberale pacht?** Ja ik weet het niet, ik denk dat voor geliberaliseerde pacht het nuttiger zou zijn als de perioden langer zijn. Iemand die het land langer heeft past er beter op als iemand die het land maar één jaar heeft.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Duurzaam bodembeheer is een groot onderdeel van de bedrijfsvoering en ik denk dat mening akkerbouwer of veehouder daar wel mee bezig is. Ik las vanochtend een column over dat we moeten stoppen met boeren in hokjes te stoppen en in feite moet je daar van af, want iedere boer is wel ergens goed mee bezig en de diversiteit maakt de landbouw hier in Nederland zo uniek. Voor bepaalde keurmerken moet je bijvoorbeeld blijvend grasland hebben en krijg je wel vier of vijf cent extra voor de melk. Sommige boeren op het oude land zo mee kunnen doen zonder dat er iets aangepast hoeft te worden. Terwijl hier in Flevoland gaat dat heel lastig en zal hij veel moeten aanpassen waardoor hij op andere vlakken misschien nog wel meer dingen laat liggen.

Interview pachter 5: akkerbouwbedrijf met reguliere pacht

Het bouwplan bestaat uit (op volgorde) wintertarwe (1/5^e), aardappelen (1/5^e), suikerbieten (1/5^e), uien (1/5^e), peterselie en verse soja (1/5^e).

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Het is goed dat er aandacht aan wordt besteed, want je ziet het wel. Als ik kijk naar ons eigen bedrijf dan zie ik dat de opbrengst van aardappelen en dat soort gewassen niet meer beter worden. Je blijft hangen rond de vijftig/zestig ton, terwijl je vroeger makkelijk zestig/vijfenzestig ton kon halen op deze grond. Dus ik heb wel het idee dat de grond minder wordt de afgelopen jaren. Natuurlijk ook met grotere machines zoals bietenrooien en combinen en de trekkers worden steeds zwaarder. Dus ik denk dat het wel belangrijk is dat we er aandacht aanbesteden. Het is nog wel uitzoeken wat de beste methode is.

Of het moet worden opgelegd in pacht vindt ik lastig. Je hebt zoveel verschillende boeren en iedereen doet het op zijn eigen manier. Als de overheid of verpachter zegt je moet dit of dat gaan doen, ik weet niet of dat werkt. Ik denk dat het ook vooral uit de boer zelf moet komen. De boer moet zelf ook inzien dat het voor hem beter is om maatregelen toe te passen. Dat zie je nu ook wel er zijn steeds meer boeren die groenbemesters telen en kritisch kijken naar groenbemesters, zoals welke soorten en welke mengsels, ook NKG zie je steeds meer of groenbemesters langer laten staan. Dat toont ook wel aan dat boeren zelf ook inzien dat er wat moet veranderen denk ik. Maar het moet geleidelijk gaan het gaat niet van de een op andere dag en je moet er al boer ook klaar voor zijn.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

Ik probeer bij een goede groenbemesterteelt niet te ploegen. Alleen voor de uien aan ploeg ik wel zodat de groenbemester voldoende verteert is voor de volgende teelt. Bij een perceel is de groenbemester een beetje mislukt door sporen van het combinen, dat moet ik ook ploegen. Ik ben er op deze manier mee bezig maar het is lastig want wat is de beste methode en je hebt niet ieder jaar een goede groenbemester en dan zit je ook nog met de weersomstandigheden.

Maatregelen:

Verlaging intensiteit van ploegen

We ploegen nu traditioneel 23 – 25 cm diep, zonder voorschuur zodat organische stof beter in de bodem wordt verdeeld. Het nadeel is dat de gewasresten ruiger ziet liggen daarom probeer ik groenbemesters te kiezen die goed kapot gaan tijdens vorst. Ondieper ploegen zou kunnen maar dan wel met een ecoploeg.

Bovenover ploegen

Ik heb een ploeg van Kuhn op proef gehad, een vierschaar waarmee je bovenover kunt ploegen en in de voor. Alleen het waren toen al niet hele droge omstandigheden en bij het minste beetje regen was het toen ook gebeurd. Maar ik vindt het op zich wel een goed systeem, je bent alleen echt de ideale omstandigheden nodig, dus je hebt jaren dat het niet kan.

Niet-kerende grondbewerking

Ik denk wel dat NKG een mogelijk zou kunnen zijn maar dan zou je het per jaar moeten bekijken. Het is beter om elk jaar hetzelfde te doen maar als in bepaalde jaren de groenbemesterteelt niet lukt, of je zit met je voorvrucht. Bij uien is NKG vooraf ook moeilijk. Degenen die het doen hebben vaak minder goede opbrengsten of het gewas komt minder snel op gang. Uien is met aardappels in de meeste jaren in principe toch wel een van de pijlers onder een bedrijf dus het is wel belangrijk dat die teelt dan goed is. Als je bij de voorvrucht met grote machines hebt gereden en het was een nat najaar kan je het ook

niet redden met NKG. Daarnaast is onkruid een punt bij NKG, dat wordt een hele uitdaging als bijvoorbeeld ook glyfosaat er niet meer zal zijn.

Toepassing organische stofrijke of vaste mest

Dat vindt ik goed, ik gebruik nu champost en kippenmest voor de aardappels en uien en rundveedrijfmest na de tarwe. Rundveedrijfmest is ook beter dan varkensdrijfmest qua samenstelling en iets hoger organische stofgehalte. Ik vindt het ook belangrijk om de gronde verschillende soorten mest aan te bieden.

Sleepslangbemesting

Alles met de sleepslangcombinatie. Maar daar kun je ook wel sporen van terug zien maar dat heb je met de mestverspreider voor vaste mest ook.

Bekalken

Nee doen we niet, een collega doet het wel met gips voor wormengrond. De pH zit hier wel op 6,5 a 7, dus ik zie er het nut niet zo van in.

Achterlaten gewasresten

We hakselen het stro voor organische stof en mineralen, want met tarwestro laat je ook weer fosfaat en kali achter. Nadeel van stro bij een goede tarweopbrengst is dat er te veel stro bovenin kan zitten waardoor de groenbemester moeilijk op gang komt, misschien moeten we dan wat kunstmest bij strooien om de vertering te helpen.

Lage bandenspanning

We rijden in het voorjaar vaak op 0,5 bar en op VF banden. Maar met bepaalde machines is het nog wel lastig. De kieper komt niet op het land met oogsten.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in de rotatie

Dan zouden we weer terug naar 2/5^e deel tarwe moeten of met veldbonen o.i.d. Met deze tarweprijzen is dat wel mogelijk, maar die zijn dan ook uitzonderlijk hoog. We hebben het in het verleden ook gehad maar voor telers die gewend zijn aan een intensief bouwplan zal het financieel wel moeilijk worden. Er zou ook wel iets tegenover moeten staan, een lagere pacht prijs of een premie op je product bijvoorbeeld. Want bij 1100 euro pacht en tien ton tarwe voor 15 euro, wat een vrij normale prijs is normaal gesproken, houd je 700 euro over waar de kosten ook nog vanaf moeten.

Ruimere vruchtwisseling of maximaal percentage hakvruchten

Aardappels 1:5 is wel ruim, maar voor uien wordt wel gezegd dat 1:5 krap zat is wegens fusarium en andere ziekten. Maar ik denk dat als je de bodem goed op orde hebt de weerbaarheid van de uien ook beter is. In ons geval zouden we dan naar 1:10 gaan maar ik heb wel een schuur gebouwd voor het areaal uien dat we nu hebben, dus daar zit je ook mee als je geïnvesteerd hebt ik een grote schuur en je moet terug, dat is hetzelfde als koeienboeren die geïnvesteerd hebben in een grote stal en nu minder koeien mogen houden.

Vroege rassen

Wij hebben ook proefvelden waardoor we vaak vroeg zijn. Bij bieten mis je wel bietenopbrengst en heb je dit jaar bijvoorbeeld maar 70 of 80 ton terwijl je anders wel 100 ton had met een beter suikergehalte. Bij proefvelden wordt dit verlies gecompenseerd maar je leververplichting blijft wel een ding. Ik probeer wel altijd om na 1 november niet meer op het land te zijn.

Emissiebeperkende maatregelen chemische gewasbescherming

Ik denk dat er bij ons nog wel wat te halen valt, wij hebben een vrij oude spuit. Maar de wetgeving is wispelturig en als we investeren in een nieuwe spuit met de nieuwste technieken wil je daar wel tien

jaar mee vooruit kunnen. Mechanische onkruidbestrijding is misschien nog wel iets als er steeds minder middelen komen, hierbij is de biologische sector wel een voorbeeld. Maar spuiten blijft wel goedkoper ook qua uren en investering. Daarnaast gebruik ik een systeem van Crop Vision voor het spuiten die helpt je met het goed inplannen van bespuitingen hierdoor kun je soms iets ruimer spuiten maar soms geeft hij ook aan om eerder te spuiten dan ik zelf nodig vindt. Je krijgt ook ervaring en weet vaak al van te voren wat het systeem gaat voorspellen.

Strokenteelt

Je zit dan met je mechanisatie en dat vergt een flinke investering net als met vaste rijpaden. Of je zou terug moeten naar een 24 meter spuit en stroken doen van 24 meter, maar heeft het dan nog nut.

Vaste rijpaden

Is een beetje zelfde verhaal als strokenteelt, met oogsten moet je alles aanpassen aan een bepaald systeem en ik vraag me af of dat praktisch mogelijk is. Ik denk dat het wel goed is voor de grond en je opbrengst want je hebt minder sporen waar je op rijdt.

Biologisch randenbeheer

Ik heb biologische randen en daar krijg ik een vergoeding voor, anders doe je het niet zo snel. Op sommige plekken is wel het makkelijk praktisch in te passen want daar kom je toch niet zo snel. Zo'n randje levert vaak sowieso minder opbrengst en nu hoeft je daar niet meer te ploegen en maar één keer in de drie jaar te zaaien, maar je moet wel tegen wat meer onkruid kunnen. Ik vindt het moeilijk om te zeggen of je er qua biodiversiteit voordelen van hebt. Het is maar een strook van drie meter en de volgende strook is pas 300 meter verder, dus die insecten komen niet zover je perceel in. Er zijn ook proeven die zeggen dat insecten niet verder komen dan 70 meter. Het heeft wel een maatschappelijk waarde als de strook aan de weg gelegen is en je ziet er ook wel veel vogels en insecten in. Maar er moet wel iets tegenover staan.

Welke maatregelen acht u absoluut onhaalbaar?

Strokenteelt en vaste rijpaden zie ik niet zo gauw zitten, het kan wel maar het vergt een grote investering. Ook praktisch gezien met de perceelindelingen e.d. je zou dan alles op de kop moeten gooien.

Welke maatregelen zou u makkelijk kunnen en willen toepassen?

Bovenover ploegen/ecoploegen en groenbemesters zo lang mogelijk laten staan in de winter. Dat is goed voor de verwerking van de grond en het heeft een soort van parapluwerking wat het water opvangt en verslemping tegen gaat. Het nadeel is dat het land in het voorjaar langer nat is waardoor je meer geduld moet hebben. Het voordeel van bovenover ploegen/ecoploegen is dat je de organische stof mooi bovenin houdt.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

De rustgewassen zullen financieel gezien nadelig zijn, maar het is moeilijk in geld uit te drukken als die rustgewassen vervolgens wel helpen en de opbrengsten omhoog gaan. Maar dat is heel moeilijk te meten omdat de prijzen ook variabel zijn, er zijn dus veel factoren.

Als de maatregelen worden opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

Iets maatschappelijks, of een prijsverhoging, een beter verdienmodel, er moet dus wel iets tegenover staan. De korting op de pacht moet ook in verhouding staan met de kosten die je maakt want heb je anders al het gedoe ervoor over. Er moet dan iets gebeuren in de prijs bij de consument maar veel producten zijn ook voor export dus dat is lastig. Je zou ook korting kunnen krijgen op de financiering o.i.d. dat is wel aantrekkelijk als je nog jong bent.

Zou het de nieuwe normaal kunnen worden?

Een voorbeeld is vroeger leverden we tafelaardappels en moesten we teeltregistratie bijhouden in ruil voor 1 cent extra, maar na een tijdje kreeg je juist een korting als je het niet deed. Met Global Gap heb je dat ook, in de uienpool krijg je 250 euro toe als je het certificaat hebt, maar het certificaat zelf kost al 750 euro.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Door het verhaal rond klimaat en stikstof gaat het er denk ik wel naar toe. Je ziet nu al dat het langzaam een beetje wordt gevoed, boeren gaan er langzaam aan wennen en op een duur ga je er dan gewoon in mee. Met het nieuwe GLB krijg je straks ook meer eisen en afnemers gaan straks misschien ook wel meer eisen stellen.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Het wordt steeds belangrijker met bodemverdichting en biodiversiteit dus het gaat gewoon door. Het wordt steeds belangrijker dat je er mee bezig bent. Ik vindt niet dat er nu een heel grote rol ligt voor de verpachter, tenzij ze het willen verkopen voor het imago. Je moet de boer wel een beetje de boer laten en hem zelf de stappen laten zetten.

Interview pachter 6: akkerbouwbedrijf (bloembollen) met reguliere en liberale pacht

Het bouwplan op de reguliere pachtgrond bestaat uit tulpen, bieten, gras, uien en aardappelen. Verder rouleren ze met bloembollen mee in het bouwplan van andere boeren.

Wij telen tulpen bij andere boeren dus dan vraag je aan die boer of hij zijn land in goede conditie heeft en of het bij hem in de vruchtwisseling past. Je kiest niet zomaar iemand uit want je wil iemand die zijn land goed voor elkaar heeft. We zijn daar heel kritisch op want een tulp moet wel door de winter heen. Dus de grond moet in de winter goed ontwatert zijn en de lucht in grondsamenstelling moet goed zijn, zodat je een goede structuur en goede groei hebt. Want hoe meer lucht en organische stof hoe meer groei. Aardappelen telen we tegenwoordig één op vijf, voorheen was dit één op drie maar doordat we geen grondontsmetting meer mogen doen zijn we hiermee gestopt.

We hebben te maken met een bepaalde balans in de bodem, als je teveel chemie gebruikt of te veel kunstmest of te veel mest dan gaat de balans uit de bodem ook in onbalans.

Stel wij mogen hier geen glyfosaat meer gebruiken dan kan Rijksvastgoedbedrijf ook niet meer zeggen we gaan met de pacht omhoog, om verscheidende redenen want ja het is marktwerking. Ze willen wel beperkingen opleggen en in dit geval kunnen we dan geen onkruidbestrijding meer doen. Maar de verpachter verwacht wel dat we de grond bewerken als een goed huisvader, die wordt gezien de normale landbouwpraktijk als gangbaar. Maar zolang ons dat onthouden wordt kan je ook geen eisen opleggen. Dat is een beetje de kern van het verhaal.

Pacht bestaat uit verschillende onderdelen. Land beschikbaar stellen wie de verpachter dan ook maar is. Wij willen daar omdat het grond is en wij boer zijn de kost op verdienen. De overheid wil als wij die kost verdiend hebben daar weer inkomstenbelasting etc. over heffen.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Zeker moet er aandacht aan besteedt worden, alleen restricties moeten niet gestuurd worden door de politiek want dat is het momenteel. Wij weten donders goed dat we de bodem goed moeten behandelen. We zijn alle dagen met de bodem bezig of dat nu planten of oogsten is anders heb je gewoon geen oogst. De overheid denkt dat dat we het niet goed doen omdat ze verdichting zien, die verdichting zien wij zelf ook maar de vraag naar groter en goedkoper werken dient zich ook aan omdat we goedkope producten moeten leveren. We zijn misschien in bepaalde opzichten technisch gezien wat doorgeslagen met het gebruik van zware machines. Ik bedoel een rups machine zoals ploeger rooimachine van 35 ton dat is wel veel, dat kan straks allemaal anders met nieuwe technieken. Straks krijgen we robotmachines en dan lachen we er weer om. Want dan gaat het weer lichter, kan je meer sturen en meer op de kavel laten lopen en heb je niet zo veel capaciteit nodig.

U komt bij veel boeren en u ziet dus veel gronden, hoe vindt u dan dat het gesteld is met de bodem in het algemeen?

Over het algemeen vindt ik dat het goed gesteld is met de bodem. Men is zich allemaal bewust van gebreken door bijvoorbeeld verdichting of organische stof. Daar doen we ook allemaal wat aan zoals betere groenbemesters en veel beter meten. Grond monsteren was tot tien jaar terug ook nog helemaal niet algemeen. Maar ik heb het idee dat het wel aardig goed zit, ook door het invoeren van de MINAS. Dat is voor de veehouderij zodat het mineralen overschot beheerst moest worden. Dat is allemaal wel beter geworden, ik geloof dat het wel goed gaat. Kijk die verdichting speelt sowieso wel een rol, dat weten we ook allemaal en daar doen we ook allemaal wat aan. Je ziet weer lichtere rooiers en we hebben ook de mogelijkheid voor rupsen en druk gereguleerde banden. In Nederland hebben wij van de hele wereld de beste drukverdeling op landbouwtrekkers, omdat het iedere keer beter wordt met onderzoek.

U had het net over de beperking van mineralen bij bemesting. Denkt u dat het nodig is? Want ik ben ook bij boeren geweest die aangeven het idee te hebben dat ze de grond verschrallen en dat ze meer bemesting nodig zijn.

Ik ben het eens met die veehouder want daar zien we nu de ultieme uitwerking van dat schrale mestbeleid. In de akkerbouw hebben we er ook mee te maken want we kunnen geen organische stof meer aanvoeren. De oorzaak van bodemverdichting en verschralling en in de veehouderij van lage gehalten in het gras ligt in de mestwet. Er moet meer gestuurd bemest worden. Nu is het zo van wij hebben best veel grond en dan kun je overleggen met de boeren en een beetje schuiven. We moeten die mest eigenlijk individueel kunnen toepassen. En dat geldt voor RVOB sowieso want die gronden verschrallen omdat er door RVOB niet wordt gelet op organische stof maar alleen op hoeveel pacht kan ik binnen krijgen en hoe snel kan ik glyfosaat verbieden, want dat klinkt duurzaam.

En dan wil ik dit nog even noemen. Je hebt liberale, reguliere en éénjarige pacht. In dit gebied speelt dat een grote rol. De kavels die kwamen heeft het Rijksvastgoedbedrijf uitgegeven in liberale pacht en degenen die het meeste geld inschrijft heeft hem. Dat is heel leuk maar de hoogste pacht is alleen voor een heel groot bedrijf want die kunnen dat betalen. Maar de kleinere bedrijven zoals wij kunnen dan die want je moet er ook graan op telen. Dus dan heb je rond de €1.400 euro, maar je betaald €3.000 euro pacht. Om dan te voorkomen dat de pachter de duurste en zwaarste teelten gaat doen om die pacht te kunnen betalen geven ze een bouwplaineis. Maar er wordt altijd gekeken hoe daar alsnog het meeste van gehaald wordt en dat is een risico. Met die bouwplaineis wordt dan vervolgens gezegd kijk we doen aan duurzaamheid. Eigenlijk is het de verpachter die de pachter totaal vastlegt, maar dat mag niet gezegd worden, maar moet geschreven worden omdat het de realiteit is. De andere kant zal ik ook belichten. Pacht is ontstaan in de polders om zo snel en zo veel mogelijk boeren aan de gang te krijgen voor de voedselvoorziening. Is goedkoopste manier om te boeren en dat is ook instelling geweest destijds.

Denkt u dan dat er op pachtgronden gemiddeld genomen meer is geïnvesteerd of meer is gehaald? In verhouding met eigendom

Natuurlijk halen we optimale uit de grond, maar ook met tijd waarin we leven te maken. We hadden als pacht geen hoge kosten van de grond, je wist ieder jaar wat je moest betalen. Van het geld dat je overhield kon je investeren in bijgebouwen, machines enz. sommigen waren daarmee tevreden, hadden die prikkel niet dus de verschillen tussen bedrijven werden groot en dat is nu nog zo. In feite hielden we op een gegeven moment geld over, er werd goed verdiend op deze gronden. Maar bij pacht op veehouderijbedrijven die 25 hectare hadden en 60 koeien die konden niet innoveren. Want ze konden geen grond bijkopen en ook niet groeien in koeien, hij kocht de gebouwen niet want dat kon niet van de verpachter, dus hij stond op een gegeven moment stil. We begonnen hier allemaal met 24 koeien ernaast. Dat is allemaal veranderd doordat je ontwikkelingskansen zag en bent gaan uitbreiden maar op een gegeven moment kun je niet verder groeien want je kan niet meer land gaan pachten. En je was behouden als pachter om alleen te halen en niet te brengen want de pachtgrond komt niet naar je toe zoals eigendomsgrond dat wel doet. Op het gedeelte dat we geïnvesteerd hebben kun je investeren op de bank. Op overwaarde van de grond kun je investeren, een pachter kan dat niet. Als pachter van kortdurende pacht houdt je de drainage en mest niet bij want je hebt het maar een paar jaar, dus dat heeft geen zin.

Maatregelen:

Verlaging intensiteit van ploegen

Je moet een keer ploegen. Het kan wel want je moet je organische stofgehalte op peil zien te krijgen. Wat we hier hebben geprobeerd is het gehalte omhoog te krijgen omdat het bij de tulpen teelt een must is. Dat hebben we gedaan door heel consequent met mest om te gaan en met organische stof. We gebruiken het stro ook allemaal zelf. We brengen stro op de tulpen om een dekje te maken omdat anders de grond dichtslaat. Het beste voor de grond is mest met een hoge organische stof, voor het

bodemleven. Dat is drijfmest niet. Maar een verlaging van de intensiteit van ploegen is onvoldoende beproefd. Zoek maar eens op Dr. Lovinkhoeve in Marknesse.

Bovenover ploegen

Is prachtig, maar op grote breedte met een zware trekker lukt niet altijd. Is voor de druk op de grond en we praten nu over zware klei. Het is een goede maatregel, maar er is wel een zware trekker voor nodig.

Niet-kerende grondbewerking

Is prachtig voor mensen met zware grond die meteen na de oogst het land willen bewerken. Voorheen met cultivator meteen na de oogst bewerken en lostrekken. Dat doen veel omdat er dan geen water op staat. Nee, water zit er nu in en nu zie je het niet. Veel boeren lopen dan in die grond te pieren en de grond wordt steeds natter, steeds minder draagkracht en onderste laag onder de ploegvoor wordt steeds maar harder, daar wil het water niet meer doorheen. Maar altijd maar met die cultivator erdoorheen. Je krijgt een laag en je wilt het water niet zien staan. Normaal als je er niks aan doet en je ziet water staan dan wacht je nog even, als het water weg is kan je gegarandeerd op de grond. Bij goede klei zakt het water moeilijk weg, maar als het water weg is kan wel alles met de grond doen. Het is een meetmethode van nu kan op de grond.

Bekalken

Hier niet aan de orde want zitten met hoge kalkgehaltenes.

Toepassing organische stofrijke of ruige mest

Dat is men vergeten. Er was een mestwet en boeren gebruikten te veel mest dus ging niet door. Ja weet je wanneer er te veel mest werd gebruikt? Toen er nog geen mestwet was en er zoveel mogelijk mest werd uitgereden over de grond. Van drijfmest, met name van varkensdrijfmest, krijg je plakkerige grond. Die plaatjes blijven aan elkaar zitten. Met organische stofrijke mest of droge mest of dikke fractie van rundveedrijfmest krijg je veel mooiere losse grond van.

Achterlaten gewasresten

Ideaal. Bietenpulp voerden we vroeger aan de koeien, waren ook slechte dingen. Kun je beter laten liggen.

Sleepslangbemesting

Is prachtig, maar weer drijfmest is natte fractie. Dan kan je niet genoeg drijfmest kwijt, is zinnetje bedacht want moeten overschot kwijt en kunnen we mooi bij de akkerbouw kwijt. Terwijl drijfmest niet eens het beste is voor de grond, de droge fractie is goed. Er is ook een periode geweest dat je minder mest mocht gebruiken maar wel specifiek ging bemesten met kunstmest, want dat kon je beter controleren zodat je gewas niet te geil werd. Zodat je minder loof kreeg en minder ziektedruk. Sleepslangen is beter voor voorkomen verdichting dat is duidelijk.

Lage bandenspanning

Dat is duidelijk.

Vaste rijpaden

Is een niet beproefd gebeuren en wordt op kleine schaal gedaan. Over 20 jaar komt dit allemaal, dan hebben we robots en weten we niet beter.

Het is jammer dat het OVO drieluik er niet meer is, onderzoek, voorlichting en onderwijs. Eerder bestond dat nog volledig. De overheid had voorlichting, Wageningen onderzoek en waren nog veel andere onderzoeksinstituten, in Flevoland zitten er nog een paar. Voorlichting aan de boeren was gericht op de bevindingen. Onderwijs was er op de basis ook goed neer te leggen. Dat missen we nu,

alleen Wageningen onderzoekt nog. Verder is onderzoek versnipperd en veel particulier. Maar wanneer je zoiets als het OVO drieluik terug krijgt heeft de overheid ook meer controle erop. Nu is het alleen maar politiek en niet landbouw gericht. We hadden het perfect voor elkaar en daardoor is Nederland zo uniek geworden in de wereld.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie

Zijn allemaal gedachten zonder onderzoek en het wordt geprojecteerd op de boer en hij moet het maar uitzoeken. Of hij hierdoor armoede lijdt zal ze een zorg zijn.

Ruimere vruchtwisseling of een maximaal percentage hakvruchten

Wij zitten één op vijf dus dat is goed. Een ruimere vruchtwisseling is oké en een maximaal percentage hakvruchten ook, wij doen het want het is haalbaar. Je moet daarnaast goed kijken naar de stand van de techniek. Precies zoals ik al zeg over een paar jaar heb je robotohulp. Moet je kijken naar nieuwe machines hoeveel elektronica erop zit, dat is toch fantastisch.

Gebruik vroege rassen

Ja we doen niet anders maar voor 1 oktober het land afzijn, ja hoera dat kan toch niet zomaar. Wij doen niet anders als ons best en je kan er vanuit gaan dat we het zo goed mogelijk doen. Het is allemaal leuk maar je moet kijken naar de praktijk.

Strokenteelt

Is niet beproefd, althans te gering. Machines zijn er niet op aangepast. Mensen zien zo'n machine op een beurs en denken meteen dat het allemaal mogelijk is maar het is geen uitbeproeft praktijk.

Emissiebeperkende maatregelen chemische bestrijding

Dat doen we al en we doen ons best omdat te doen. Dat is al de praktijk. Zo hebben wij subsidie ontvangen om spoelwater op te vangen en te behandelen. Wij hebben daar een plan voorgemaakt en uitgevoerd en het werkt fantastisch. Maar het wordt nergens geprojecteerd want het is niet interessant genoeg want dan moet er veel geld bijkomen. Het is een fantastisch systeem en wij lozen niks meer. Er wordt altijd naar de bollenteelt gekeken want daar wordt geld verdiend en het meest gespoten zegt men, maar dat neemt al erg af. We hebben een collega die heeft heel veel andere collega's zo ver gekregen om een spuitbak aan te leggen zodat je geen uitspoeling meer krijgt op het erf naar het water. Ze hebben uiteindelijk subsidie gekregen omdat allemaal zelf te realiseren. Zet daar op in i.p.v. bepaalde teelten te verbieden.

Biologisch randenbeheer

Een kennis van ons is daar mee bezig maar het wordt niet algemeen doorgezet want het levert niet veel op en die randen worden allemaal onkruid op den duur. Insecten vindt ik goed maar los dat dan op met mooie groenbemesters. De techniek helpt ook beter als zulke randen.

Zijn er verschillen in bewerkingen, gewaskeuzes etc. tussen uw pachtgrond en uw eigendomsgrond?

Nee want de grond gebruik je allemaal op een goede manier. Alleen de liberale pachtgrond wat je één of vier jaar hebt daar moet voor de helft gras in. Die pachtduur moet gewoon langer. De grond behandel je zoals de grond het wil. Zoals met de mestwet was ook generiek en generiek werkt niet net als generieke subsidie niet werkt. Maatwerk dat werkt.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

Kostenverhogend en meer niet. Kosten verhogen is leuk en het wordt opgelegd maar we krijgen er niks voor terug. Het is voor de verpachter scoren voor de Bühne.

Als de maatregelen worden opgedragen in liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

In ieder geval langdurige pacht en tegemoetkoming op basis van de mestwetgeving, waterhuishouding en wat heb je nog meer. Bepalen wat voor gewassen de pachter moet telen is puur inbreuk op je vrijheid om akkerbouw te doen. Een korting op de pacht zou tegenover de maatregelen moeten staan maar dat gebeurt toch niet. Dus dan is het reëler om te compenseren in draingage enz.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Het is moeilijk om daar antwoord op te geven want als je zegt dat het niet gebeurt dan sluit je ook je ogen maar zoals het er nu geschetst wordt kan het ook niet doorgaan. Dus probeer iedere keer die nuance te zoeken. Zoals met de intensiteit van het ploegen is geen onderzoek naar gedaan en iedereen doet zoals hij denkt dat het beste is. Voordat deze polder werd ingepolderd toen ze aan de teken tafel zaten hebben ze vast gesteld wat de grond was hebben ze al gezien wat goed was en niet. Maar zandgrond was armoetroef daar wouden ze niks mee. Maar dat hebben ze niet goed gezien want de techniek heeft het achterhaald. Akkerbouw dat is rijke gronden kun je oogsten van halen, maar moet je wel goede mensen op zetten. Ook daar liggen mogelijkheden. Ik wil er mee zeggen dat de basis van de gedachte was let op de grond waar is die geschikt voor. Deze grond is nog steeds geschikt voor alle teelten en dat hadden ze toen al gezien. Stap niet te gauw af van bevestigde en bewezen mogelijkheden op gronden. Kijk naar de grond. Al die bewerkingen mag best minder en daarom NKG ook wel aardig goed maar niet de oplossing, maar kan wel helpen. Bekalken is voor sommige gronden nodig en haalbaar. Organische stof moet weer terug op de balans net als de grond. Vaste rijpaden moeten robots in de toekomst oplossen, is nog niet rijp genoeg. Biologisch randenbeheer is voor de samenleving tevreden te houden. Bij erfafspoeling is een hoop op te lossen, daar moet op ingezet worden en niet door een hoop zaken te verbieden die niet verboden kunnen worden.

Interview pachter 7: akkerbouwbedrijf met reguliere pacht en liberale pacht

Het bouwplan bestaat uit aardappelen (1/3^e), suikerbieten (1/6^e), uien (1/6^e), tarwe (1/6^e), tulpen (1/12^e en witlof (1/12^e).

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

We zijn zelf ook aardig druk met duurzaam bodembeheer. We vinden het niet nodig dat er vanuit de verpachting nog aandacht aan wordt besteed want je moet meer kosten maken, het is extra werk en wordt niet uitbetaald.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

We proberen niet te zwaar materiaal te gebruiken, laten de kieper op de kopakker staan zodat alleen de rooier in het land komt. Met zo licht mogelijk materiaal proberen we het juiste moment te pakken en qua bemesting gebruiken we compost en drijfmest.

Maatregelen:

Verlaging intensiteit ploegen

We ploegen traditioneel op 25 – 26 cm diepte. Als je met een gewone ploeg op 16 cm wil ploegen dan krijg je geen mooi ploegwerk dus dan zul je een aangepaste ploeg moeten hebben. **Wat vinden jullie dan van een ecoploeg?** Nou dan zit je met onkruid, op de traditionele manier gooi je gewasresten en onkruidzaden e.d. mooi naar onderen en dan begin je schoon in het voorjaar. Bij een ecoploeg en het is de laatste jaren vast beter geworden, maar daar blijft alles bovenin zitten. Dat is ook het nut van een ecoploeg maar daar geloof ik niet zo in. Zeker met de milieueisen van tegenwoordig niet, stel glyfosaat verdwijnt ook nog eens dan zijn we helemaal klaar. Waar bijvoorbeeld uien komen te staan zou ik wel willen ecoploegen want je houdt meer organische stof bovenin en dan wordt het iets minder stuifgevoelig, dus er zitten ook wel voordelen aan maar dan krijg je een schuur vol met machines want de gewone ploeg houdt je ook nodig.

Bovenover ploegen

Als je op de goede momenten ploegt ben ik niet bang voor verdichting in de voor. Ik heb de sporen nog nooit terug gezien, maar we proberen dan ook altijd met een zo licht mogelijk trekker te ploegen en dan bij bijvoorbeeld nachtvorst.

Niet-kerende grondbewerking

Ik geloof niet zo in NKG. Bij een aantal boeren met zware klei hier in de buurt hebben ze geprobeerd om niet meer te ploegen en gingen ze alleen nog maar spitten, maar daar zijn ze nu allemaal ook weer van afgestapt omdat de grond er heel taai van wordt, heel vettig. Met kerende grondbewerking begin je ook makkelijker, behalve bij echt strenge winters dan kun je alles doen. Wij ploegen het aardappelland niet, daar zaaien we de tarwe zo in. Maar bij wel ploegen heb je meer waterberging. Je zit met stoppelresten en onkruid maar zolang er glyfosaat is zou dat wel gaan. Je zou ook een aangepaste zaaimachine moeten hebben zoals een schijvenzaaimachine anders gaat het allemaal schuiven met de groenbemester van het voorgaande jaar. Wij beginnen graag schoon.

Toepassen van organische stofrijke of vaste mest

We zijn heel druk met groenbemester en waar de uien komen strooien we compost. Dus elke zes jaar komt er compost op de grond en als we ruimte over hebben nog extra over de witlof. De aardappels bemesten we voor het poten met rundveedrijfmest en op de tarwe strooien we kunstmest. Maar nu met de dure kunstmestprijzen wordt het misschien aantrekkelijker om meer met dierlijke mest te doen, maar dat krijg je nooit zo precies toegediend als met kunstmest. We zouden wel meer compost willen strooien maar dan zitten we klem in de bemestingsruimte.

Sleepslangbemesting

We gebruiken altijd een sleepslangcombinatie, er komt bij ons echt geen tank op het land in verband met het gewicht. We hebben een keer een stukje gedaan met de tank en dat zag je meteen terug.

Bekalken

Bekalken is hier niet echt nodig. We gaan het waarschijnlijk wel doen voor een betere rooibaarheid in verband met plakkerige grond.

Achterlaten gewasresten

Wij hakselen het stro niet omdat we dan de groenbemester moeilijk op gang krijgen. Het verwerken van veel organische stof kost ook stikstof dus dat moet je dan weer aanvullen met kunstmest op je groenbemester teelt. Wij persen het stro op en zaaien een goede groenbemester, want dit helpt ook weer mee voor aaltjes. We hebben het stro een keer gehakseld en bij een goede opbrengst lag er toen een deken van stro over het land. Je moet dan eigenlijk eerst ecoploegen, maar dat hebben we niet. Dus dan ploeg je het stro onder en in de herfst ploeg je het land nog een keer en dan krijg je veel tarweopslag of je krijgt juist een hele stro laag in de grond.

Lage bandenspanning

Een wiellast onder de drie ton redden we wel en we proberen de bandenspanning op 0,8 bar te zetten als het kan en we hebben een setje VF banden. Bij de kiepers is het soms lastig want dan worden ze onstabiel daarom hebben we ook de keus gemaakt voor lichtere kiepers want ze moeten best vaak over de weg en we werken dan liever met licht materiaal in plaats van grote kiepers met minder bar.

Vroege rassen

Wij zijn vaak laat, ik denk dat het komt omdat we vrij veel spuiten om de gewassen langer groen te houden om zo veel mogelijk tonnen te halen. Bij lage prijzen kan het dan wel eens zo zijn dat je te veel kosten hebt gemaakt. Als je eerder van het land af bent heb je wel een kortere teelt en minder aaltjes vermeerdering en vaak mooiere omstandigheden om te rooien.

Ruimere vruchtwisseling of een maximaal percentage hakvruchten

Ik geloof daar niet zo in, niet aan de gewassenopbrengst kant tenminste. De ziektedruk valt ook mee zolang je maar de juiste rassenafwisseling hebt. Wij telen aardappelen 1:3, mensen zijn daar heel sceptisch over maar voor de vermeerdering van aardappelcysten aaltjes is 1:3 juist beter denk ik dan 1:5. Omdat je een nauwere vruchtwisseling hebt ben je meer met de aardappelopslag bezig waardoor er minder vermeerderd. Ik geloof dat we in de toekomst door kunnen met 1:3, wij doen het al heel erg lang en de opbrengsten zijn nog steeds hetzelfde. Maar misschien dat daar ook wel per grond verschil in zit. Als we een ruimere rotatie aan moeten houden of minder hakvruchten moeten telen dan moet de pacht ook naar beneden anders is het financieel gezien niet haalbaar.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie

We hebben 1/6^e deel graan, als de tarwe heel duur is zou het kunnen maar anders zou er gewoon te weinig geld binnen komen. Ik denk ook dat meer rustgewassen averechts kan werken voor aaltjes want tarwe vermeerderd aaltjes enorm. Je hebt wel meer ruimte voor groenbemesters maar die doden geen aaltjes.

Emissiebeperkende maatregelen voor chemische gewasbescherming

Je bedoelt toch dat er minder uitspoelt het water in e.d., daar doen we hard ons best voor. Mechanische onkruidbestrijding gebruiken we ook mede omdat het chemische middelenpakket steeds kleiner wordt. Ik denk wel dat we daardoor minder spuiten, bij nog minder spuiten kom je bij hakken en personeel en dat wordt ook steeds moeilijker. Met ziektebespuitingen gaan we geen risico's lopen,

daarbij gaan we liever voor zekerheid want als je eenmaal een keer phytophthora hebt gehad en je moet het inhalen met dubbele middelen e.d. dan ben je slechter uit.

Biologisch randenbeheer

Daar zou ik zo aan mee doen maar dan moet er wel een vergoeding tegenover staan. Je hebt wel meer kans op onkruid en insecten, maar hier zijn ook goede insecten bij. Bij bepaalde gewassen moet je nu al drie meter bij de slootkant vandaan blijven met spuiten.

Vaste rijpaden

We hebben geen vaste rijpaden en ook niet altijd vaste spuitpaden. We werken wel met GPS maar houden er geen rekening mee op het spuitspoor altijd op dezelfde plek te leggen. Ik denk ook dat het beter is als je steeds door een ander spoor rijdt dat doen we als we met de kiepers rijden ook. Dan heb je het overal gelijk aan gedrukt, de sporen trekken we daarna altijd weer open.

Strokenteelt

Strokenteelt is niks voor ons, maar als je biologisch bent zie ik er wel weer profijt van. Bij gangbaar kan het ook wel maar dan moet je stroken hebben van spuitbreedte, 45 meter en dan is het effect weer weg.

Zijn er verschillen in bewerkingen, gewaskeuze, etc. tussen de reguliere pachtgrond en liberale pachtgrond?

Onze liberale pachtpercelen zijn zwaarder dus die zijn minder aaltjes gevoelig waardoor we daar iets makkelijker boeren als hier op de hele lichte grond. Maar eigenlijk boeren we gewoon overal hetzelfde, we telen over groenbemesters en bemesten de grond ook gewoon. We investeren dus wel in de liberale pachtgrond.

Welke maatregelen zou u kunnen en willen inpassen in de bedrijfsvoering en welke maatregel acht u absoluut onhaalbaar?

Minder spuiten en minder gewasbeschermingsmiddelen gebruiken in absoluut onhaalbaar. Op camera specifiek gaan spuiten lijkt me wel wat, maar dat is wel heel duur en nu nog vrij ingewikkeld.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

Financieel zouden er minder opbrengsten zijn voor de pachter.

Als de maatregelen worden opgedragen in liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

Dat de pacht behoorlijk naar beneden gaat. Het is hier peperdure grond dus je probeert er een zo goed mogelijk gewas vanaf te halen met goed bemesten en spuiten, daar wordt je in zekere zin ook toe gedwongen. Als je goedkopere grond hebt zou je meer rustgewassen kunnen zaaien en wordt het een heel ander verhaal.

Stel een van de maatregelen wordt u opgelegd in een liberale pachtovereenkomst. Kan dit u doen besluiten om af te zien van de pacht en waar ligt de grens?

Ja op een gegeven moment wel, want je moet wel je eigen plan kunnen trekken. Maar je blijft eerst ook gewoon mee doen want anders heb je ook geen grond meer. De grens ligt hem in de pacht prijs want het wordt gewoon een rekensommetje.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Ik geloof niet dat alles werkelijkheid wordt. Het kan wel dat ze een teeltrotatie van 1:5 gaan verplichten, maar nogmaals het financiële plaatje moet wel kunnen blijven draaien. Op een gegeven

moment is er dan dus wel een grens maar waar die nu precies ligt voor onszelf dat weet ik ook niet. Ik geloof nooit dat ze maatregelen voor bijvoorbeeld een ruimere teeltrotatie zouden invoeren zonder dat de pachtprijs naar beneden gaat.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Je moet wel met de duurzaam bodembeheer bezig zijn anders ben je ook je eigen graf aan het graven. Je kan niet zonder de bodem en je moet je best doen de grond te optimaliseren. Ik zou nog wel graag meer mestruimte willen voor dierlijke mest, kunstmest maken kost ook veel energie en in wezen ben je de grond aan het verschraken.

Interview pachter 8: akkerbouwbedrijf met eigendom en liberale pacht

Het bouwplan bestaat uit aardappelen (1:4), suikerbieten (1:4), uien (1:8), tarwe of gras (3:8). Circa 20% van het areaal is liberale pacht.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Als je de grond meer wilt belonen en er meer uit wilt halen dan moet je ruimer in je bouwplan gaan zitten, maar daar leent de portemonnee zich niet naar. Als de producten genoeg zouden opbrengen en de portemonnee toereikend genoeg is dan ga je zelf ook wel ruimer in je bouwplan zitten.

Ik weet niet of het slim is dat er van bovenaf wordt aangestuurd hoe een boer zijn bouwplan moet inrichten en zijn bodemverdichting moet aanpakken. Daar is iedere boer zelf op zijn eigen manier mee bezig. Maar ik denk ook wel dat het nodig is dat er aandacht wordt besteed aan duurzaam bodembeheer want we moeten onze kwaliteit voor de export wel behouden en daarvoor de bodem ook op peil houden, want alleen dan kun je een hoge kwaliteit van je producten halen. Ik denk dat het beter is dat er gestimuleerd wordt zoals met bijvoorbeeld subsidies als in het GLB. Maar bepaalde maatregelen verplichten lijkt me niet goed want je moet als pachter wel een vrije keus houden waarin jij je kunt onderscheiden van de rest.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

We hebben VF banden en sinds vijf jaar zijn we veel met compost en vaste mest bezig.

Maatregelen

Verlaging intensiteit van ploegen

De laatste jaren zijn we ondieper gaan ploegen naar ongeveer 21 cm voor de organische stof en kost minder brandstof en je hebt minder slib. Het probleem met nog ondieper ploegen zit hem in het huidige machinepark en de omstandigheden van de grond. Wij kijken naar de omstandigheden tijdens het werk i.p.v. dat we een grens trekken van we gaan niet dieper ploegen dan een bepaalde diepte. Maar het kan voorkomen dat je door een nat najaar en een laat gewas soms gedwongen bent om dieper te ploegen zodat er weer goede omstandigheden voor het volgende gewas gecreëerd kunnen worden.

Bovenover ploegen/ecoploegen

Op deze zware kleigrond is volledig bovenover ploegen niet uitvoerbaar. Soms is het al een uitdaging om het met de traditionele ploeg tijdig netjes klaar te leggen. Je hebt toch een bepaalde diepte nodig om sporen weg te werken en waterberging te creëren. Bij bovenover ploegen kan het ook zwaarder trekken want het is veel moeilijker om het vermogen van de trekker over te brengen en dan krijg je geen mooi ploegresultaat.

Niet kerende groundbewerking

Door NKG krijg je een hogere onkruiddruk waardoor je meer chemische middelen nodig bent. Daarnaast kunnen de gewasresten die grote ziektedruk kunnen geven niet worden ondergewerkt. Ploegen is voor onkruidbestrijding de beste oplossing. Bovenover ploegen zou nog een keer uitvoerbaar zijn bij mooie omstandigheden, maar bij NKG wordt liberale pacht niet meer aantrekkelijk. De prijzen zullen dan minder worden door minder opbrengsten, sowieso in het eerste jaar. De zware grond hier is er ook niet geschikt voor, bij lichtere grond kun je makkelijk in het voorjaar bewerken. Onkruid, beestjes en ziektedruk, het neemt allemaal toe want er is zoveel vers organisch materiaal in de bovenlaag. Dat kan ook te veel zijn, bij uien bijvoorbeeld moet je oppassen dat je de uien niet in het organische materiaal zaait maar op de vaste grond, anders slaan ze niet aan. NKG betekent dat bijvoorbeeld tulpen en sommige andere teelten niet meer mogelijk zijn. We zouden dan nog maar voor een laag bedrag inschrijven.

Toepassen organische stofrijke of vaste mest

Wij gebruiken compost en vaste mest. De buurman is melkveehouder met een potstal, daar krijgen we vaste mest van. We kopen ook vaste mest aan vanuit de handel, zoals geitenmest. Geitenmest en compost rijden we als één geheel uit voor de aardappelen dus alle percelen krijgen dit één keer in de vier jaar. Ruige mest rijden we uit voor de uien en bieten. De bewerkbaarheid moet er op de termijn beter van worden en het vocht moet beter kunnen worden vastgehouden in de bodem. Maar na vijf jaar is het effect nog niet heel spectaculair. Vijf jaar terug hebben we de organische stof gemeten en we waren in 40 jaar één punt gezakt dus vanaf toen zijn we ons meer op organische stof gaan richten. Maar dit omhoog krijgen duurt lang en is een kostenpost en alles moet ook nog eens uitgereden worden. Het zou mooi zijn als de overheid dit in fosfaat en meer compenseert, want dan ga je het echt stimuleren. Het toepassen van vaste mest gaat enorm ten kosten van drijfmest dus het is wel goed en volgens mij gaat het ook gebeuren in het 7^e actieplan nitraatrichtlijn dat ze die ruimte van vaste mest niet meer zo veel gaan meetellen en dat je mag (meer) aanvoeren wat je gebruikt.

Sleepslangbemesting

Ja we doen alles met sleepslangen.

Lage bandenspanning

Daar houden we rekening mee en we hebben nu VF banden dus dan kunnen we ook onder de één bar en onder wiellast van drie ton komen. Met bemesten halen we deze eis ook.

Achterlaten van gewasresten

Wij persen het stro op voor de buurman en in ruil krijgen we vaste mest terug. Om organische stofrijke mest te krijgen is het nodig om stro af te voeren. Als iedereen het stro gaat hakselen wordt het helemaal onmogelijk om aan vaste mest te komen.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie

Wij zitten daar niet aan, we zitten met gras erbij op ongeveer 33%. Het is wel mogelijk maar dan gaat het financiële resultaat wel enorm naar beneden, dan zou je een gewas moeten inleveren. Een diep wortelend rustgewas is eigenlijk ook geen gras dus dan hebben we maar 30% tarwe. We kunnen het nu net zo vol houden denk ik, maar het is wel beter om meer granen te telen om je grond beter te krijgen. Maar ik vindt dat dit een vrije keus moet zijn en dat je zoiets niet moet verplichten. Als de verpachter dit gaat eisen moet de pacht prijs hier ook op aan worden gepast. Nu wordt de prijs alleen maar hoger en je ziet bij pachters in Flevoland ook dat ze steeds meer bollen e.d. telen omdat ze die hoge prijs moeten betalen. Ik vindt het wel goed dat het verplicht is om 1/4^e graan te moeten telen, maar 1/3^e wordt te veel, dan schrijf je veel lager in. Maar voor reguliere pachters kan dat ook niet.

Ruimere vruchtwisseling of maximaal percentage hakvruchten

Het is allemaal leuk, maar het is weer opbrengst verminderend. Van de vrije marktproducten zoals aardappelen en uien krijg je dan weer minder hectares. Als je dan een financiering wil dan zegt de bank ook leuk maar je hebt te weinig hectares van de gewassen die wat opbrengen. Je opbrengst gaat bij een rotatie van één op vijf met wat omhoog, maar het compenseert niet het verschil. Voor onze grond is één op vier goed, bij één op drie loop je wel meer risico op aardappelmoeheid e.d. Maar als je iets ruimer gaat telen ga je dat inderdaad wel merken, niet met 10% o.i.d. maar wel een beetje, want je teelt dan ook meer rustgewassen.

Gebruik van vroege rassen

Dan moet je naar erwten i.p.v. tarwe of wintergerst, dan kan je meer groenbemesters zaaien. Maar tulpen kan ook dan is het land ook eerder vrij. Maar bij vroege rassen hebben we minder opbrengst. Wij telen nu een kwart tot 3/8^e groenbemesters, maar het slaag niet altijd. Dit jaar bleef het stro heel

lang liggen door slecht weer en je wil wel eind oktober weer ploegen want de grond heeft wel zijn tijd nodig om te verwerken anders is het in het voorjaar niet te bewerken en wordt de grond hard en vals.

Emissiebeperkende maatregelen chemische bestrijding

Op boerenerven valt er nog wel wat te halen. Teeltvrije zones e.d. zie ik het nu niet echt van in om die nog breder te maken. Ik denk dat je meer kan halen met fytobakken etc. In de spuittechniek zullen ook nog wel ontwikkelingen komen. Teeltvrije zones zie ik niet veel in, maar die worden wel steeds vaker verplicht. Ze denken dat het probleem daar zit maar er zijn ook nog te veel boeren die hun spuit op het erf spoelen.

Wij doen al wel meer mechanische onkruidbestrijding zoals schoffelen in de uien omdat de beperkingen naar de toekomst wel te groot worden. Het is nu nog niet nodig maar je wil straks niet achterlopen, dus ga je nu alvast uitproberen. Er komen steeds minderen middelen dus je moet wel en anders kan je straks die teelt niet meer doen, of de handjes zijn er niet voor het werk want dat is ook een grote beperkende factor.

Biologisch randenbeheer

Dat gaat wel gebeuren denk ik als ze het gaan verplichten voor het GLB. Maar ze meten met twee maten want als de randen meer dan 5% van je areaal betreft dan hoef je niet meer dan 5%, dus dan mag je minder doen of versmallen. Waar ben je dan mee bezig want bij smalle of kromme percelen met veel water erom heen mag het dan minder, maar zoals hier met lange brede percelen en heel weinig water in de sloot moet het dan wel. Dus ik denk persoonlijk dat het niet nodig is. Ze zeggen wel dat het beter is voor emissie, voor de lucht, de grond en het milieu etc. maar wat denk je van de bevolking in de steden, wat die aan troep en vuiligheid lozen. Iedereen spoelt maar van alles door de gootsteen of wast zijn auto gewoon voor de deur, dat komt ook in het water dus dat is mijn ogen wel krom.

Bekalken

Wij strooien gips voor de wormen, het lijkt wel alsof het ook steeds erger is geworden met de wormen. Hoe kan dat? Ik denk dat er meer wormen zijn omdat de grond schoner is geworden doordat we steeds minder vervuילend werken. Het zijn de verkeerde wormen die zich makkelijk vermeerderen, de uitwerpselen verklitten en versmeren de grond waardoor er enorme brokken ontstaan. Door gips te strooien wordt de grond beter. En door beregenen. Door droge zomers brengen we steeds meer water naar het land toe, ons water is nog wel redelijk, maar bij sommigen zit er veel zout in. Dan wordt het zoutgehalte in de grond steeds hoger en dat trekt het calcium naar beneden waardoor de structuur naar de knoppen gaat. Een oplossing is lastig want je kunt wel zeggen een beregeningsverbod of zien dat je schoner water krijgt maar ons water is al vrij schoon. Het is wel zo dat als je de grond beter op orde hebt dan houdt die ook meer vocht vast en dat wordt dan wel belangrijker. Het gaat om water afvoeren en water vasthouden.

Vaste rijpaden

Het is niet uitvoerbaar, ik denk dat het te duur is voor Nederland. Je moet alle mechanisatie aanpassen en je moet heel anders gaan werken, het hele systeem moet anders. Bijna alles wat we nu hebben kan je dan niet meer gebruiken, dat moet je allemaal herinvesteren dat kost misschien wel één miljoen euro per bedrijf. Dat kan gewoon niet dat gaat zich nooit terug betalen. Voor de grond zou het misschien beter kunnen zijn want dan kom je op bepaalde delen helemaal niet meer. Maar je ziet ook dat het effect van de zijkanten van de rijpaden groter is dan ze dachten, dat is ook niet voordelig. Soms is het ook beter om de grond helemaal egaal aan te rijden dan helemaal niks, dan is de bodem afgesloten en kan die meer vocht vasthouden waardoor het minder snel uitdroogt.

Strokenteelt

Zelfde als vaste rijpaden, niet praktisch, niet efficiënt, je hebt te veel randeffecten zoals insecten als tript e.d. en het is gewoon veel duurder. Seizoensgebonden rijpaden doen we voor een deel, spuitsporen zijn vast, veranderen soms door andere oppervlakte van ander gewas.

Zijn er verschillen in bewerkingen, gewaskeuzes, etc. tussen uw pachtgrond en uw eigendomsgrond?

Nee in principe niet. Maar we rijden geen compost of vaste mest op de liberale pachtgrond. Je hebt het maar voor zes jaar dus dan ga je geen kosten maken voor iets wat je straks niet meer hebt. Maar als het in de voorwaarden staat wordt het weer anders. We hebben wel een keer compost gereden op pachtgrond op uien voor vrij levende aaltjes want dat was hele lichte grond, dus scheelde ook voor het stuiven. Qua werkzaamheden is er weinig anders. Ons pachtperceel ligt aan een doodlopend pad dus we proberen daar altijd onder droge omstandigheden te rooien. Want als je de weg heel vies maakt moet je ook weer een heel eind rijden om hem schoon te maken want het is best ver weg, maar dat komt de grond ook weer ten goede. Al die pachtgronden hebben vaak een slechte ontsluiting maar ze willen het wel goed verhuren. Als je dan een keer noodgedwongen wel onder slechtere omstandigheden bent heb je als boer echt gezeik omdat de weg vies is gereden omdat er geen pad bij is. Ook is er geen opslag voor bieten. Je hebt een kavel en je moet maar zien dat je op de weg komt, als je dan een kavel van 40 hectare hebt met maar één dam en je moet je bieten dan helemaal achter vandaan rijden, dan moet je dat allemaal over het land heen rijden.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

Dan wordt de slagroom wel heel dun op de taart. Dan ga je voor een veel lager bedrag inschrijven. Naar je eigen vermogen schrijf je in en dan is het afwachten wie het heeft. Dat vindt ik op zich wel een goed systeem, want degene die er het meest voor over heeft kan dan meer inschrijven. Zoals de buurman heeft er meer geld voor over als iemand op afstand. Maar het is wel prijs opdrijvend. Iemand met een klein bedrijfje kan maar zo niet inschrijven.

Als de maatregelen worden opgedragen in liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

Je moet er een boterham van kunnen halen en als je echt pachter bent dan wordt dat wel moeilijk. Grond is gewoon schaars. Ik denk ook dat de verpachter zichzelf wel in de vingers snijdt want als ze de restricties allemaal gaan invoeren moeten ze er veel geld op toe leggen. Ik vindt nog strengere maatregelen niet nodig, degenen die er nu zijn vindt ik al wel goed voor de grond. Misschien kunnen ze er iets bij doen voor organisch mest, maar dat moet je ook per perceel bekijken. Er wordt ook vaak gekeken naar de leibedrijven die de boekhouding open hebben voor onderzoek en daar wordt naar gekeken, maar ze hebben niet door dat daar bedrijven bij zitten met bijverdiensten zoals windmolens of kippen, waardoor de opbrengsten veel hoger lijken. Maar iemand met puur zakelijk alleen een akkerbouwbedrijf kan niet concurreren met iemand die er een windmolen bij heeft.

U gaf aan dat u het bieden op liberale pachtgrond wel een goed systeem vindt, maar ze willen de bodemkwaliteit beter waarborgen, hoe kunnen ze dit doen?

Dat moeten ze denk ik doen door langere termijnen en betere restricties. Betere restricties door mensen uit de landbouw er naar te laten kijken en de eisen beter opstellen zodat je niet meer langs de regels heen kan gaan en dat dit ook niet nodig is. Zoals die van organische stofrijke mest zouden ze best verplichtingen aan kunnen stellen. Zoals minimaal de helft organische stofrijke mest gebruiken en niet alleen maar kunstmest en dat van te voren duidelijk maken en dan is aan een ieder de eigen keus om nog in te schrijven. Maar doe zo'n regel dan wel op gronden waar het zin heeft en niet vlak bij een dorp waarop straks toch woningen worden gebouwd want dat is zonde van de organische stofrijke mest.

Stel een van de maatregelen wordt u opgelegd in een liberale pachtovereenkomst. Kan dit u doen besluiten om af te zien van de pacht en waar ligt de grens?

Dat hangt van zoveel factoren af. De markt, het gevoel, de afstand, is het grond van de buurman of ligt het 15 km weg.

Denkt u dat er te weinig in liberale pachtpercelen wordt geïnvesteerd?

Ja ik denk het wel, in biologische percelen sowieso maar ook op gangbare percelen wel. Bij biologische percelen dan wordt je genoodzaakt om weer terug te schakelen na een periode omdat het zo'n bende is geworden door teveel onkruid in de grond. Als je moet kiezen tussen je eigen grond en pachtgrond dan kies je voor je eigen grond. Je behandelt de grond wel hetzelfde maar je kunt uiteindelijk maar op één plek tegelijk zijn. Je gaat ook niet heel veel rustgewassen op de pachtgrond telen want dat kan niet uit, het is gewoon het financiële plaatje. Je maakt een begroting, schrijft daar op in en als je het beter doet dan heb je het goed gedaan en anders moet er geld achteraan. Je probeert dus wel zoveel mogelijk van de grond te halen, maar als je de grond nog een periode hebt, of je krijgt de eerste keus om de periode te verlengen dan wordt het een ander verhaal.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Een gedeelte wel. Er zal best naar gekeken worden en er zullen best goede punten uitgehaald worden maar 100% gaat nooit lukken. Je zag ook wel, wij hebben de grond dan zes jaar en afgelopen jaar is het alleen maar weer kortere duur geworden. Ook gronden midden in de polder, dus niet strategisch gelegen, die dan worden uitgegeven voor twee of drie jaar dan denk je waarom, is het dan alleen de portemonnee die regeert.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Ik denk dat er in de toekomst wel meer naar duurzaam bodembeheer zal worden gekeken. Het geeft wel een stukje meer zekerheid, voor de verpachter ook, want hij wil zijn grond ook niet naar de filistijnen hebben als hij het weer in handen krijgt. Ook voor de export wil je goede producten kunnen leveren en als we de grond gaan uitmergelen zullen we nooit een goede kwaliteit halen. Als je wil exporteren moet je kwaliteit maken en met goede grond kunnen we goede producten maken. Het is hetzelfde als met een huis die je huurt van iemand, die wil je ook goed terug geven en met grond werkt het eigenlijk hetzelfde.

Op eigendomsgrond is het de verantwoording voor de zittende eigenaar, daar heeft de overheid niks mee van doen. Maar het is ook wel weer in het belang van de sector als de overheid zegt je moet één op vier tarwe telen, dan moet iedereen dat doen. Als sector wil je naar buiten uitstralen dat het een goed land is voor de sector en dat doe je met hoge kwaliteit. Je kunt dan wel zeggen we telen één op drie, maar dan ga je het milieu meer belasten, je gaat de grond meer belasten en voor het buitenland krijg je meer aaltjes en dat is niet goed. Dus voor de export is het ook belangrijk, je wil wel een goede naam houden want we zijn toch afhankelijk van de export, anders kan je wel stoppen met sommige teelten.

Wilt u nog iets toevoegen?

Ik vindt dat er te weinig naar de pachter gekeken wordt. Als je bijvoorbeeld een stuk grond pacht dan heb je niet een aanspreekpunt die je kan bellen bij vragen of problemen. Dus het contact tussen verpachter en pachter moet ook beter worden. Als je dan een vraag hebt over bepaalde restricties waar kan je die nu stellen. We hebben het wel eens telefonisch geprobeerd om iemand te bellen maar na drie uur hadden we nog geen antwoord. Het gaat met de pacht wel om veel geld en er zijn veel boeren dus er moet toch wel iemand uit de landbouw zijn die dan kan worden aangesproken door de boeren. Je doet dan veel geld betalen, je moet goed voor de grond zorgen maar er is niemand die voor je klaar staat bij vragen. Ze moeten dus meer mensen vanuit de landbouw er bij betrekken en praktischer denken.

Interview pachter 9: akkerbouw (deels biologisch) met eigendom en liberale pacht

Pachter met meerdere percelen liberale pacht van tweejarig, driejarig, vierjarig en zesjarig. Ruilen daarnaast grond met andere boeren voor aardappelen. De hoofdtak van het bedrijf is de aardappelteelt.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover?

Met de liberale pacht schrijven ze al een bouwplan voor van welke gewassen met welke rotatie je mag telen. Maar soms is dat niet te volgen of niet haalbaar. Ze willen heel strak beschrijven wat je wel en niet mag telen anders zijn ze bang dat je de grond helemaal uit boert. Dat is misschien ook wel aantrekkelijk als je de grond maar voor korte duur hebt maar ook binnen zulke bouwplan eisen kan dit nog steeds gebeuren.

Vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Ja maar wel met meer vrijheid als dat er nu in liberale pachtovereenkomsten zit. Ze schrijven heel makkelijk één op acht uien voor, terwijl één op zes ook makkelijk kan. We hebben ook een perceel waar helemaal geen uien op mogen staan, maar waarom is niet bekend, dus dat vindt ik wel gek.

Je hoort wel eens dat uienteelt wordt verboden op pachtgrond van een waterschap in verband met de vele bespuitingen.

Onvoorstelbaar is dat, dat zijn allemaal besluiten op basis van emoties. Zoiets slaat nergens op en het is ook heel zorgelijk, dat een groep die geen verstand heeft van iets zich ergens mee gaat bemoeien waar ze geen verstand van hebben.

Hoe vinden jullie over het algemeen de kwaliteit van de bodem?

De kwaliteit van de bodem is in mijn beleving wel goed. Wij huren best veel en zitten ook op gronden die veel verhuurd worden, waarop iedereen zit op het zo te zeggen, maar daar halen wij echt geen lage opbrengsten hoor.

Dus je ziet de verwachte rooibouw op liberale pachtgrond niet terug?

Je ziet het wel terug, maar je kan er nog steeds hele goede oogsten vandaan halen. Als je bijvoorbeeld aardappelcysten hebt en je gaat een verkeerd ras zetten, dat vindt ik veel kwalijker dan het aantal rooivuchten en geen groenbemesters zaaien in een bouwplan, want dan doe je dus rooibouw. Als het jaar voor jou een heel nat najaar is geweest en de grond is in elkaar gereden en je komt het jaar erna op het perceel dan ga je dat zien, want je hebt dan geen mogelijkheid om dat te herstellen. Maar als jij die grond een paar jaar hebt dan kan je intussen prima die grond weer herstellen met woelen bijvoorbeeld.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

We zijn deels biologisch, maar dat heeft denk ik niet zo veel met duurzaam bodembeheer te maken. Wij zetten wel groenbemesters e.d. en met biologisch kan je natuurlijk minder bijsturen in het seizoen en je moet je bemesting geven met dierlijke mest dus dan probeer je wel meer met vaste mest te doen. We zijn ook bezig met goede drainage. We hadden een perceel met een kleipakket met zand eronder en daarna pas het grondwater, dus we hebben dat perceel gediepspit zodat het kleipakket ook bij het grondwater kan komen en er meer capillaire werking kan plaatsvinden. Daarbij kwam er meer zand door de grond waardoor de grond lichter werd en beter bewerkbaar. Dat zijn goede dingen om je goed te verbeteren, maar dat doe je alleen als je de grond langere tijd hebt. Zulke dingen zijn volgens mij belangrijker dan het telen van een groenbemester.

Maatregelen:

Verlaging intensiteit van ploegen

Met ploegen kun je iets herstellen. Als je altijd alles goed hebt gedaan en je hebt onder droge omstandigheden kunnen ploegen en woelen dan is er daaronder geen verdichting die je moet opheffen en hoef je ook niet heel diep te ploegen. Maar dat ligt niet aan het ploegen maar of jij in september nog kan woelen. Hoe dieper je ploegt, hoe minder organische stofopbouw. Maar anders hou je het spul allemaal bovenin met meer kans op ziektes en je herstelvermogen voor de grond is veel beperkter. Het eerste wat je nodig bent is lucht, dat geldt ook voor het bodemleven en daarna komt pas water en eten en dat is het makkelijkste te realiseren met ploegen. Een kennis doet NKG, maar dan ligt de lat echt heel erg hoog. Dan mag je helemaal niks meer verkeerd doen want dan kun je de verdichting nooit meer opheffen. Planten heffen op den duur de verdichting ook wel weer op maar dat duurt heel erg lang, dus je kan ze beter een handje helpen door de grond open te maken zodat de plant er makkelijker bij kan. Maar we proberen wel om steeds lichter te ploegen.

Niet-kerende grondbewerking

Met het huidige bouwplan is NKG niet altijd een optie en ik zie daar ook geen reden toe, want in mijn beleving geeft het ook een negatieve meerwaarde. Dat zit hem met name in ziektes bovenin en je verdicht de grond want door niet te ploegen verdicht je de bovenlaag. Je houdt alle groenbemers bovenin en krijgt een vieze laag waarmee je de grond afdicht en dan blijft het in het voorjaar ook langer nat. Bij lichtere gronden is dat een ander verhaal maar bij onze grond komt er een laagje over de grond waardoor er geen lucht meer in de grond kan. Wij komen ook op gronden van andere boeren en hebben ook NKG grond gehad, die zijn we uiteindelijk toch gaan ploegen. We hebben ook NKG grond en geploegde grond naast elkaar gehad, maar het geploegde land was een stuk beter. NKG is wel goedkoper, want je hoeft niet te ploegen en het scheelt brandstof. De grond moet zichzelf herstellen dus zo kun je ook naar het woelen kijken, niet te diep woelen, want de planten moeten het zelf oplossen. Heel licht woelen scheelt ook brandstof en dat is allemaal prachtig maar die ondergrond gaat in elkaar zitten, die wordt dicht. Dan kan de plant niet meer bij zijn voedingstoffen en het water kan niet meer weg en je opbrengst gaat achteruit. Maar het gaat eerst ten koste van je kwaliteit en dan pas ten koste van de opbrengst en zonder kwaliteit heb je geen product.

Bovenover ploegen/ecoploegen

Ecoploegen lijkt allemaal heel mooi alleen als je eind november wil ploegen en alles is nat en je hebt wel maximale grip dan krijg je alsnog slip omdat je niet voldoende grip hebt. Dus dan moet je in het voorjaar ploegen, maar als het in het voorjaar een tijdje droog is en het water zakt weg, dan is het onder in de voor ook droog en kun je daar ook wel ploegen.

Sleepslangbemesting

We doen alles bemesten met een sleepslangcombinatie.

Lage bandenspanning

We proberen er rekening mee te houden door met brede banden te rijden met zo laag mogelijke druk, dus we zitten denk ik wel onder één bar en een wiellast onder de drie ton. Alleen grote machines als een aardappelrooier is te zwaar en te groot voor zulke lage bandenspanning. Dan zou je op rupsen moeten rijden maar ik denk dat rupsen nog minder zijn als gewonde banden, want een rups is net een trilplaat. Als je anno 2021 aardappels rooit, dan moet je ook anno 2021 je grondbewerking toepassen. Je moet dus niet met een klein woelertje rijden maar op een goede diepte van 40 cm de grond goed los maken, meteen na het rooien zonder dat er regen is gevallen, dan herstelt de grond zich wel weer. Maar woelen kort na het rooien is cruciaal. Na het bietenrooien woelen we niet want dan is de grond te nat en druk je het juist aan en versmeer je de grond.

Toepassing organische stofrijke mest of vaste mest

Bij het biologische gedeelte rijden we geitenmest. Op de liberale pachtgrond rijden we voor de aardappelen aan drijfmest en daarmee voer je ook organische stof aan, dus dan kom je op een positieve organische stofbalans uit. We rijden ook drijfmest uit voor de tarwe aan.

Gebruiken jullie ook vaste mest of compost of champost, want dat levert nog meer organische stof?

Dat is waar, maar dat moet ook passen in je teeltplan. Je organische stofgehalte moet wel goed op peil zijn maar de ene grond heeft dat peil op een ander moment bereikt als andere grond. Alles moet goed in balans zijn. Alle gronden worden op een hoop gegooid, maar het is veel complexer. Een hoog organische stofgehalte kan bijvoorbeeld zorgen voor een hoger risico op Rhizoctonia bij pootaardappelen. Meer organische stof in je boden is wel een manier van opslaan van CO₂. Maar voor ons om een goed gewas te telen is het niet nodig om veel meer organische stof in de bodem te hebben. Maar als de verpachter graag een hoger gehalte ziet dan vraag ik me af of hij moet zeggen van je moet groenbemesters telen of vaste mest uitrijden. Hij kan dan beter zeggen er gaat 100 euro van de pacht prijs af als je de organische stof met bijvoorbeeld 0,05% omhoog krijgt. Dan ga je controleren op het gene wat je wil bereiken in plaats van allerlei maatregelen voor te schrijven die toch niet te realiseren zijn.

Als je het hebt over een slecht bodembeheer en verdichting dan is het eerste wat je moet doen beregenen verbieden, want dat is slecht voor de grond. Er komt geen lucht meer in de grond want waar water zit, komt geen lucht. Bij tulpen die in de zomer afrijpen, gooien ze net daarvoor het perceel nog eens nat zodat de tulp zich snel volzuigt, maar vervolgens doet het bodemleven niks meer omdat het geen lucht krijgt. Als je een groenbemester zaait naar de tulpen of je doet er niks aan, daar zie je een groot verschil in want het bodemleven in eigenlijk een beetje kapot gemaakt en dat komt niet door de gewasbeschermingsmiddelen die op de tulp gespoten zijn maar door het bodemleven dat dood is gegaan door het beregenen. Als je daarna een groenbemester zaait wordt het wiel weer aangedreven. Hetzelfde verhaal is met grote machines rijden en daardoor bodemverdichting krijgen, dat kan echt niet, maar kan beregenen dan wel.

Vaste rijpaden

Als je daar niet op ingesteld bent dan kan dat niet. Een bekende heeft het economisch effect van vaste rijpaden onderzocht. Bij rijpaden van 3,20 meter dus waarbij je drie meter beteelt, moet je 10% extra opbrengst halen om het 20 cm rijpad te compenseren, plus een beetje extra voor de duurdere mechanisatie. Die drie meter brengt wel meer op, maar niet zoveel. De verdichting van de rijpaden wordt ook steeds breder en je kan die verdichting niet oplossen want dat pad kan je niet gebruiken en lostrekken. Als dat een eis wordt dan kan het voor ons niet meer.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie en een ruimere teeltrotatie of maximaal percentage hakvruchten

Op de liberale pachtgrond moet je ook een deel rustgewas telen. Maar 40% vindt ik dan wel veel, ik zou een kwart logischer vinden. Maar dan moeten ze een bouwplan voorschrijven in een andere vorm. Dan moeten ze zeggen waar je een bepaald gewas moet telen, want nu kun je nog schuiven. Wij kijken wat zijn de meeste opbrengende gewassen en hoe kun je het meeste geld verdienen op dat perceel. Als je rekening moet houden met een bepaald bouwplan, doe je automatisch concessies. Met die maatregelen bereken je minder rendement op dat perceel en schrijf je voor minder geld in en dan heb je de grond niet. Het is gewoon een rekensom, of je nu één op vier of één op zes aardappels mag telen en je weet dit van te voren, dan neem je dit mee in je berekening en als je het dan niet rond kan rekenen dan schrijf je niet in. Gras zou ook moeten meetellen als rustgewas want daarmee breng je ook je organische stof omhoog en je rijdt er meer mest op en zoals tarwestro zou je dan ook verplicht moeten hakselen.

Zolang ze maar maatregelen stellen aan het bouwplan en geen regels voor het verbieden van glyfosaat of vergelijkbare dingen, want dat gaat het wel heel erg ver en wordt het voor ons wel heel lastig om een berekening te maken. Sowieso vindt ik het niet aan een verpachter om bepaalde middelen te

verbieden, want dan zou hij daar ook onderzoek naar moeten doen. De maatregelen moeten wel relevant blijven en als ze dan eisen gaan stellen aan het bouwplan dan heb ik daar geen moeite mee, dat snap ik wel. Het probleem zit hem op het moment dat de ene pachter gaat en er een nieuwe pachter op de grond komt. Want je grondbewerking in het najaar is al een heel belangrijk punt. Je moet de grond goed geploegd opleveren maar wij willen zelf die grondbewerking al graag doen in het najaar want daar begint het al en zit vaak je grootste schade. Je hebt de grond dan al gezien en weet hoe die valt. Ploegen doe je voor de volgende teelt. Als iemand het dan geploegd moet achterlaten en de volgende teelt niet meer heeft dan is er een grotere kans dat het ploegen niet goed genoeg gebeurt.

Emissiebeperkende maatregelen chemische bestrijding

Maatregelen voor gewasbescherming vanuit de verpachting ben ik erg op tegen. Het gaat dan over emotionele besluiten terwijl verpachting een zakelijk iets is en dan mogen ze niet met emotionele facetten eisen gaan stellen, daar heb ik veel moeite mee. Er zijn regels en de middelen worden goed onderzocht en daar heeft de verpachter dan toch niks mee nodig. Als ze zeggen we eisen een bloemenrand of een grasrand langs het perceel dan is dat prima en dan nemen wij dat wel mee in de berekening en zien we wel of we het perceel nog kunnen krijgen. Je maakt een berekening en daar kan je het dan voor doen, dus als ze eisen stellen moeten dat dingen zijn die van te voren duidelijk zijn en waarvan je de kosten kan meenemen in de berekening. Maar als je zou besparen op bespuitingen dan ga je heel veel risico lopen en dat kan je van te voren niet inschatten. Stel je mag geen glyfosaat meer spuiten en de kans is groot dat die maatregel er ooit komt, ik vind dat zoiets echt niet zou mogen kunnen. Het middel is gewoon toegelaten en helemaal niet zo gevaarlijk als mensen zeggen en dan wordt zo'n beslissing gemaakt op basis van emotie en niet op basis van feiten. Dat is hetzelfde met meer mechanische onkruidbestrijding in plaats van spuiten, de ondernemer maakt die keuze en anders moet je het op een andere manier gaan verhuren. Dan zeg je dat perceel gaan we biologisch bewerken, maar ze moeten niet met halve maatregelen komen.

Het moeten altijd randvoorwaarden blijven. Een maatregel aan het bouwplan snap ik maar de verpachter moet zich niet met de teelt gaan bemoeien. Dus als ze voor de langere termijn een bouwplan opgeven als kapstok is dat prima, maar ze moeten niet gaan verplichten hoe je iets moet gaan doen.

Vroege rassen

Dat hoort ook bij je eigen keus en is ook niet te controleren. Je weet niet wat het weer brengt en dat kun je ook niet van te voren bepalen.

Zijn er verschillen in bewerkingen, gewaskeuze, etc. tussen de reguliere pachtgrond en liberale pachtgrond?

Zoals de drainage, die is van de grondeigenaar, maar Rijksvastgoed heeft dat niet op orde. Je krijgt als pachter eisen aan het bouwplan en er wordt je verteld hoe je iets moet doen maar de drainage wordt niet naar gekeken. Want dan wordt er gezegd dat je de drainage moet schoon spuiten, maar de drainage is dan sterk verouderd en soms al vijftig jaar oud, dus die klopt niet meer maar daar wordt nooit op gecontroleerd.

Als de maatregelen worden opgedragen in een liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

De pachtperiode moet langer want dan kun je meer dingen over een langere tijd uitsmeren. We hebben een perceel voor zes jaar en daar ligt een heel slecht pad in. Er is geen kavelpad het eerste stuk dus je moet iedere keer een deel van de grond in elkaar rijden om de producten van het land te krijgen. Maar als je het perceel langer zou hebben dan kun je er misschien wat aan doen. Maar eigenlijk is een goed kavelpad verantwoordelijkheid van de verpachter, hij moet zorgen voor een goede ontsluiting. Dus in ieder geval een goede drainage en een goede ontsluiting. Kijk als iemand geveegd heeft, dan veeg je. Maar als iemand geharkt heeft dan ga je niet de boel schoon vegen. Dus je past je aan op de

verpachter en als hij het land niet up to date aanlevert dan kan je niet verwachten dat de pachter er wel alles aan doet om het te updaten en met liberale pacht heeft zo iets een versterkend effect.

Wordt er bij een korte pachttermijn minder in de grond geïnvesteerd als bij een langere pachttermijn?

Ja twee jaar is te kort maar bij vier jaar ga je wel een groenbemester zaaien want het jaar erop heb je de grond ook weer. Als je een nieuw perceel krijgt willen wij die graag al zelf ploegen in het najaar want dat is een investering voor je volgende teelt. De dierlijke mest die je kan rijden ga je ook rijden. Maar ik ga geen compost investeren, want je weet niet in hoeverre het nodig is en het is een investering voor de lange termijn dus hoe is dan de meerwaarde. Je kan wel gips strooien, dat is ook een investering maar heb je op de korte termijn ook een meerwaarde van. Bekalken is ook iets wat je doet voor de bodem maar ook voor de teelt en je doet er alles aan om een goede teelt te krijgen. Want die teelt daar gaat het uiteindelijk om, het gaat om de opbrengsten en de financiële opbrengsten.

Stel een van de maatregelen wordt u opgelegd in een liberale pachtovereenkomst. Kan dit u doen besluiten om af te zien van de pacht en waar ligt de grens?

Als ze zich met de teelt zelf gaan bemoeien. Als je van te voren alles goed in beeld hebt en je kunt een goede berekening maken dan kan je altijd wel inschrijven, maar dan schrijf je gewoon voor minder in. Maar als ze dan bijvoorbeeld zeggen je mag geen glyfosaat gebruiken, daar krijg je ook weer meer onkruid van en als je in het voorjaar de groenbemester wil doodspuiten dan moet je dat ook gewoon kunnen doen. Dat zijn onoverzichtelijke dingen en het wil niet zeggen dat we dan niet meer gaan inschrijven, maar zodra ze zich met de teelt gaan bemoeien, nodigt het niet uit om in te schrijven. Zoals niet mogen ploegen is niet te doen, daarmee verpest je de grond, want je hebt hem al voor zo'n korte termijn. Degene die het hoogste inschrijft die heeft hem en die verwacht het meeste aan die grond te kunnen verdienen, dat doe je niet met extensieve teelten maar met intensieve teelten. Binnen de kaders die ze stellen zal altijd het meest intensieve plan hem hebben want die zal het meest betalen. Maar met een kwart rustgewassen zoals nu in het bouwplan staat voorgeschreven is ons al extensief genoeg om de grond netjes te houden. Maar als ze iets willen doen moet dat met het bouwplan en niet met allerlei eisen aan de teelt.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Dat gaat wel werkelijkheid worden denk ik. Niemand zit er op te wachten, het is nergens voor nodig. Ik snap wel dat ze een bouwplan aangeven en dat dingen goed gedaan moeten worden. Maar met een goed bouwplan ondervang je niet dat de grond in goed beheer blijft. Doe je de grondbewerking na je teelt niet goed dan is je grond ook al minder in conditie het volgende jaar. Het schakelmoment is dat het gevaarlijkste, want weet je wat je er daarna teelt en dan behandel je die grond goed. Je doet dan niet anders als op je eigen grond en je wil overal een goede teelt van halen, en dat moet ook voor een goede boterham want de marges zijn ook heel klein. Je kan het hebben over duurzaam bodembeheer maar de grootste klappen maak je door onder droge omstandigheden te rooien, de grond niet helemaal in elkaar te rijden, gewoon een goede teelt te doen met je bemesting op orde zodat er een goed gewas groeit. Want een goed groeiend gewas stimuleert je bodemleven ook goed.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

Bij kortdurende liberale pacht krijgt iedereen wel een eerlijke kans. Maar bij Lelystad krijgen biologische pachters de grond voor een appel en een ei omdat ze biologisch telen, maar bio is echt niet altijd duurzamer. Dus die krijgen dan weer op emotionele gronden voorrang. Een open inschrijving is wel eerlijk. Als ze de grond voor langere tijd (30 jaar) verpachten kan het nog steeds op inschrijving maar dan wordt de grondprijs nog meer omhoog gedrukt en jaag je voor elkaar de pacht op, dat geeft onrust. Wij pachten dan grond bij en zitten met bieden wel eens aan de bovenkant maar dat doe je om de boel draaiende te houden. Door stro te verkopen en mais en mest en gras, schuiven we een beetje en kunnen we ons bedrijf draaiende houden, het is een beetje wisselgeld.

Maar met de prijs waarvoor wij het pachten van domeinen kunnen wij geen boterham eten hoor. Dan moet je heel veel land hebben. Dus dat is het verschil. Met kortdurende pacht kan je perioden overbruggen en iedereen heeft zijn kans. Maar het mag nooit zo zijn dat reguliere pachtgronden er ook mee door omhoog schieten.

Wilt u nog iets toevoegen?

Als je niet goed voor je grond zorgt, dan heb je gewoon geen opbrengst en de marges zijn al zo klein. Het knelpunt is het laatste jaar van de pacht. Rijksvastgoedbedrijf is eigenlijk te laat met de inschrijving. Kijk de 1^e pachter heeft de grond en is hem kwijt dus die is al niet blij, dus hij denkt ook dat perceel rooi ik als laatste want die heb ik volgend jaar toch niet meer. Maar als de 2^e pachter al contact met hem heeft gehad dan is dat anders, dan is hij nog steeds niet blij maar kan je wel wat overleggen en ligt er een andere insteek. Dan kun je ook zeggen ik heb het druk en geen tijd om te woelen en dat ploegen zien we later wel, maar dan kan de 2^e pachter zeggen dan woel ik het zelf wel meteen na het rooien als hij daar belang bij heeft. Maar dan moet je niet pas eind oktober weten of je hem hebt maar eind augustus, om zo die overgang te verbeteren. Als je de grond hebt gepacht dan lever je de grond netjes geploegd op. Maar wij beginnen de oogst met ploegen want dat is het eerste om je grond netjes neer te leggen voor de volgende teelt. Een teelt begint in het najaar en niet in het voorjaar. Maar ook als ze willen stimuleren dat mensen vaste mest rijden dat moet je eigenlijk al voor het ploegen doen. En ook met groenbemesters, ik ga dat niet zaaien voor iemand anders. We weten ergens waar we aardappelland krijgen staan nu tulpen op, als je dan al weet kan je groenbemester zetten. En ze moeten vertrouwen hebben in de pachter.

Interview pachter 10: biologisch akkerbouwbedrijf met eigendom en reguliere pacht

Een bouwplan van 1 op 6 met zomergerst, aardappelen, spinazie, luzerne of grasklaver, uien en peen, we ruilen ook met een melkveehouder. Circa 80% van het areaal is reguliere pacht.

Momenteel is er veel aandacht voor duurzaam bodembeheer. Denk aan verdichting, het beperken van gewasbeschermingsmiddelen of een ruimere teeltrotatie. Wat is uw mening hierover en vindt u het noodzakelijk dat dit in pachtovereenkomsten aan de orde komt?

Het is essentieel, iedere boer is afhankelijk van een goede bodemstructuur en alles wat daarbij komt kijken. Ik denk wel dat het in ook in pacht aan de orde moet komen want liberale pacht wordt ook sterk beïnvloedt door marktwerking en ik denk dat het dan de enige manier is om duurzaam bodembeheer te garanderen. Ik denk dat liberale pacht er gewoon uit moet. Ik wil het wel andersom stellen, ik vindt het een verkeerde stelling om de pachter allemaal voorwaarden op te leggen. Het is wel een mooi streven maar iedereen geeft daar op zijn eigen manier handen en voeten aan. De een zal het nemen zoals het bedoeld is en doet het keurig en gaat er niet met de winst vanaf terwijl een ander met slimmigheidjes om de regels heen weet te gaan. Dat is het probleem met regeltjes.

De liberale pacht moet eruit, gun reguliere pachters meer mogelijkheden en geef hun voorrang. Eigendomsbedrijven hebben veel meer financiële body die kunnen zelf hun eigen koers bepalen. Maar als je als pachter zijnde wil investeren zegt de bank dat zien wij niet zitten. Voor een pachter is het dan heel moeilijk om keuzes te maken omdat je geen dekking hebt. Als je een groot pachtbedrijf hebt is het geen probleem. Maar vaak zijn pachtbedrijven door de jaren heen klein gebleven en hebben misschien wat stil gestaan of ze hebben al veel bij gehuurd. Maar dat hebben ze dan niet vanuit de pacht gedaan maar vanuit andere activiteiten. Dus ik denk als je de pachters duurzaam bodembeheer wil laten doen dan moet je de liberale pacht eruit gooien en de reguliere pachters die percelen gunnen en daar dan de voorwaarden aanstellen. Dat vindt ik dan koppel je het met elkaar en is het een win-win situatie. Maar zoals wat wij om ons heen zien met liberale pacht, dat gaat echt veel te idioot. Maar als je eisen stelt moet er ook wat op worden ingeschikt met een verlaging van pacht prijzen. Bij liberale pacht naait het elkaar maar op en krijg je het recht van de grootste. Ja en duurzaam bodembeheer vergt gewoon veel zoals vaste rijpaden o.i.d. de investeringen die je moet doen zijn gigantisch. En voor ons gezien is zoiets heel lastig omdat we ook op afstand zitten met grond. Je ziet wel veel voordelen maar er zijn grote nadelen, die misschien nog wel harder opwegen dan de voordelen.

Bent u op uw eigen bedrijf bezig met duurzaam bodembeheer?

We proberen een bouwplan aan te houden van één op zes. Waarbij we denken dat bij sommige gewassen dit ook al wel tegen de grens aan loopt. We vinden groenbemesters zaaien vanzelfsprekend. Sinds acht jaar zijn we ook ondieper gaan ploegen. Bij sommige gewassen passen we seizoenrijpaden toe. Dat wil zeggen dat je voor en tijdens de teelt vaste paden gebruikt, maar tijdens de oogst laat je deze los. Dat zien we wel echt als een manier om de grond te ontzien wat in onze ogen de bodemstructuur wel ten goede komt. En zoals op het aardappelland als je de paden loslaat en op brede banden rijdt, dan trekken wij wel echt de ventielen eruit en rijden we echt op een lage druk. En dat kost je ook wel eens een bandreparatie.

Waarom zijn jullie overgestapt naar biologisch?

Ik was het spuiten zat en de kunstmest. De tegendraadsheid van de gangbare landbouw, dus veel pushen en dan maar beschermen omdat het gewas zwak is, omdat het gewas last heeft van ziekten en plagen. En voor de marktwerking en de toekomst. We geloven in die markt en de manier van werken. Het moeite hebben met het gangbare systeem en dat ligt aan de handel maar ook aan de werkwijze van het telen. Qua bodem gezien had ik toen nog niet zo de overtuiging, maar wel vanuit de kracht van de natuur telen en niet vanuit de kracht van spuiten en kunstmest strooien telen.

Maatregelen:

Verlaging intensiteit van ploegen en bovenover ploegen

We ploegen nu op 15 cm diep met een ecoploeg. Het wisselt wel want het wortelland is dan bijvoorbeeld flink stuk gereden dan hebben we de gangbare ploeg ook nog staan. Je zit dan op 23 cm. Maar waar de structuur het toelaat gaan we wel echt voor de ecoploeg, hiermee ploeg je bovenover. Het probleem is ook wel dat je rommel naar boven haalt met vrezen. We vrezan dan op 15 cm diepte en met die ecoploeg zit je ook op deze diepte waardoor rommel omhoog komt, zoals onkruidzaden en onkruidresten. Dus je zult dan zeggen dat de onkruiddruk hoger is maar we hebben het nog nooit naast elkaar uitgeprobeerd. Voor de rest staan we wel helemaal achter de ecoploeg. Zoals vorig jaar hebben we dwars over geploegd en pakten we ook een stuk wortelland mee waar flinke sporen in stonden. Dan heb je het met de woelpoot al wel los gemaakt maar je krijgt hem dan met de ecoploeg niet goed vlak. Dus dan kies je wel voor de gangbare ploeg en dan maar op 20 cm diep. Dat is dan een beetje een soort tussenvorm. **Is het mogelijk om de gangbare ploeg achterwege te laten?** In principe kan het wel maar soms is de oogst niet helemaal goed verlopen en dan biedt de gangbare ploeg nog wel een uitkomst. Want als je dan daarna een tarwe teelt, daar verbeter je de structuur ook weer heel erg mee. En als door slecht ploegwerk de tarwe dan maar half op komt. Het is niet automatisch zo dat bij slecht ploegwerk de tarwe mislukt. Maar als je niet meer dieper kan ploegen dan is er wel een groter risico om slechte tarwe. Als de tarwe dan niet slaagt dan ga je niet qua bodenstructuur er dan niet op vooruit. Het is dus goed om bij nood de gangbare ploeg nog in de schuur te hebben staan.

Niet-kerende grondbewerking

Ik geloof wel dat de afbraak van bepaalde zaden daar heb je veel profijt van als je op volle diepte ploegt, dus 24-25 cm. Dan krijgt het rust en het bodemleven pakt ook zaden aan of ze krijgen minder kiemkracht omdat ze een jaar onder in het donker zitten. En zoals bij NKG, dan zit alles bij daglicht. Niet elk onkruidzaad wordt door licht getriggerd, maar je zit wel met je erfenis van het jaar ervoor als je een smerige teelt hebt gehad en je werkt hem niet onder dan zit al het onkruidzaad in je bovengrond. Dat kan je wel parten spelen, maar er zijn zoveel situaties je hebt ruggen en vlakteelt e.d. en er speelt van alles. De reden dat we ook ecoploegen is omdat in sommige situaties zien we het land goed qua groenbemesters qua structuur mooi is. Dan denken we ook wel kunnen we de ploeg helemaal achterwege te laten. Maar vanwege het onkruid kiezen we dan toch wel voor de ecoploeg. Dan ploeg je niet meer zo diep en geef je het bodemleven niet helemaal meer een opdonder. Vorig jaar hebben we voor het aardappelland niet geploegd. We kijken het wel per keer aan wat levert het op. En als we dan toch gaan rijden met de ecoploeg is onkruid meestal de reden. **Is helemaal NKG mogelijk?**

Het kan wel maar het onkruid kost dan zoveel. De aanpak van het onkruid is een van de hoofdtaken om je gewas uiteindelijk tot de eindstreep te brengen. Dat vergt veel en manuren worden steeds duurder en de beschikbaar wordt steeds schaarser. Je kan ook niet zomaar even schakelen, want je bent dan heel afhankelijk van arbeidskrachten. Je moet de situatie dan wel echt goed voor elkaar hebben. Bij NKG heb je meer onkruid en tijdens het seizoen zul je dan ook veel meer moeten schoffelen. Als je had geploegd hoef je dan tijdens het seizoen veel minder aan die grond te rommelen. Veel gangbare boeren hoor je bijvoorbeeld ook zeggen, ja we willen best NKG doen maar dan zijn we wel stuk afhankelijker van glyfosaat. Maar vanuit de maatschappij wordt dan uitgesproken de ploeg moet weg en glyfosaat moet weg, ja wat wil je dan. Bij NKG worden vaste rijpaden belangrijker. Dit hoort wel bij elkaar, in ons opzicht kunnen vaste rijpaden en dan ook inclusief de oogst en NKG niet zonder elkaar. Zodat je met NKG van de grond afblijft en dat de grond zo los blijft. Ik denk ook dat als je hem vaster rijdt dan kiemt er ook meer onkruid. Maar we zijn wel vaak tot de conclusie gekomen dat je dan aan beide moet beginnen, dus NKG en vaste rijpaden. Je paden heb je keihard nodig dus die moet het dan ook goed kunnen dragen. Als je dan weer gaat ploegen dan tast je de sporen weer aan. Keerzijden zijn wel dat water niet onder een rijpad door naar beneden kan. Als je drainage dan in dezelfde lengte onder de paden ligt dan gaat het water niet door de verdichte strook.

Vaste rijpaden

Zou je vaste rijpaden willen?

Willen wel ja, als je kijkt naar bodemstructuur en teelt van gewassen en weerbaarheid van planten. Hebben dit jaar gezien met aardappels en uien dat ze snel ziek werden maar ga je er wat mee winnen op dat vlak dat is een groot vraagteken. Dat denk ik niet maar op andere manier wel. Zoals fusarium in uien in de ontwatering heel belangrijk en is stress gevoelig. En op zon NKG grond heb je gewoon minder stress. Daarom prikte ik ook de oogst aan met rijpaden als je het kan realiseren en financieel gezien kan realiseren dan is dat wel mooier. Bij boerderij van de toekomst zit je dan ook en is de grond na rooien mooi rul en is er geen verdichting. Het gecompliceerde van vaste rijpaden is dat je gewassen en de samenwerking met collega's niet meer kunnen. Je werkt met collega's, maar die hebben het niet, de loonwerker heeft het niet en dan kom je op een eiland te zitten. Dus je moet dan alles zelf voor elkaar hebben en veel dingen hangen dan aan elkaar. Sommige gewassen worden door de loonwerker geoogst dus dat is heel lastig op te lossen. Je kan er heel makkelijk over praten van wat kost het ombouwen van een trekker maar al die verschillende machines moeten ook aangepast worden. Dan moet je nog eens over de weg naar andere percelen toe. De trekker wordt wel gebouwd dat hij de lasten op zo'n breed spoor kan dragen, maar als je stuitend door de berm moet omdat de weg niet breed genoeg is dan is dat best gevaarlijk. Er wordt heel makkelijk alleen naar die trekker gekeken maar het is zoveel meer.

Bekalken

Nee doen we niet. De pH zit wel op 6 a 7, misschien wel 7,5. Probleem dat wij wel ervaren is dat door je bemesting van drijfmest je grond heel plakkerig wordt, door de wormencultuur. Dat speelt vooral op grond van veeboeren heel erg, maar dat allemaal omschakelen naar een andere stalsysteem kan niet.

Toepassen organische stofrijke mest of vaste mest

Dat is fantastisch. De functie van organische stof tussen klei en zanddeeltjes van zichzelf al. En niet alleen compost maar ook vaste mest voor je bodemleven te stimuleren want die repareert ook je structuur, stabiliseert hem. Dus ja behalve dat er misschien nog wat onkruidzaden in kunnen zitten, maar bij compost zou dat ook niet mogen. Dus eigenlijk alleen maar voordelen.

Sleepslangen

Sommige stukken wel maar niet alles. Soms doen we in het najaar nog een beetje met de tank. Dan zijn het steeds losse percelen en dan kun je niet verwachten van de loonwerker dat hij steeds weer met de hele combinatie aanrukt. Ook is het dan niet altijd beschikbaar wegens de grasoogst. De verdichting neem je daarna weer weg door als de tank weg is met de voorzetwoeler een groenbemester te zaaien.

Achterlaten gewasresten

We hakselen het gerststro, dat is ook niet zoveel. We zaaien het op rijtjes zodat we het kunnen schoffelen maar dan is het niet de moeite om het stro op te persen.

Diep wortelend rustgewas als derde gewas, voor 40% in rotatie

Luzerne en gerst is samen een 1/3^e van het areaal. Maar bij biologisch heb je veel kortere teelten door een veel kortere groei van de gewassen dus we telen gelijk al groenbemesters na de teelten, alleen bij peen niet. Als spinazie of erwten ook mee mogen tellen als rustgewas dan is 40% wel haalbaar. Als kopakkers telen we ook altijd drie meter gras. Het is wel mogelijk maar dan moeten we wel het bouwplan aanpassen en dat kost wel geld. Luzerne telen we voor een melkveehouder, maar we betalen meer voor uien, aardappelen en peen als waarvoor hij luzerne of grasklaver bij ons heeft staan.

Vroege rassen

Nee daar houden we geen rekening mee maar biologisch is wel vroeg. We kiezen wel bewust voor zomergerst in plaats van tarwe en we kiezen voor anderhalf jaar luzerne. Spinazie zorgen we ook voor dat we iets eerder zijn met oogsten en dan laten we de rest staan zodat het land nog lang groen is.

Onderzaai

In de suikermais wordt standaard klaver onder gezaaid maar afgelopen jaar hadden wij geen suikermais. Dit wordt voornamelijk gedaan zodat er na het oogsten meteen een groenbemester staat en voor de stikstofbinding. Ik denk ook niet dat de mais last heeft van de klaver, de klaver heeft vooral last van de mais. Bij goede mais wordt de klaver vooral onderdrukt maar die komt daarna wel. Alleen moment van zaaien en aanslaan bij een gort droge zomer, dan heb je geen moment dat de klaver kan aanslaan. Klaver zorgt voor stikstof dus dan heb je geen concurrentie, enkel misschien om kalium, maar dat zou enkel in de lengte van de maisplanten te zien kunnen zijn.

Biologisch randenbeheer

Op alle kopakkers hebben we grasklaver. Daar staat geen gewas omdat we er zo vaak overheen moeten rijden met schoffelen of eggen. Grasklaver zorgt dan voor draagkracht en als ontsluiting voor vaste mest rijden. De grasklaver wordt ververst met de luzerneteelt en daarna blijft dit een aantal jaren liggen.

Strokenteelt

Zijn we ook in geïnteresseerd maar passen we niet toe. Beregenen wordt dan ook een ding en je moet rijpaden hebben en het is lang niet allemaal winst. Voor plagen heb je er wat aan maar aan de andere kant is het ook een paradijs voor muizen. Laten eerst anderen het maar proberen en dan zien wij het wel. In peen met die muizenvraat heb je veel meer last. Als je strokenteelt hebt van drie meter met graan erbij, als dat eraf gaat dan vliegen op het laatst al die muizen naar die wortels. In zuidelijk hebben ze ook proeven gedaan met graan en wortels want graan schijnt goed te zijn voor wortelduizendpoot. Maar er moet nog wel meer worden onderzocht welke gewassen er dan het beste kunnen worden gecombineerd. Het biedt wel perspectief vanuit ziekten en plagen. Maar je moet eerst rijpaden hebben en als dat al een hobbel is dan is strokenteelt dat al helemaal. Er zijn mensen die de eerste stap hebben gezet maar ook alweer terug gaan.

Lage bandenspanning

Onder de één bar en een wiellast onder de drie ton halen we best vaak. Een wiellast van drie ton is nog steeds vrij hoog, maar bieten rooien is ook wel zwaar. Alleen in de oogst als we transporteren dan schipperen we met een hogere bandenspanning anders houd je geen banden over. Maar zodra we aan het werk gaan trekken we de ventielen eruit. Want je blijft maar door dat spoor rijden en met gangbaar heb je dat minder want dan hoeft je minder vaak over het land te rijden met mechanische onkruidbestrijding. Alleen met smalle banden kom je eigenlijk nooit onder één bar dan moet je echt een drukwisselsysteem hebben.

Welke maatregelen acht u absoluut onhaalbaar?

Onhaalbaar is niks maar het is de balans tussen de baten en de kosten.

Als een van de maatregelen wordt opgedragen via de generieke regelgeving wat heeft dit voor gevolgen voor u?

Dan kun je niet zo snel land bij pachten of de pachtprijs moet enorm laag zijn. Maar anders is het niet aantrekkelijk. Maar zoals een maatregel over vaste rijpaden maakt je wel heel erg boos. Ik begrijp dat ze iets voor de bril hebben wat positief is, maar alles maar dicteren en bepalen, dat is de reden dat mensen gaan emigreren. Want ben ik nog wel baas over wat ik zelf doe? Het maakt mensen heel boos

dat je alles precies zo moet doen en dat staat me heel erg tegen want dan hou je geen ondernemerschap meer over. De overheid bepaald al alles en de stikstofcrisis heeft boeren al zo boos gemaakt. We hebben het mooiste vak van de wereld maar zulke aspecten zijn echt heel erg jammer.

Als de maatregelen worden opgedragen in liberale pachtovereenkomst of via de generieke regelgeving wat vindt u dan dat hier tegenover moet staan voor de pachter?

Ondersteun reguliere pachters want die kunnen niet meedoen in die race voor liberale pachtgrond. Vroeger was het in Flevoland allemaal pacht of erfpacht en iedereen die wilde kon de grond kopen. Accountantskantoren adviseerden dit niet te doen en toen in 2000 mocht het ineens niet meer. Het scheve is, in 2003 en 2004 hebben erfpachters altijd durend nog wel de mogelijkheid gegeven om te kopen. Daarna hebben de erfpachters met 40 jarige pacht nog de kans gekregen en iedereen wist toen het is nu of nooit. Maar de reguliere pachters hebben die kans nooit meer gekregen en die heeft wel eerder een kans gehad maar dat hadden de erfpachters ook. Ik vindt dat ze die pachters toen ook nog een mogelijkheid hadden moeten geven, dat was eerlijker geweest. Er waren genoeg pachters die om bepaalde redenen of planologische redenen het toen niet konden kopen. Die pachter is door die waardevermindering stil blijven staan en hij kan wel boeren en zijn lasten zijn lager, maar investeringen zijn heel moeilijk. Bij uitbreidingen ben je gewoon onderpand nodig en dat heb je niet bij reguliere pacht. Dus die pachters zijn op achterstand geraakt in ontwikkeling en daarom zeg ik bied dan andere pachters de mogelijkheid om die overgebleven vrijgekomen pachtpercelen te pachten. Dat kan dan onder de gestelde voorwaarden, dat vindt ik kloppen. De reguliere pachters krijgen dan ook mogelijkheden en dan moet het wel op een bepaalde manier gebruikt worden maar tegen een normaal pachttarief en niet tegen die prijzen die er nu voor betaald worden.

Stel het gebeurd dat liberale pachtgrond beschikbaar wordt gesteld aan reguliere pachters, maar wel met al die maatregelen, zouden jullie daar dan belang bij hebben?

Ja momenteel niet want nu hebben we toch uitgebreid maar als je dit op een ander moment had gevraagd dan zouden we niet aanpassingen er wel voor over hebben. Maar dan moet je wel de kans krijgen om het voor de langere termijn te pachten. Dat je niet in onzekerheid zit, want je investeert in die grond en je voldoet aan die maatregelen en dan moet je zes jaar later weer de stok zo ver mogelijk gooien zodat je dan weer niks verdiend. Als je de pacht dan gewoon kunt verlengen is het toch heel aantrekkelijk. Als je dan met de liberale pachtpercelen moet voldoen aan die maatregelen dan is de kans groot dat boeren dit ook doorzetten naar hun eigen percelen want dat stimuleer je dan. **Is de investering het dan wel waard?** Ja dat denk ik wel. Vaste rijpaden en NKG misschien wel, maar die moeten eerst nog meer bewezen worden in onderzoek. **Waar ligt dan de grens?** Strokenteelt moet misschien geen maatregel zijn want die staat nog te veel ter discussie, is echt nog een pilot.

In hoeverre denkt u dat dit soort maatregelen in de aankomende jaren daadwerkelijk worden opgenomen in liberale pachtovereenkomsten of via de generieke regelgeving?

Ik kan deze enquête en dit gesprek wel waarderen en ik gaf net ook al aan dat ik het heel naar zou vinden als ze het allemaal zouden verplichten. Maar aan de andere kant moeten de verpachters dan ook concessies doen en ik denk dat ik er dan wel wat in kan zien. Ik denk ook dat er dan meer mensen over de streep zullen gaan en dan los je daar ook weer problemen mee op. Maar weg met de liberale pacht en gun die percelen aan reguliere pachters. Ik spring bijna uit mijn vel als ze dit eenzijdig zouden opleggen en er niks tegenover staat voor de pachter en de geliberaliseerde pacht zo blijft.

Hoe kijkt u naar de toekomst van duurzaam bodembeheer en pacht?

We hopen stappen te zetten zodat we op de termijn niet-kerende grondbewerking kunnen doen. Maar nu kan dit nog niet door andere gedane investeringen. We doen het met de middelen die we hebben en dan zie je ook goede dingen. We hadden vorig jaar aardappelland, met een mooie groenbemester er vooraan, daar hebben we mest op uitgereden en alleen met cultiveren losgemaakt op ploegdiepte. Maar dat heeft ons uiteindelijk veel geld gekost. Doordat het NKG was bleef de grond langer nat en je

weet dat op een gegeven moment op bijna vaste datum phytophthora komt. Maar we hadden veel later gepoot dus we misten veel opbrengst. Als we wel hadden geploegd konden we eerder poten.